דער יוד

(DER JUDE)

צייטשריפט

פיר אלע יודישע אינטערעסען.

ערשיינט 2 מאל מאנאטליך.

פערלאג: חברה „אחיאסף“. — רעד.: י. ח. ראבניצקי.

דער פרייז פיר רוססלאנד:
נור יאהרליך 4 רוביל.
מען קען אויך אויסצאהלען אין 3 ראטען:
ביים אבאנירען — 2 רוביל
דען 1טען מאי — 1 „
דען 1טען סענטיאבער 1 „
יעדער איינציגער נומר קאסט 25 ק"ר אדער 20 קאפ.

ענדערען די אררעסע קאסט 20 קאפ.

אבאנאמענטס פרייז נור יאהרליך:
אסטרייך-אונגארען — .5 פלארין.
דייטשלאנד 8.50 מארק.
ארץ ישראל — .10 פראנק.
אנדערע לענדער — .12 „
אמעריקא, ענגלאנד — .10 שילנג.

פרייז פון מודעות (אנצייגען):
פיר יעדער קליינע שורה פעטיט 10 קרייצער, 25 פפעניג, 10 קאפ.

נומר 1. | ווין — קראקויא, שבט תרנ"ט — יאנואר 1899. | ערשטער יאהרגאנג.



אינהאלט:

א) דער יוד.
ב) שלמה ר' חיים'ס. ערצעהלונג. מענדעלי מוכר ספרים.
ג) וואס לייענען פראסטע יודען. מ. ל. ליליענבלום.
ד) קיין באזעל: I. בן־עמי.
ה) א בריעף צו די הערויסגעבער. ש. ראזענפעלד.
ו) בילדער אויס דעם יודישע
I. אייזיק'ל שחט.
ז) א בוידעם. ערצעהלונג.
ח) דער יודישער מאי. געדי
ט) די יודישע וועלט.
י) א וועלט מיט וועלטעליך.

צו אבאנירען:

אין קראקא:

Administration „DER JUDE“
Krakau, Dieteigasse 105.

אין ווין:

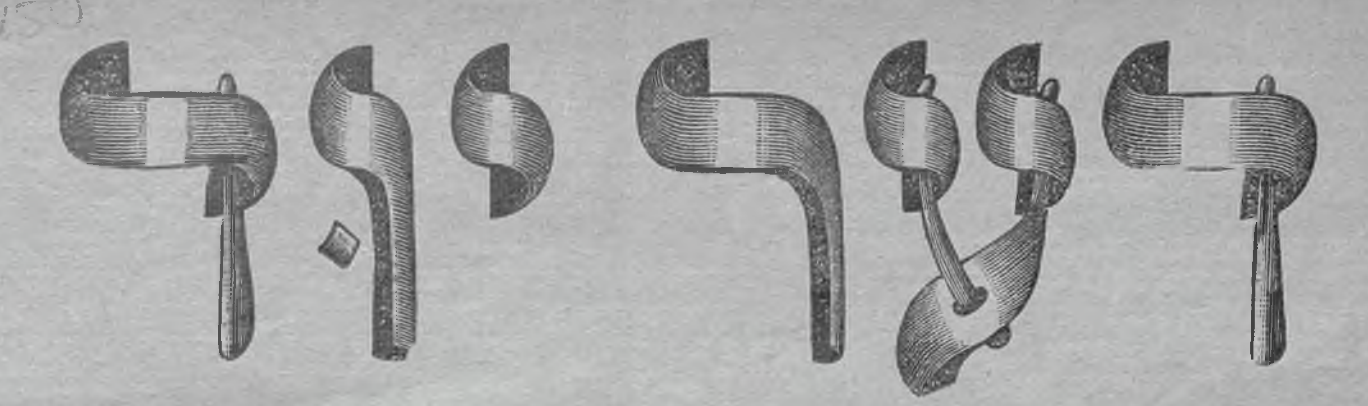
E. Torczyner Wien
I Rudolfsplatz 6.

אין בערלין:

Verlag „Achiasaf“ Berlin, zu Händen Dr. H. Malter,
Scharlottenburg, Schillerstr. 47.

אין ווארשא:

פערלאג „אחיאסף“ ווארשא, פאסט-קיסטע נו. 25.
פערזענליך, מאריאנסקא נו' 6.



(DER JUDE)

צייטשריפט

פיר אלע יודישע אינטערעסען.

ערשיינט 2 מאל מאנאטליך.

פערלאג: חברה „אחיאסף". — רעד.: י. ח. ראבניצקי.

דער פרייז פיר רוססלאנד:
נור יאהרליך 4 רוביל.
מען קען אויך אויסצאהלען אין 3 ראטען:
ביים אבאנירען — 2 רוביל
דען 1טען מאי — 1 „
דען 1טען סענטיאבער 1 „
יעדער איינציגער נומר קאסט 25 ק"ר אדער 20 קאפ.

ענדערען די אדרעסע קאסט 20 קאפ.

אבאנאמענטס פרייז נור יאהרליך:
אסטרייך-אונגארען — .5 פלארין.
דייטשלאנד 8.50 מארק.
ארץ ישראל — .10 פראנק.
אנדערע לענדער — .12 "
אמעריקא, ענגלאנד — .10 שילנג.

פרייז פון מודעות (אנצייגען):
פיר יעדער קליינע שורה פעטיט 10 קרייצער, 25 פפעניג, 10 קאפ.

נומר 1. ווין — קראקויא, שבט תרנ"ט — יאנואר 1899. ערשטער יאהרגאנג.

אינהאלט:

א) דער יוד.
ב) שלמה ר' חיים'ס. ערצעהלונג. מענדעלי מוכר ספרים.
ג) וואס לייענען פראסטע יודען. מ. ל. ליליענבלום.
ד) קיין באזעל: I. בן־עמי.
ה) א בריעף צו די הערויסגעבער. ש. ראזענפעלד.
ו) בילדער אוים דעם יודישען לעבען:
I. אייזיק'ל שֹחט. י. ל. פרץ.
ז) א בוידעם. ערצעהלונג. שלום עליכם.
ח) דער יודישער מאי. געדיכט. מארים ראזענפעלד.
ט) די יודישע וועלט.
י) א וועלט מיט וועלטעליך. פעלעטאָן. א. ל. לעווינסקי.

צו אבאנירען:

אין קראקא:
Administration „DER JUDE"
Krakau, Dietelgasse 105.

אין ווין:
E. Torczyner Wien
I Rudolfsplatz 6.

אין בערלין:
Verlag „Achiasaf" Berlin, zu Händen Dr. H. Malter,
Scharlottenburg, Schillerstr. 47.

אין ווארשא:
פערלאג „אחיאסף" ווארשא, פאסט־קיסטע נו. 25.
פערזענליך, מאריאנסקא נו' 6.

צו די לעזער!

מיר האלטען פאר איבעריג צו ערקלעהרען ווי וויים ס'איז נייטיג פאר אונזער פאלק א זארגאנישע צייטשריפט ועלכע זאלל בעהאנדלען אלע יודישע אינטערעססען און וואו אונזערע שרייבער זאלען האבען א פלאטץ צו רעדען מיט'ן פאלק אין דער שפראך וואס ער פערשטעהט. יעדער טרייער יוד פערשטעהט אליין גאנץ גוט און פיהלט גענוג שטארק די נאטווענדיגקייט דערפון און מיר זיינען זיכער אז אונזערע לעזער וועלען געווים אויך פערשטעהען די וויכטיגקייט פון דער צייטשריפט.

מיט דעם אויפרוף ווילען מיר נור בעמערקען, אז אלץ וואס ס'איז געווען פאר אונז מעגליך האבען מיר אנגעווענדט און וועלען ווייטער אויך אנווענדען אז „דער יוד" זאל ווירקליך בריינגען נוטצען פאר אונזער פאלק און אונזערע פאלקס-שרייבער וועלכע האבען אונז שוין געגעבען זייערע שריפטען אדער פערשפראכען זייער מיטארבייטען אין אונזער ארגאן, געבען אונז דאס רעכט צו האפען אז „דער יוד" וועט זיין א אמתע יודישע צייטשריפט אין פאלעם זיננע דעם ווארטס. צו פערגרינגערען די מעגליכקייט פאר יעדען אוים צו שרייבען אונזער צייטשריפט, האבען מיר געשטעלט א גאנץ קליינעם פרייז

נור 4 רובל פאר א גאנץ יאהר.

און דאס אויך אין 3 אוים צאהלונגען (ראטעם): ביים אויסשרייבען אין יאנואר 2 רוב׳, אין מאנאט מאי 1 רוב׳ און אין סעפטעמבער דעם לעצטען רובל.

· ◆ ·

פאלגענדע שרייבער האבען צוגעזאגט זייער מיט ארבייטונג פאר אונזער צייטשריפט:

ד״ר אייזענשטאדט, בן־עמי, ביאליק ח. נ., ד״ר ביכאווסקי, בערקאוויץ מ., ד״ר בראנדט, ברוידס ר., בריינין ר., גאלדפאדען א., דינעזאן י., ד״ר הערצל, ווייסבערג י. י., ווארשאווסקי מ. מ., ד״ר ווערנער, זאנאראדזסקי ג. ה., זאמאשטשין פ., זילבערבוש ד., יארק שטיינער, יהל״ל, יפפע ל., מרדכי בן הלל הכהן, ד״ר כהן בערנשטיין, ליליענבלום מ. ל., ליניעצקי, י. י., לעווינסקי א. ל., מענדלי מוכר ספרים, ספעקטאר מ., ד״ר עהענפרייז מ., פרוג ש., פרייד מ. י., פריעדבערג א. ש., פרץ י. ל., פרענק ע. נ., ציטראן ש. ל., קלויזנער י., ראבניצקי י. ח., ראזענטאל א. ד., ראזענפעלד מארים, ראזענפעלד ש. ד״ר שנירער, שלום עליכם, און פיעל אנדערע.

ס'פערשטעהט זיך, אז אויך פון די לעזער הייננט פיעל אב ניט נור דער עקזיסטענץ נור אויך דאס ווערט פון דער צייטשריפט. לויט דעם צאהל פון די אבאנענטען וועלען מיר זיין אים שטאנד אונזער צייטשריפט צו פערבעסערען און צו פערגרעסערען.

די אדמיניסטראציאן.

---

5. Februar 1899. DER JUDE. Nr. 1.

דער יוד

צייטשריפט

פיר אלע יודישע אינטערעסען.

אבאנאמענטס פרייז נור יאהרליך:
אסטרייך-אונגארען — .5 פלארין.
דייטשלאנד 8.50 מארק.
ארץ ישראל — .10 פראנק.
אנדערע לענדער — .12 "
אמעריקא, ענגלאנד — .10 שילנג.

פרייז פון מודעות (אנצייגען):
פיר יעדער קליינע שורה פעטיט
10 קרייצער, 25 פפעניג, 10 קאפ

דער פרייז פיר רוסלאנד:
נור יאהרליך 4 רוביל.
מען קען אויך אויסצאהלען אין 3 ראטען:
ביים אבאנירען — 2 רוביל
דען 1טען מאי — 1 "
דען 1טען סעפטעמבער 1 "
יעדער איינציגער נומער קאסט
25 ק"ר אדער 20 קאפ.

ענדערען די אדרעסע קאסט
20 קאפ.

ערשיינט 2 מאל מאנאטליך.

פערלאג: חברה „אחיאסף". רעד.: י. ה. ראבניצקי.

נומער 1. וויען — קראקויא, שבט תרנ"ט — יאנואר 1899. ערשטער יאהרגאנג.

„דער יוד".

א גרויס וואונדער, גאר נישט צום פערשטעהן, איז דאס וואס אונזערע יודישע שרייבער האבען אונזער פשוט־יודישע, ווי מע רופט זי זשארגאנישע, שפראך אזוי ווי איגנאנצען פערגעסען און כמעט גאר נישט בענוצט אין די לעצטע יאהרען. אין דער זעלבער צייט האבען אונזערע פאלקספריינד פיעל גערעדט מיט פייער און היטץ פון דעם כלל־ישראל, פיעל געשריעבען מיט הייסער ליעבע איבער זייער ליעב פאלק ישראל, און דאס פאלק אליין, איבער וועלכען עס געהען די אלע שמיעסען, האבען זיי גאר אוועקגעשטעלט אין דער זייט און זיך נישט דערמאהנט רעדען אמאל מיט איהם אליין אין זיין אייגענער שפראך, אין דער איינציגער שפראך וואס כמעט דאס גאנצע פאלק וויסט און פערשטעהט, גלייך ווי מען האט צו טהון נישט מיט קיין לעבעדיגער זאך, נאר עפיס מיט א מין כלי, וואס דער בעל־מלאכה מאכט מיט דעם וואס ער וויל... זעלטען, זעהר זעלטען האט מען אפגעדרוקט עפיס א רעכט ביכעל אויף יודיש פאר'ן פאלק, גלייך ווי נור אויף יוצא צו זיין, און דערנאך ווייטער געמאכט א לאנגע הפסקה אויף וויפיעל צייט.

קען אפשר אונזער פאלק נישט אריינקוקען אין א ספר און פערשטעהט נישט צו לעזען, ווי מע זאגט, די קליינע אותיות'ליך? דאכט זיך אז אין דעם הינזיכט האבען מיר, ברוך־השם, זיך נישט אויף וואס צו בעקלאגען. מיר האבען אזא גליק וואס קיין אומה־ולשון, מעג מען זאגען, האט עס נישט. וויפיעל כוחות דארף מען אוועקלייגען ביי איין אנדער פאלק צו ברייננגען עס צו אזא מדרגה ווי אונזער פאלק, אז אלע זאלען קענען האלטען א ספר אין דער האנד, אלע זאלען קענען לעזען א ביכעל. אונזער פאלק טראגט מיט רעכט דעם נאמען „עם הספר" — דאס בוך־פאלק. אזא גראבע מאססע, ווי עס געפינט זיך ביי פיעל אנדערע אומות־העולם, אזעלכע וואס זאלען גאר נישט וויסען ווי מען עפענט א ספר, וועט איהר ביי אונז נישט געפונען.

און אונזער פאלק נישט נור וואס ער קען לעזען, ער האט אויך ליעב צו לעזען און לעזט טאקי גאנ'ץ געשמאק. מע דארף איהם, ברוך־השם, נישט צוטרייבען, איינגעבען חשק, מאכען „אפעטיט" צום לעזען. פערקעהרט, ער טהוט אליין אלע מעגליכקייט, שטרענגט איין אלע כוחות און זוכט אלע מיטלען צו קריגען ביכליך אויף לעזען; ער קויפט אויף אויסצוצאהלען, נעהמט אין די „סקלאדען" פון ספרים אויף „פראקאט" (נוטץ־געלד) אדער ער געפינט ערגי'ץ צו לייען, מיט איינעםווארט, ער קארגט נישט דעם לעצטען גראשען און קיין מיה און בעקומט יודישע ביכליך און לעזט מיט גרויס חשק.

ווי גרויס איז אבער דער הארצוועהטיג אז אזעלכע טייערע כוחות וואס האבען געקענט ברייננגען אזויפיעל ניטצען, געהען צו גרונד און ווערען גאר פערפאלען. יא, דאס פאלק לעזט ביכער — נאר, רבונו־של־עולם, וואס פאר א ביכער! ווער ווייסט נישט וואס פאר א מין ביכליך, מישטיינס געזאגט, עס האבען א גאנג דארט אויף דעם זשארגאנישען מארק? ווער ווייסט נישט וואס פאר א טייערע סחורה אונזערע ארמע לעזער בעקומען פאר זייער פערהארעוועטען, מיט שווייס בעגאסענעם גראשען, מיט וואס פאר א זיסע מאכלים זיי דערקוויקען נעביך זייער פערשמאכטע נשמה? אלין די זעלבע שמאכטעס, די אלטע שיינע „בבא־מעשות", נאר איבערגעמאכט אביסעל אויף איין אנדער אופן, איבערגעניצעוועט מאדנע אויף א נייעם שניט. און די פשוטע לעזער וויסען נישט קיין חכמות און חאפען אלעס אויף, ווי א כשר'ע מציאה, און שלינגען אלעס איין. פון אזא לעזען, פערשטעהט זיך, בלייבט זיי גאר נישט איבער, און אויב עס בלייבט יא עפיס איבער איז אלענפאלס נישט צום גוטען: ברייננגען קיין ניטצען קען עס געוויס נישט, שאדען אבער קען עס זעהר פיעל...

אוודאי טארען אונזערע יודישע אמת'ע שרייבער, וואס קענען און ווילען ניטצליך זיין מיט זייער שרייבען, נישט שטעהן פון ווייטענס, זיי מיזען צוגעהן נאענט צום פאלק און געבען איהם אנשטאט יענע „פיסטע מעשות" עפיס רעכטע, ניטצליכע זאכען.

געבען א פלאטי'ן אונזערע יודישע שרייבער זיי זאלען קענען שמיעסען נישט נור איבער'ן פאלק, נאר מיט'ן פאלק טאקי אליין אין זיין אייגענער שפראך — דאס איז דער ציעל פון אונזער צייטשריפט „דער יוד". און שמיעסען, פערשטעהט זיך, מיינען מיר נישט גלאט אזוי, פון וואס עס איז, כדי דער עולם זאל האבען מיט וואס צו פערברייננגען די צייט אהן שאדען. ניין, מע דארף דער עיקר זעהן: עפנען די יודישע לעזער ווי ווייט מעגליך די אויגען, זיי זאלען זיך קענען גוט ארומקוקען אויף זיך אליין, קענען בעטראכטען און וויסען ווער מיר יודען זענען, אונזער לעבען אמאל אין די אלטע צייטען, אונזער לעבען און שטרעבען אין היינטיגע צייטען, אויך אונזערע האפנונגען אויף ווייטער אין שפעטעריגע צייטען.

ווער מיר זענען! קענען זיך אליין — וואס קען זיין ניטצליכער פון דעם פאר א מענשען? דאכט זיך, קיינער וועט נישט לייקענען אז פריהער פון אלעס מוז יעדער מענש וויסען זיך אליין, ווער ער איז. און ווי א איינציגער מענש אזוי איז אויך א גאנ'ץ פאלק. יעדע אומה מוז פריהער פון אלעס קענען זיך אליין גרינדליך. פערשטעהט זיך אז יעדער יוד, אלס א גליעד פונ'ם יודישען פאלק, דארף נישט נור פיהלען מיט'ן הארצען אז ער איז א יוד, ער איז אויך מחויב צו וויסען קלאר ווער

זיין פֿאָלק איז פֿון אָנהייב אָן, צו האָבען אַ רעכטען בעגריף פֿון דער יודישער געשיכטע פֿון די אַלטע צייטען ביז היינט. און ווי ווינציג קענען אונזערע יודען זייער אייגענע פֿאָלקסגעשיכטע, וואָס איז באמת פֿול מיט וואונדער און חידושים און קען האָבען אַ אונגעהייער גרויסען אינטערעס אפילו גאָר פֿאַר פֿרעמדע, נישט נור פֿאַר אייגענע. אָך, ווי ווינציג! מיר וועלען שוין נישט שמיעסען פֿון׳ם פּראָסטען הָמון־עַם, נאָר נעהמט אפילו אונזערע למדנים און געלעהרענטע יודען, וואָס זענען פֿול מיט תורה און בילדונג, וויפֿיעל וועט איהר געפֿינען צווישען זיי אַזעלכע וואָס וויסען און קענען די יודישע געשיכטע? יאָ, ווי די בושה איז גרויס, מיזען מיר מודה זיין אַז אונזערע יודען, סיי דער פּראָסטער עולם סיי דער העכערער קלאַס, וויסען נישט זייער פֿאָלקס־געשיכטע, גלייך ווי דאָס אַלטע פֿאָלק ישראל איז עפּיס אַ מין ציגיינער־אָרדע, וואָס האָט נישט קיין שום זֵכֶר פֿון קיין היסטאָריע, אָדער גלייך ווי די יודישע געשיכטע איז נישט די היסטאָריע פֿון אונזער אייגען פֿאָלק, נאָר פֿון עפּיס אַ ווילד פֿרעמדער אומה ערגיץ וואו אונטער די הָרֵי־חֹשֶׁך. פֿערשטעהט זיך ווי וויט נייטיג איז געבען די יודישע לעזער היסטאָרישע מאָנאָגראַפֿיעס און ערצעהלונגען פֿון די וויכטיגסטע צייטען פֿון אונזער יודישער געשיכטע, זיי זאָלען זעהן מיט אָפֿענע אויגען און וויסען קלאָר ווער דאָס פֿאָלק ישראל איז פֿון אייביגע צייטען און וואָס עס האָט איבערגעלעבט אויף זיין לאנג לעבען, דאָס הייסט זיי זאָלען קענען זיך אַליין אַלס יודען, אַלס קינדער פֿון זייער פֿאָלק, אויסער דעם וואָס אַזעלכע קלאָרע היסטאָרישע יְדִיעוֹת קענען אַמאָל ניטצען אויף אָפּצולערנען זיך פֿון זיי, אַרויסנעהמען עפּיס אַ מוסר אויך אויף היינטיגע צייטען.

און וואָס מיר זעהען אין היינטיגע צייטען, אויף וואָס פֿאַר אַ וועלט מיר געפֿינען זיך איצט, וואָס עס הערט זיך היינט ביי אונז אין דער יודישער וועלט, וואָס פֿאַר אַ אמת וויכטיגע אינטערעסען ס׳איז דאָ אין לעבען, אין אונזער יודיש לעבען — ווי נייטיג איז דאָס אַלעס פֿאַר יעדען יודען צו וויסען און פֿערשטעהן קלאָר, ווי עס דאַרף צו זיין. און אונזער פּראָסטער עולם ווייסט גאָר נישט פֿון קיין זאַך אין תּוך אַריין, ער הערט פֿון וויטען עפּיס רַעַש׳ט זיך, עפּיס טהוט זיך, די ווילען איהם טהון גרויסע רעות, יענע—גרויסע טובות, נאָר ער הייבט נישט אָן צו פֿערשטעהן פֿון וואָס עס האַנדעלט זיך דאָ און דאָרט, ער הערט, ווי מע זאָגט, קלינגען און ווייסט נישט וואָס און ווען... דאַרף אַזוי זיין? ניין, יעדער יוד דאַרף און מוז וויסען פֿון אַלעס וואָס עס קומט פֿאָר אין דער יודישער וועלט, וואָס פֿאַר אַ ערנסטע „פֿראַגעס" עס ווערען דאָרט געשטעלט, וואָס פֿאַר אַ „ענטפֿערען" עס ווערען געזוכט; ער דאַרף און מוז וויסען וואָס מע קלערט דאָרט אין דער גרויסער וועלט איבער איהם און זיינע ברידער, וואָס ער קלערט איבער יענעם, און דער עיקר וואָס ער האָט צו קלערען איבער זיך אַליין, איבער זיינע נאָענטע וויכטיגע פֿאָלקסאינטערעסען. מיר מיינען מיט דעם נישט, פֿערשטעהט זיך, אַז דער יוד איז מחויב זיך פֿערשליעסען אינגאַנצען אין זיין ענג שטיבעל און נישט וועלען גאָר וויסען וואָס עס פּאַסירט זיך אין דרויסען, אויסער דער יודישער גאַס, דאָרט אין דער גרויסער וועלט. חלילה! דער יוד איז געווים דער זעלבער מענש, גלייך ווי אַלע מענשען אויף דער וועלט, און דערפֿאַר טאַקי טאָרען אַלע אֶמת וויכטיגע זאַכען פֿון דער וועלט איהם נישט בלייבען פֿרעמד. נאָר פֿריהער פֿון אַלעס מוז פֿאַר איהם זיין גאַנץ קלאָר די אייגענע, די יודישע וועלט. צעזייעט און צעשפּרייט איז דער יוד, נישטאָ איין מדינה אויף דער וועלט וואו ער זאָל נישט זיין פֿערוואָרפֿען: נאָר אומעדום, אין וואָס פֿאַר אַ ווינקעל ער געפֿינט זיך, ליגט איהם נאָענט צום האַרצען די יודישע לאַגע אין נאָענטע און ווייטע מדינות. דאָס יודישע האַרץ זיינס לאָזט זיך פֿיהלען אין יעדער צייט, אַ יודישע שִׂמְחָה, אַ יודישע צרה, געפֿינט דאָרט אַ שטאַרקען אָפּקלאַנג, און אַלעס וויל ער וויסען און אַלעס מוז ער וויסען פֿון׳ם יודישען לעבען אין אונזערע צייטען.

אָבער נישט מיט אַמאָליגע און היינטיגע צייטען אַליין איז מען שוין אין גאַנצען יוצא פֿאַר אַלסדינג. נישט מיט דער פֿערגאַנגענהייט אַליין קען לעבען אַ פֿאָלק, אויך נישט נור מיט דעם געגענוואַרט, מיט דער איצטיגער חַיֵי־שָׁעָה. יעדער איינציגער מענש קען נישט לעבען מיט די פֿריהערינע טעג און מיט די איצטיגע מינוטען אַליין, ער מוז לעבען מיט האָפֿנונג אויף ווייטער, אויף אַ גוטען צוקונפֿט, ווער שמיעסט אַ גאַנץ פֿאָלק, און בפֿרט נאָך אַזאַ אומה וויא אונזערע, וואָס איהר היינט איז אַזוי מאָל שטאַרק פֿינסטער און די גאַנצע האָפֿנונג מוז זיין נור אויף אַ לעכטיגערען מאָרגען. ווען איינער לעבט נאָר מיט הוילע זִכְרוֹנוֹת פֿון אַמאָל און האָט שוין אויפֿגעהערט צו האָפֿען אויף שפּעטער — איז שוין זעהר אַ שלעכטער סימן, דאָס הייסט ער איז שוין גאָר אויף דער עלטער ווען אַלע כוחות לאָזען זיך איהם אויס און ער האַלט שוין ביי׳ם געזעגענען זיך מיט׳ן לעבען.

דאָס יודישע פֿאָלק קען נישט און טאָר נישט לעבען נור מיט דיא זכרונות פֿון אַמאָל, פֿון זיין אַלטער געשיכטע. דאָס יודישע פֿאָלק דעסטגלייכען קען נישט און טאָר נישט לעבען מיט דער איצטיגער מינוט, לעבען ווי עס לעבט זיך, אָהן אידעאַלען, אָהן האָפֿנונגען אויף ווייטער, אויף שפּעטערע בעסערע צייטען.

אידעאַלען, האָפֿנונגען — דאָס איז דאָס בעסטע און טייערסטע אין לעבען; זיי, נור זיי, געבען, ווי די זון, ליכט און וואַרימקייט, אָהן זיי איז גאָר דאָס לעבען קיין לעבען נישט, אַלענפֿאַלס נישט קיין מענשליך לעבען...

אין וואָס בעשטעהען איבערהויפּט דיא יידישע אידעאַלען און האָפֿנונגען אויף שפּעטערינע צייטען? פֿריהער פֿון אַלעס דאָס יודישע פֿאָלק זאָל אויפֿהערען צו לעבען, ווי עס לעבט, אונגאַטירליך, משונה געקינצעלט, מיט חכמות און מיט הוילע נסים, זאָל אויפֿהערען לעבען פֿון דער לופֿט און היינגען אין דער לופֿט, אָהן אַ רעכטען יסוד,—דאָס יודישע פֿאָלק, אין קורצען, זאָל אויפֿלעבען צו אַ נייעם לעבען.

ווער ווייסט נישט וואָס פֿאַר אַ שיין פּנים עס האָט היינט דאָס יודיש לעבען? מיר שמיעסען דאָ נישט פֿון דעם אַנטיסעמיטיזמוס, וואָס שטאַרקט זיך און פֿערשפּרייט זיך אַלע מאָל מעהר, וואָס געהט איבער פֿון איין אָרט צום אַנדערען, פֿון איין לאַנד צום צווייטען, ווי אַ מִין מַגֵפָה, עפּיס אַ פֿערשלעפּטע קריינק. אקעגען אַזאַ שלאַק האָבען מיר קיין שום מאַכט און קענען גאָר נישט העלפֿען. פֿערשטעהט זיך אַז מיר קענען נישט מיינען אויסצוטענה׳ן זיך אין אונזער בלאַט מיט די אַנטיסע־מיטען, די יודענפֿרעסער, און אויסווייזען זיי אַז על־פּי־דין זענען זיי בפירוש אומגערעכט אקעגען אונז און זיי האָבען נישט קיין יושר אין האַרצען, אויף וואָס פֿאַר אַ לשון איהר וועט מיט די דאָזיגע לייט רעדען פֿון אַזעלכע זאַכען וועלען זיי אייך נישט פֿערשטעהן, און בפֿרט נאָך אויף אונזער יודישער שפּראַך...

נאָר פֿיעל מעהר ווי די שנאה פֿון אויסענווייניג איז שרעקליכער די אינווייניגסטע מכות און וואונדען, פֿון וועלכע אונזער פֿאָלק ליידט אַזוי אונגעהייער סיי קערפּערליך און סיי גייסטליך. צעבראָכען איז דער יודישער קערפּער, טאַקי ווי מע זאָגט, כַּחֶרֶס הַנִשְׁבָּר. ווי אַ צעבראָכענער שאַרבען, נישטאָ איין גאַנצער אבר, איין געזונדער גליעד, און נאָך מעהר צעבראָכען, אויסגעטריקענט און דערקוועטשט איז די יודישע נשמה. נישט דאָ איז דאָס אָרט אַרומצורעדען די זאַך ברייטער, נאָר גאָר אָהן לאַנגע פּירושים ווייסט יעדער און פֿיהלט ווי ביטער און פֿינסטער די לאַגע איז אָרום און אָרום. ווער ווייסט נישט דאָס יודישע דלות, דאָס שרעקליכע אָרעמקייט, נויטה, דַחְקוּת, געפֿאַלינקייט? און ווי ווייט דאָס יידישקייט איז אין סכנה—פֿיהלט אויך יעדער, ווער עס האָט נור אַ שטיקעל יודישע נשמה. אין די פֿריהערינע צייטען, ווי דאָס יודישע לעבען איז געווען שרעקליך, האָט מען זיך פֿאַר׳ן יידיש־קייט ווינציג געהאַט וואָס צו זאָרגען: יודען זענען זיך געזעסען פֿער־שלאָסען אין זייער אייגנע ווינקעל, אין דער פֿינסטערער געטאָ, געליטען מיט אַ בעזונדערער גבורה די שרעקליכסטע יסורים פֿון חִבּוּט־הַקֶּבֶר ביי׳ם לעבען און זיך געהאַלטען פֿעסט אין זייער תורה, אין אַלע זייערע טייערע אוצרות פֿון די אַלטע צייטען, און נישט געוויסט און נישט געוואָלט וויסען אויסער זיי פֿון קיין זאַך אין דער וועלט. איצט איז די זאַך גאָר אַנדערש: די טויערען פֿון דער יודישער גאַס האָבען זיך אויפֿגעשלאָסען און יודישע קינדער האָבען זיך אַרויסגעריסען אויף

דער פּרייער לופט און זיך געלאָזט לויפען אין איין אומפעט, און אסך פון זיי זענען שוין פערקראָכען ווייט, זעהר ווייט...

מיר מיינען נישט אַז מע קען אדער מע דאַרף וועלען אפילו אומקעהרען צוריק די „גוטע אַלטע צייט". די געשיכטע געהט זיך איהר גאַנג, און דאָס יודישע לעבען קען נישט און דאַרף טאַקי נישט ווערען צוריק דאָס זעלבע, פונקט ווי אַמאָל. אבער עס טאָר נישט און קען נישט בלייבען ווי איצט אויך, עס מוז ווערען אַנדערש.

דער גוף זאָל זיין אויסגעדאַרט, אויסגעקוועטשט, אויסגעפייניגט און געבויגען אין דרייען, און דערצו די נשמה, די יודישע כשר'ע נשמה, צעקלאַפּט, דערהרגט, אָהן זאַפט, אָהן קראַפט, — וואָס קען זיין ערגער, שרעקליכער פון אַזאַ לעבען? שעמען זיך מיט זיך אַליין, מיט די אייגענע אלטע אָבות, בעהאַלטען שטאַרק דאָס יודישע פנים קיינער הלילה זאָל נישט אַרויסזעהן קיין סימן דערפון, נישט וועלען וויסען פון דער אייגענער תורה, פון דער אייגענער שפּראַך און פון אַלעס וואָס שמעקט נור מיט אייגענס — וואָס קען זיין נאָך שענדליכער, נאָך ניעדריגער געפאַלען? זעהן פיעל אונזערע קינדער, יודישע קינדער, קוים וואָס האַלטען זיך ביי'ם יודישען פאָלק מיט אַזעלכע דינגע פעדעמליך, וואָס דאָס קלענסטע ווינטעלע, וואָס־עס־איז אַ בלאָז פון דער זייט, קען גרינג איבעררייסען, ווי עפּיס א איבערגעברענטע האָר — רבונו־של־עולם, וואָס פאַר א גרעסערע תּוֹכָחָה פון דעם קען נאָך זיין?

אַזאַ ביטערע און שענדליכע לאַגע קען און טאָר לאַנג נישט דויערן. דאָס יודישע פאָלק דאַרף האָפען און שטרעבען מיט אלע כּוחות אויפצולעבען. דאָס יודישע פאָלק מוז אויפגעלעבט ווערען צו אַ נייעם פרישען, אֱמת געזונד און נאַטירליך לעבען, אָהן קינצען, אָהן חכמות, אַ לעבען אויף א רעכטען יְסוד, נישט אין דער לופט, נישט מיט נסים, אַ לעבען, ווי יעדע זעלבסטשטענדיגע נאַציע, מיט אייגענעם מוח, נישט קוקען נור אויף אַנדערע, מיט אייגענע אידעאַלען, אֱמת'ע יידישע נאַציאָנאַל־אידעאַלען, אויסער די גרויסע אַלגעמיינע אידעאַלען, וועלכע דאַרפען זיין אַלע פעלקער גלייך טייער. און די קינדער זיינע מיזען זיין רעכטע י ו ד י ש ע ק י נ ד ע ר, מיט א יודישען גייסט, מיט יודישע געפיהלען, מיט אֱמת געטרייער ליעבע צום פאָלק, און צו אַלע זיינע טייערען אוצרות פון די אלטע צייטען, ווי נאַטירליך די קינדער פון יעדער אומה.

און מיט איהם, מיט'ן יודישען פאָלק, מוז אויך אויפגעפרישט ווערען צו א נייעם לעבען דאָס אַלטע לאַנד פון זיינע אַבות, דאָס לאַנד וואָס איז איהם אזוי טייער און הייליג פון אייביגע צייטען, וואָס אין דעם איז געקניפּט און געבונדען דיא יודישע נשמה פון וויפיעל הונדערטער דורות. גענוג צו זיין אַ בעוואָרעניש פון ווערים נור נאָכ'ן טויט, שוין צייט צו געפינען דאָרט אַ שמירה פון ווערים ביי'ם לעבען!... נישט נור דאַרע שוואַכע זקנים וועלען קומען אַהין, ווי פריהער, צו שטאַרבען אין ארץ־ישראל און פערגרעסערען דאָרט די צאָהל פון די יודישע קברים, נור יונגע לייט מיט פרישען כח צו לעבען און אויפלעבען דאָס לאַנד, עס זאָל אויפבליהען ווי אַמאָל אין דיא גוטע צייטען, און אין דער זעלבער צייט אריינגעבען פרישען זאַפט און קראַפט אין די אַפגעשוואַכטע אברים פונ'ם פאָלק, שטאַרקען דעם פאָלקסגייסט ער זאָל זיך ענטוויקלען נאַטירליך אויף זיין אָרט... נור מענשען וואָס נאַרען זיך אַליין און קענען נישט פערשטעהן די געפיהלען וואָס געפינען זיך נישט ביי זיי אין האַרצען, אדער גיכער די דאָזיגע וואָס ווילען יענעם נאַרען, אַרויפציהענדיג אויף זיך די מאַסקע פון פאַלשען געמאַכטען פאַטריאַטיזמוס, — נור אַזעלכע לייט קענען גערפינען אין אַזאַ אידעאַל עפּיס א פערברעכען אַקעגען די לענדער וואָס יודען וואָהנען דאָרט. פאַר אֱמת'ע לייט אָבער מיט רעכטע געפיהלען דאַרף מען קיין שום ראַיות צו בעווייזען אז יודען קענען זיין געטרייע בירגער יעדער אין זיין לאַנד, און אין דער זעלבער צייט זיין שטאַרק געבונדען מיט דער גאַנצער זעעלע צו'ם לאַנד פון דיא עלטערן און ווינשען פונ'ם האַרצען אַז דאָס אַלטע הייליגע לאַנד זאָל אויפלעבען אין איינעם מיט'ן פאָלק.

און מיט איהם, מיט'ן יידישען פאָלק, מוז אויך אויפלעבען די אַלטע יודישע שפּראַך, אונזער לשון־קדש, די שפּראַך פון אונזער תורה, פון אונזערע נביאים, פון אונזער דרייטויזענדיעהריגער ליטעראַטור. שווער זיך אויסצומאָהלען אַ אומה אָהן אַ לאַנד, נור נאָך שווערער אֶפשר זיך אויסצומאָהלען א פאָלק אָהן אַ לשון. יעדע נאַציע מוז האָבען איהר אייגענע שפּראַך, אין וועלכער עס גיעסט זיך אויס איגאַנצען איהר גייסט, איהר נשמה, פון אַלטע צייטען אָן. און אונזער פאָלק דאַרף אויך נישט נעהמען און אויסטראַכטען, בעשאַפען עפּיס אַ נייעם לשון, ער האָט זיך פון אייביגע יאָהרען זיין אייגענע שפּראַך, אויף וועלכער עס ליעגט דער אֱמת'ר זיעגעל פונ'ם יודישען גייסט און דיא גאַנצע יודישע נשמה איז אין איהר אויסגעגאָסען. צו'ם אומגליק אָבער געפינען זיך ביי אונז היינטיגע צייטען זעהר ווינציג וואָס ווייסען און קענען אונזער לשון. מיר מוזען האָפען אַז מיט'ן פאָלק וועט אויך אויפלעבען די שפּראַך זיינע. און וועט ווערען ווי אַמאָל אַ פאָלקס־שפּראַך, אונזער לשון נישט נור פון די תפילות אַליין, נור פונ'ם לעבען, וואָס דריקט אויס אַלעס וואָס דער מענש פיהלט, אַלעס וואָס ער דענקט, און די יודישע ליטעראַטור וועט זיין אָפען פאַר די יודישע קינדער, ווי יעדע לעבעדיגע ליטעראַטור פאַר די קינדער פון איהר פאָלק.

דאָס אויפלעבען פון אונזער פאָלק, און מיט איהם דאָס אלטע לאַנד אין די אַלטע שפּראַך — ווי טייער זענען אַזעלכע האָפנונגען, וויא ליכטיג אַזעלכע אידעאַלען! און קומען צו דעם רעכטען ציעל איז גאָר נישט אַזוי שווער, ווי עס ווייזט זיך אפשר אויס. אונזערע יודען דאַרפען עס נור וועלען מיט'ן גאַנצען האַרצען, זיי דאַרפען נור שטרעבען דערצו און אַרבייטען אויף אויסצופיהרען עס, יעדער נאָך זיין מעגליכקייט. און מיר מוזען האָפען אַז וואָס ווייטער וועלען מעהר יודען זיך שטרעבען צו דעם טייערען צוועק און וואָס ווייטער וועלען זיין מעהר געטרייע איבערגעגעבענע אַרבייטער אין דער הייליגער זאַך.

אין יעדען יודיש האַרץ, מעג מען זאָגען, געפינט זיך אַ פונק יודישקייט, אַ פונק געטרייע ליעבע צו זיין פאָלק. דער פונק ליעגט אָפטמאָל טיעף בעהאַלטען, פערזונקען אונטער אַ גרויסען הויפען אַש. אָט דעם באַרג אַש פון אויבען דאַרף מען זעהן אָפקערען, אַוועקבלאָזען, און דעם פונק אויפבלאָזען אין א העל ליכטיג, וואַרים פייעריל.

פון דעם אַלעס וואָס מיר האָבען אויבען אַרויסגעזאָגט קענען שוין די לעזער לייכט פערשטעהן דעם עיקר פּראָגראַמע פון אונזער צייטשריפט „דער יוד" דאַ וועלען מיר נור אין קורצען צייכנען די הויפּטאַבטהיילונגען פון אונזער צייטשריפט:

1) פ ו ב ל י צ י ס ט י ש ע אַ ר ט י ק ל ע ן — דאָס מיינט מען נישט, פערשטעהט זיך, גלאַט אַזוי מַאֲמָרִים, געשריבען, ווי מע זאָגט, אין דער וועלט אריין, נאָר אַרטיקלען איבער פערשיעדענע פראַגען אין דער יודישער וועלט, וואָס קעהרען זיך אָן צו'ם יודישען לעבען פון דער עקאָנאָמישער אָדער גייסטיגער זייט א.ד.ג.: איבער וויכטיגע עִנְיָנִים וואָס בעריהרען דעם גאַנצען כלל־ישראל, אָדער נור א טהייל אין אַ געוויסער מדינה, אָדער אַפילו נור אין אַ געוויסער געמיינדע, און געשריבען פון אַזעלכע שרייבער וואָס ווייסען זייער זאַך קלאָר און זענען גוט בעקאַנט מיט די ענינים, איבער וועלכע זיי נעהמען זיך שמיעסען, פון אַלע זייטען.

2) ב ע ל ע ט ר י ס ט י ק ע — ראָמאַנען און ערצעהלונגען פונ'ם יודישען לעבען פון די לעצטע צייטען, אויסער היסטאָרישע פון אַמאָליגע צייטען. קיינער קען נישט לייקענען, אַז ספּורים פונ'ם אמת'ן פאָלק'סלעבען, ריכטיגע בילדער פון דער יודישער גאַס, קען מען בעסער פון אַלעס שרייבען אין פּראָסט יודיש, אין דער שפּראַך וואָס דער המון רעדט צווישען זיך און דריקט אויס אין איהר אַלע זיינע געדאַנקען און געפיהלען. אמאָל איין כאַראַקטעריסטיש וואָרט, איין אויסדרוק, זאָגט פיעל, זעהר פיעל, וואָס מע קען עס גאָר נישט איבערגעבען אין קיין אַנדערע שפּראַך. און גוטע ספּורים, וואָס זענען גענומען גלייך פונ'ם לעבען און געשריעבען פון שרייבער, וועלכע

זענען דערצו געשאַפֿען און ווייסען זייער זאך, — אַזעלכע ספורים, אויסער זייער נוטצען פֿאַר זיך, קענען נאָך מעהר זיין ניטצליך דורך דעם וואָס זיי וועלען ביסליכווייז אויסבעסערען דעם געשמאַק פֿון די פּראָסטע לעזער, וואָס די געוויסע „ראָמאַנענמאַכער" אין זשאַרגאָן האַלטען אין איין פֿערדארבען ,ביי זיי גאָר אָהן רחמנות דאָס ביסעל געשמאַק, וואָס געפֿינט זיך פֿון דער נאַטור ביי יעדען מענשען.

3) װ י ס ע נ ש אַ פֿ ט ל י כ ע — אַזעלכע אַרטיקלען וואָס זענען געשריעבען פֿון שרייבער וואָס ווייסען גוט זייער פֿאַך און פֿערשטעהען איבערגעבען גרינג, יעדער זאָל קענען פֿערשטעהן און נישט דאַרפֿען שטאַרק ברעכען דעם מוח, פֿערשיעדענע וויסענשאַפֿטליכע זאַכען, וועלכע האָבען אַ געוויסע נגיעה צום יודענטהום און יודישער געשיכטע, אָדער קענען בעזאָנדערס ניטצליך זיין אין לעבען פֿאַר אונזערע יודישע לעזער.

4) ה י ס ט אָ ר י ש ע — אויסער ערצעהלונגען פֿון דער יודישער געשיכטע, אויך היסטאָרישע מאָנאָגראַפֿיעס און אַרטיקלען וואָס קענען געבען אַ קלאָרען בעגריף איבער געוויסע וויכטיגע עפּאָכען אין אונזער לאַנגען היסטאָרישען לעבען. דעסטגלייכען ביאָגראַפֿיעס (לעבענס־בעשרייבונגען) פֿון אונזערע אויסגעצייכנעטע מענער אין פֿערשיעדענע צייטען, וואָס האָבען געמאַכט, יעדער אין זיין צייט, אַ רעכטען רושם אויפֿ'ן יודישען לעבען.

5) ק ר י ט י ק ע — גרויסע קריטישע בעטראַכטונגען אויך רעצענזיעס און קורצע ביבליאָגראַפֿישע אַנמערקונגען איבער דיא נייע ביכער וואָס ערשיינען אין דער זשאַרגאָנישער ליטעראַטור. אמת'ע קריטיקע איז איינע פֿון די נייטיגסטע זאַכען אין יעדער ליטעראַטור, בפרט אין פּראָסט יידיש פֿאַר אונזער פֿאָלק, אונזער המון, ווי מיר האָבען שוין געזאָגט, ווייסט נישט קיין איבריגע חכמות און לעזט גערן וואָס ער קריגט נור, אָפֿטמאָל גאַנץ שעדליכע זאַכען. געוויס איז זעהר ניטצליך צייטענווייז וואַרפֿען אַ בליק אויף די נייע ביכער, וואָס דריקען זיך פֿאַר'ן פֿאָלק, און געבען צו פֿערשטעהן אונזערע לעזער וועלכע פֿון דיא ביכער קענען זיי ברייגגען שאָדען און וועלכע ניטצען, און בכלל אָפּשאַצען יעדען ספר נאָך זיין אמת'ן ווערטה.

אויסער דעם מיינען מיר צו געבען אין אונזער צייטשריפֿט צייט־אַרטיקלען און בעשרייבונגען פֿון אַלע וויכטיגע נייעס וואָס קומען פֿאָר אין אונזער יודיש לעבען אין פֿערשיעדענע לענדער, און אַמאָל אויך פּאָליטישע איבערזיכט, איבער אַזעלכע געגענשטענדען, וואָס האָבען מעהר צו ווינציגער שייכות מיט'ן יודישען לעבען.

שְׁלֹמֹה רֶבִּי חַיִּים'ס

(אין ליטא)

איין אַלְטֶע מַעֲשֶׂה.

גערדוקט בהשתדלות

מענדעלי מוכר־ספרים.

.1

אַ צעהן ווערסטליך פֿונ'ם שטעדטיל ק... אין דער ליטא ערגיץ, געפֿינט זיך אַ מין קליין דערפֿיל עפּיס, אַרומגערינגעלט מיט גרויסע וועלדער, צווישען וועלכע עס פֿלייצט אַ היבשער, אַ שיינער טייך, וואָס לעבין איהם שטעהט אַ מיהל, און דעריבער הייסט דאָס דערפֿיל מלינינצא. אויף איין זייט טייך קוקען אַרויס פֿון צווישען גרינוואַרג און ביימער אַ דריי קליינע הייזליך פֿאַר דריי פּויערישע פֿאַמיליעס, די איינציגע איינוואוינער דאָרט. און אויף דער אַנדערער זייט טייך שטעהט האַרט לעבין וואַלד איין־איינציגע שטוב פֿון קאַלעכדיגע ברעוונעס מיט קליינע פֿענסטער און אַ הויכען, אַלטען דאַך. דאָרט זיטצט חָנָא מליניצער מיט זיין הויזגעזינד, דער אַרענדאַר פֿון דער מיהל, וואָס די חזקה אויף דער אַרענדע געהט איבער אין זיין משפחה פֿון טאַטעס צו קינדער. אין גאַנצען זעהט מליניצא אויס ווי אַ נעסט, וואָס ליגט פֿערבאָרגען אין אַ ווינקעל, אָפּגעריסען פֿון דער וועלט, ווייט פֿון מענשען און פֿונ'ם טראַקט, נאָר קליינע־שמאָלע וועגליך שלענגלען זיך דורך דעם וואַלד, דורך טאָהלען און בערגליך און פֿיהרען צו דערפֿער, וואָס ליגען צור־זייעט אַרום און אַרום. און ווען מענשען זענען דאָ זעלטען, עס רַעש'ט נישט, עס קאָכט נישט ווי אין שטעדט, דערפֿאַר שוויבעלט און גריבעלט דאָ אין די וועלדער, אין די זומפּען און פֿעלדער אַלערליי בעשעפֿעניש, חיות און עופות; דערפֿאַר לאָזט זיך דאָ הערען אַלערליי קולות: אַ געזאַנג פֿון פֿייגעל, אַ קראַקען אַ קוואַקען, אַ שמוצערען אַ גרילצען זומער, אַ וואַיען אַ היילען פֿון הונגעריגע וועלף ווינטער, און אַ מאָל אַ ברומען פֿון אַ פֿערבלאָנדזיטען בער אויך — און אין דעם דאָזיגען קאָנצערט פֿערטראָגט זיך אַ רויִשען פֿונ'ם וואַסער בי'ם אַראָפּפֿאַלען אויף די רעדער, אַ קלאַפּען אַ מאַהלען פֿון דער מיהל.

ס'איז אַחרון של פּסח — אַ שיינער, אַ וואַרמער וועסנע־טאָג. די גילדענע זון האָט בי'ם אויפֿגעהען צעריסען צעטריבען די גרויע וואָלקענס אין דער לופֿט און מיט איהר ליכטיג פּנים אַראָפּגעקוקט פֿונ'ם בלויען הימעל מילד פֿריינדליך אויף דער ערד. גאָטס בעשעפֿניש, אַלע פֿון גרויס ביז קליין, האָבען אויפֿהאַפּענדיג זיך פֿונ'ם לאַנגען ווינטער־שלאָף לעבעדיג פֿרעהליך זיך גענומען איטליכער צו זיין זאַך. פֿריש־געלע בלומען שטעקען אַרויס די קעפּליך פֿון צווישען זונגע־גרינע גראָז, קוקען אַרויס און מאַכען חן. ווערבעס בי'ם טייך האָפּען זיך אָנטאָן זייער נייע־גרינע זופּיצע, שפּיגלענדיג זיך אין דעם וואַסער ריין קלאָהר ווי זילבער. פֿון די ווייטע וואַרמע לענדער, דאָרט אין דער פֿרעמדע, קומען עופות טשאַטעסוויס צוריק אַהער אין זייער רוה אַריין. ווילדע גענז פֿליסקען זיך ערגיין צווישען ווייספּעס דאָ אין טייך. ווילדע קאַטשקעס דרעהען זיך אַרום דעם טשערעט, אַרויס אַריין מיט אַ געהילך, אַ גע־שוויטשטש. שוועלבעליך פֿלאַטערען שוועבען אַהין אַהער אין דער לופֿט, שטאַרק פֿערטראַגען אין דעם בויען, פֿעררירכטען נייע און אַלטע נעסט־טער. ברוך־הבא! דאָס אַלטע בעקאַנטע פֿאָר־פֿאָלק בושעלס איז אויך למזל דאָ אין אַ גוטער שעה. ז', די בושעליכע, שטעהט אויף איין פֿוס, דאָס קעפּיל אין דער זייט, שטעהט בעטראַכט איהר אַלט נעסט אויבען אויף אַ שפּיטץ בוים, און ער אויף די לאַנגע שטעלצען שפּאַצירט זיך האָפֿערדיג אויף דעם זומפּ דאָרט, צוקוקענדיג זיך צו אַ קאַליזשע, וואו עס שפּרינגען קוואַקען זשאַבעס, און פּלוצים פּיק־פּיק, אַ האַפּ אין דעם רויטען ווייטען פּיסק אַריין... ס'איז אַ לעבען אַ פֿרייד, אַ פֿליהעניש, אַ זהישעניש, אַ געזינגעריי, אַ געשווישטשעריי אומיטום.

ס'איז יום־טוב, ס'איז וועסנע־צייט!...

דאָס גאַנצע הויזגעזינד דעם אַרענדאַרס איז אַצינד אין דרויסען. חנא זיטצט צעשפּילעט אויף דער באַנק לעבין דער שטוב, קוקט אויף גאָטס שיין וועלטיל און געהניצט.. ער האָט, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, באַלד נאָך מיטאָג געהאַפּט אַ דרעמיל. די עלטערע קינדער אַרום איהם שטעהען און שמיעסען תוך־זאַכען: וועגען אַ גרעבליע, וואָס עס האָט ערגיץ נישט ווייט פֿון דאַנען אָפּגעריסען; וועגען דעם פֿאָהרען אַהין אין שטעדטיל מאָרגען פֿריה, איינצוקויפֿען דאָרט פֿאַר דעם פֿריין און אויך פֿאַר זיך נייטיגע זאַכען; וועגען דער שקאַפּע, אַ זקנה פֿון אַ יאָהר דרייסיג, בלינדליך אַביסיל, וואָס ליגט, מהילה צע־לייגט אויפֿ'ן גרינעם גראָז אַקעגען, קוויקעלט זיך און גלייכט זיך אויס די אַלטע קראַנקע ביינער, וכדומה נאָך אַ זעלכע וויכטיגע זאַכען אין דעם בעל־הבתישקייט. די יונגערע לויפֿען אַרום פֿריי און זענען שטאַרק בעשעפֿטיגט: אַ טהייל שטעהען אויפֿ'ן בריקעל לעבין דער מיהל, קוקען ווי דאָס וואַסער לויפֿט דורך די אָפֿענע זאַסטאַווקעס, פֿאַלט אין איין גוס, ווי איין שטיק גלאָז, אַראָפּ טיף אונטען מיט אימפּעט, מיט גערייש און צעשפּרינגט אין טויזענטער קליינע שפּריטצליך, שפּילענדיג אַקעגען דער זון אין אַלערליי קאָהלירען, ווי בריליאַנטען. ווידער אַ טהייל שטעלען־אונטער שיסעליך לעבין בערעזענע ביימער, פֿון וועלכע עס רינט, דורך אַ געמאַכט שפּעלטיל אין זיי, אַ געשמאַקער, קלאָהרער זאַפּט. אַלע זענען פֿרעהליך, זעהען אויס יום־טוב'דיג. צוציק, דער הונד, אַ דיקבייכיגער מיט קורצע פֿיס און שוואַרצע פֿלעקען אויף דער שמוציג־ווייסער פֿעל, איהם פֿרייעט זיך אויך דאָס האַרץ, פֿיהלט אויך, אז היינט איז יום־טוב. ער האָט היינט נישקשה געחאַפּט שיריים אונ־

טער דעם טיש, אָפּגעלעקט אַ ביין, ער פּעררייסט דעם ווידעל, טאַנצט שפּרינגט משוגענערווייס אַהער אַהין, אונטערפּייטשענדיג עפּיס אויף אַ מין משונה הינטיש קול.

אויף אַ פריי־גרינעם פּלאַטץ אין וואַלד הינטער דער ישטוב, זיטצט אויף אַ שטיק קלאָטץ פון אַ גרויסער אומגעפאַלענער סאָסנע הנא־מליניצערס ווייב, אַ שיינע בעטאָגטע יודענע, אינאיינעם מיט איהר טאָכטער, אַ ווייביל פון עטליכע און צוואַנציג יאָהר. אַקעגען אויפ׳ן גראָז זיטצען אָנגעלעהנט צוויי קינדער איהרע — אַ מיידיל, אַ שיינהייט, אַ בלאָנדינקע מיט געקרויזטע לאָקען, פון אַ יאָהר פינפצעהן, און אַ יונגעל אויף אַ פּאָר יאָהר יונגער פון איהר. ס׳איז עפּיס גאָר ניט דאָס פּנים, דאָס אויסזעהען ביי די דאָזיגע דאָ ווי ביי יענע דאָרט פאַר דער ישטוב. יענע און די זענען עפּיס ווי אַנדערע מענשען. יענע זענען אויפגערייטט, יום־טוב׳דיג און די זענען פערזאומערט, פערזאָרגט, זיטצען עפּיס ווי תשעה־באָב צו די קינות. די מאַמע און די טאָכטער ביידע זעהען אויס שטאַרק צעטראָגען. ביידע האָבען אויפ׳ן האַרץ זעהר פיל און שטיקען זיך מיט אַ וואָרט, איינע וואַרט די אַנדערע זאָל אָנהויבען צו ריידען.

— נו, לאָה! — האָט לסוף נאָך אַ היבשער צייט שווייגען די מאַמע גלייך ווי אין דער וועלט אַריין אַ זאָג געטאָן — האָבען מיר שוין, ברוך־השם, דעם יום־טוב אויך איבערגעקומען. נו וואָס ווייטער, לאָה?

— ווייטער איז צרות, די אַלטע צרות. אַזוי, אַזוי, מאָרגען פאָהר איך, מאַמע!

— אַז דו וועסט בלייבען צוגאַסט נאָך אַ פּאָר טעג, לאָה, וואָס קען עס דיך אַרען? — זאָגט די מאַמע און די אויגען פערלויפען איהר מיט טרערען.

— איך קען נישט, איך קען נישט! — ענטפערט לאָה, אַ מאַך געבענדיג מיט דער האַנד.

— זי קען נישט! — מאַכט די מאַמע בעוואַשענדיג זיך מיט טרערען — ס׳איז איהר ביטער שווער לעבין דער מאַמע...

— זעהסט דאָך, מאַמע, אַז איך בין צו דיר געקומען.

— געקומען, זאָגט זי... יאָ, דו ביסט געקומען, אַ שיינעם דאַנק דיר! נאָר... דאָס מאַמעס האַרץ פיהלט — פיהלט, אַז דער טאָכטער איז שווער. זי זיטצט דאָ ווי אויף שפּילקעס. זי שווייגט און די אויגען איהרע ריידען, איטליכער בליק איז אַ שטאָך, איטליכע מינע איז פול מיט פערדראָס, ביטער ווי גאַל. געוואַלד, איך האַלט עס נישט אויס, עס שניידט מיך ביז אין דער זיבעטער ריפּ!

— מאַמע!...

— וועה איז דער מאַמע! וואָס האָט דיא ווייסטע מאַמע געקענט טאָן, בעסער מאַכען? ס׳איז מיר אויסגעקומען האָטש לייגען זיך, שונא־ציון, און שטאַרבען אויסגעהען פאַר הינגער, און וואָס וואָלט געוואָרען פון די ברעקליך קינדער?

— און היינט, וואָס וועט היינט פון זיי ווערען? — מאַכט לאָה מיט אַ זיפּ׳ן פון׳ם האַרצען.

— היינט? ווי די מעשה איז, איידיל איז אַ כּלה און דוד׳ל...

— איין איבערביינדעל, אַ בילמע איטליכען אין די אויגען... און איידיל, מיישטעהנס געזאָגט, איז אַ כלה! ס׳איז נאָר אַ וועהטיג צוהערען... איידילע, וואָס איז דיר?! — טהוט זיך לאָה אַ האַפּ צו דער שוועסטעריל, וואָס האָט פּלוצים זיך אַ קרים געטאָן און בלייך געוואָרען ווי די וואַנד — דיר איז נישט גוט, טהוט וועה? ווייטער אין דעם האַרצען?...

— נישקשה, לאָה, גאָרנישט! גלאַט אַזוי זיך אַ שטאָך.

— געה, נשמה — רופט זיך אָן די מאַמע — געה אין ישטוב אַריין און לייג זיך צו. געה, דוד׳ל, מיט איהר און דעק זי דאָרט גוט איין מיט מיין ישאַל.

ביידע קינדער הייבען זיך אויף און געהען אַוועק אומיטיג מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ.

— שיינע תּכליתים! איידיל איז אַ כלה! יאָ, נעבּיך אַ כלה, אַ וויסטע כלה! — זאָגט לאָה בעטריבט, שאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ — אַ יונגע רויז, ערישט אָנגעהויבען בליהען און שוין פערדאַרט...

— לאה, איך האַלט עס נישט אויס! אַ האַרץ האָב איך פול מיט מכות און דו שיטסט מיר נאָך זאַלץ אויף די וואונדען. געוואַלד וואָס בין איך שולדיג, וואָס האָב איך געקענט טאָן? געוואַלד רחמנות, האָב רחמנות!

— נו, גענוג גענוג, מאַמעניא!... קום בעסער זעהן וואו איז ערגיין שלמה. וואָהין ווערד ער עס אַזוי אָפּט עפּיס ווי פערפאַלען?

— זאָל איך אַזוי וויסען בייז. דעם היינטיגען ווינטער, וואָס ער איז דאָ ביי מיר, האָט ער פערבראַכט אין לערנען. פלעגט אויפשטעהען פאַרטאָג לערנען גמרא פאַר זיך, און ביי טאָג — מיט די קינדער. די מאַמע האָט גאָר אָנגעקוואָלען פון אַזאַ זוהן. דאָס האַרץ האָט מיר זיך געפרעהט קוקענדיג אויף איהם. די לעצטע צייט אָבער איז ער עפּיס ווי איבערגעביטען געוואָרען. די גמרא אין דער זייט, תמיד פערטראַכט, שרייבט, טענטעלט, איך זאָל אַזוי וויסען פון צער וואָס ער טענטעלט אַזוינס. און זינד ס׳איז וואַרם געוואָרען, עס האָט אָנגעהויבען אומיטום צוואַקסען, צושפּראָצען, בלאָנקעט ער זיך שטענדיג איינער אַליין אין וואַלד אַרום. אַלין פערטראָגען, פערפלאַמט. טאָמיר ווייסט־דו וואָס? איין מיטעל וואָלט געווען חתונה מאַכען, נאָר ער איז אָבער אַ פּנים, אַ שלימזל...

— און וואָס, מאַמע, זעהסט־דו עס אַרויס?

— ס׳איז אַ וועהטיג צו זאָגען. דריי כלות איינע נאָך דער אַנדערער האָט מען מיר גערעדט פאַר איהם. איך בין געפאָהרען זיי אָנקוקען. און וואָס לאָזט זיך אויס? איינע איז אַ בלינדע אויף איין אויג, די צווייטע מיט אַ צוגעפלעטשטער נאָז און די דריטע הינקט־צו אויף אַ פיסיל. דאָס מזל זיינס איז שוין, אַ־פּנים, אַזוי... מיילא החתונה מאַכען — נישט, וואָס דען־זשע? ווייטער אין די ישיבות אַריין, זיטצען און לערנען דאָרט, דערפון וויל ער נישט הערען. לאָז מיך צורוה, זאָגט ער, מיט דיינע ישיבות, מיט דיינע תכליתים! גענוג געשוואַרצט דאָס פּנים, געגעסען טעג, גענוג געקוועטשט די באַנק, געריבען זיך, רייבען זיך ווייטער דאָרט ביז איך וועל מיך אויס־לייבען און ווערען אַ שמאַטע־פּע! גענוג אויסגעריבענע שמאַטעס ביי אונז אָהן מיר אויך... דו הערסט אַ לישון אַביסיל פון אַ בחור, אַ דיבצעהניעהריגען בחור! — שאַ, אָט געהט ער, אָט איז ער אַליין! טאָמיר וואָלסט־דו, ווי אַ שוועסטער, געפּריווט מיט איהם אַ רייד טאָן, גלאַט אַזוי זיך.

אַ בחור׳ל מיט שוואַרצע געגרייזעלטע האָר, אַ הויכען שטערען און ברענענדיגע אויגען ווייזט זיך פונ׳ם וואַלד. ער לייענט געהענדיג עפּיס אַ ביכעל, שטאַרק פערטיפט אַזוי, אַז ער זעהט נישט וואָס אַרום איהם.

— האַ, וואָס איז עפּיס אַזוי פערטראַכט, שלמה! — מאַכט די שוועסטער מיט אַ שמייכעלע, אָפּשטעלענדיג איהם אויפ׳ן וועג.

— אַ־אַ, לאָה! — טהוט זיך שלמה אַ האַפּ און באַלד טאַקי קוקט ער אַריין ווייטער אין ביכעל.

— עפּיס ביסט־דו העט־העט דאָרט, גאָר ניט אויף דעם עולם — זאָגט לאָה, אַרויפלייגענדיג די האַנד איהם אויפ׳ן ביכעל — וואָס איז, איך בעט דיך דאָרט אַזוינס?

— דאָרט איז נישט וואָס דאָ — ענטפערט שלמה, אָנקוקענדיג די שוועסטער — דאָ איז צרות...

— אויס יום־טוב, שלמה! רופט זיך אָן לאָה און אין די אויגען שטעלען זיך איהר טרערען — מאָרגען פאָהר איך, דאָס וואָס ס׳איז דאָ צוריידען לאָמיר ריידען היינט. קום!

די מאַמע געהט אונטער איין אויסרייד אַוועק אין ישטוב אַריין, איבערלאָזענדיג די קינדער אַליין, און זיי, דער ברודער מיט דער שוועסטער, שפּאַצירען אַרום אַהין־אַהער, ביידע אַריינגעטאָן אין אַ ווייטען אַ ברייטען שמיעס, און, ווי עס זעהט אויס, גאָר ניט אין קיין פרעהליכען שמיעס.

דערוויל פאַלט צו די נאַכט. שטילער שטילער ווערד דאָס געריישׁ, דאָס געווימעל אַרום און אַרום. איינס נאָך דאָס אַנדערע צינדען זיך אָן שטערענדליך אין דעם הימעל. וואַלד און פעלד שווייגט, אַלסדינג דאַרט רוהט. עס גלעט זיי, פערוויגט זיי דאָס מילדע וואַרמע ווערנע־ווינטעל. דער סאָלאָוויי זינגט זיי אַ שיין לידעל, זשאַבעס קוואַקען, דערצעהלען זייערע אַלטע מעשיות — און גאָטס בעשעפעניש שלאָפט. עס שלאָפט אונטער דעם שאָטען פון ביימער און טשערעט אויף דער טייך, איבערגעדעקט מיט טומאַן. שאַ, שטיל, נאָר וואָס אַמאָל טהוט זיך אַ וואָרף פון אונטען אַ פיש און דערלאַנגט איהם אַ פּאַטש.

ביי הנאַ מליניצער אַקעגען איז דאָס גאַנצע הויזגעזינד אַצינד אויף — מען פּטרט אַרויס דעם פסח פון שטוב, און דאָס אַרויספּטרן איהם, האַק און פּאַק מיט אַלע זיינע כלים, מאַכט אָן אויף דעם יודענס נשמה עפּיס אַ מָרָה־שחורה. אַך, רבונו־של־עולם, ווי־פיעל חֵן עס ליגט אין דעם פסח'דיגען פאַרעווען טאָפּ, אין דעם גרויסען ביי־כּיגען בוטיל, אין די מאַקערטעס, פלעשליך און גלעזליך! דאָס אייגענע גלעזיל, וואָס אַלע נעכט פון אַ גאַנץ יאָהר, איז אַזעלכס פּראָסט אַ קעלישיקיל, הלילה הזה, די נאַכט פון פסח, איז עס אַ כוס... עס שיינט, עס רעדט עפּיס ווערטער, עס דערמאָהנט אַ־מאָל אויך אין אַלטע צייטען, וועלכע עס האָט איבערגעלעבט, און עס הערט זיך אַ גריס אייניקליך פון זיידעס, באַבעס... דער איבערגאַנג פון יום־טוב צו וואָך לאָזט זיך איבערהויפּט שווער פיהלען דעם יודען, נאָר שווערער נאָך איז איהם אויפ'ן געמיטה ביי'ם געזעגענען זיך מיט דעם פסח — אויס פריין, ווייטער אין יאָך!...

מאָרגען גאַנץ פריה האָט פון מליניצא זיך געלאָזט אַ וואָגען, וועלכען עס האָט געשלעפּט מיט איהר כבוד אַליין די אַלטע שקאַפּע, וואָס איז געלעגען נעכטען צולייגט מחילה, קויקלענדיג זיך פראַנק און פריי אויפ'ן גרינעם גראָז. אויבען אין וואָגען אויף פעקליך זאַכען מיט אַ גרויסער קישען זיטצט לאָה. איינער פון חנאָ'ס זיהן זיטצט אויף דער קעלניע, מיט אַ בייטשעל אין דער האַנד, גלאַט אַזוי זיך, פון יוצא וועגען, נישט צובעליידיגען דערמיט חלילה די זקנה נעביך, וואָס איז כמעט צוויי מאָל עלטער פון איהם און האָט נאָך דעם זיידען זיינעם, עליו־השלום, געפיהרט. זי געהט זיך איהר וועג געלאַסען, העצקענדיג זיך שיין פיין, ווי איהר שטעהט אָן, און צוציק דער הונד, לאָזט, ווי אַ טרייער געזעלען, זי נישט אָפּ; דאָ דרעהט ער זיך איהר אַקעגען, פלאָנטעט זיך איהר צווישען די פיס; דאָ הייננט ער זיך איהר אויפ'ן האַלז אונטערשפּרינגענדיג און אָנהאַווקענדיג איהר פולע אויערען, דערנאָך טהוט ער זיך העגדום־פּענדום אַ יאַג, פערלויפט איהר דעם וועג העט ווייט און ישטעלט זיך וואַרטען אויף איהר דאָרט, אַרויסשטעקענדיג אַ צינג און מאַכענדיג מיט די זייטען. שפּילענדיג און העצקענדיג זיך אַזוי איז דער וואָגען אין אַ פּאַר שעה אַרום אַריינגעפאָהרען אין ק... גלייך אויפ'ן מאַרק.

וואָס לייענען פראָסטע יודען?

דער יודישער המון, דאָס הייסט יודען וואָס זענען פרעמד פון דער העברייאישער און אייראָפייאישע ליטעראַטורען, לייענען מעהר אַלס אַנדערע פּראָסטע מענשען פון אַנדערע פעלקער. אַ פּראָסטער יוד וואָס ער הייסט אַ יודע־ספר, לייענט מוסר־ספרים, דרשות וואָס ער פערשטעהט ניט אין גאַנצען, און אַמאָל אויך אַ מין ערצעהלונג. אַ פּראָסטע יודענע, וואָס קען לייענען, לייענט דעם מנורת־המאור, צאינה־וראינה, נופת־צופים, קב־הישר און דעסגלייכען. מעדלעך און אַמאָל אויך בחורים, וואָס פערשטעהען נישט מעהר ווי זשאַרגאָן, נאָר זיי האַלטען זיך פאַר קינדער פון דעם נייען דור, לייענען איבערהויפט אַלערליי פּוסטע מעשה־ביכליך, בעזאָנדערס פון ליעבע.

אז מיר זאָלען זיך צוקוקען צו דעם תכלית, וואָס קומט אַרוס פון אַזאַ לעזען, וועלען מיר זעהען פערשיעדענע ערשיינונגען: אַ פּראָסטער יוד וואָס לייענט מוסר־ספרים, קלויבט אָן, אמת, ניט ווענג פאַנאַטיזמוס, אין קאָפּ ביי איהם באָמבעלט זיך עפּיס דער מלאך־דומה, חבוט־הקבר, גיהנם, שדים, רוחות און נאָך אַזעלכע פּחדים, נאָר צוזאַמען מיט דעם קלעפּט זיך צו צו איהם אַסך מאָראַל: דער מלאך־דומה, הבוט־הקבר און זאַ ווייטער, האָטש מען וואָלט זיך געקענט אין גאַנצען בעגעהן אָהן זיי, זענען פאַרט שטאַרק געקניפּט מיט ליעבע צו אַלע יודען, מיט רחמנות אויף אַלע מענשען אָהן אשום הלוק, מיט צדקה, גמילות חסדים, צער־בעלי־חיים און אַלע גוטע און שיינע מדות, וואָס יודען שטאָלצירען מיט זיי טויזענדער יאָהר.

די דרשות פיהרען אַריין דעם פּראָסטען יודען אין אַ גלענצענדע פאַנטאַסטישע וועלט, וואָס אויף יעדען טריט אין איהר ווערט דאָס האַרץ פול מיט פרייד און נאַציאָנאַל־שטאָלץ. אָט שטעהט ער דערביי ווי משה רבינו פיהרט אַ וויכוח מיט די מלאכים וועגען דעם, וועמען דאַרף מען געבען די תורה: די יודען אָדער די מלאכים, און משה איז טאַקי מנצח; אָט זעהט ער ווי די יודען וואָס שטעהען ביים באַרג סיני בעקומען יעדער קרוינען פון גאָט'ס מלאכים, ווי דוד המלך מיט דער קרוין אויף דעם קאָפּ זיצט אין בית־המדרש און פסקיט שאלות, אָדער ווי פונקט אַלע האַלבע נאַכט הייבט אָן זיין פידעלע אַליין צושפּיעלען און דוד זינגט צו מיט זיינע וואונדערליכע מזמורים. ווי דער מלאך־המות וויל דערנאָך, אויף זיין עלטער, זיין נשמה צונעמען, נאָר ער קען ניט צוגעהן צו איהם, ווייל ער זיצט און לערנט תורה; ווי דער אַשמדאַי שטעהט פאַר שלמה'ן געשמיעדט אין קייטען מיט'ן שם־המפורש! ווי רחל טענה'ט זיך אויס מיט דעם רבונו־של־עולם פאַר וואָס ער האָט איהרע קינדער פערטריבען, גאָט גיט איהר גערעכט און זאָגט איהר צו „ושבו בנים לגבולם", אַז ער וועט איהרע קינדערליך אָבפיהרען אַהיים, און נאָך אַסך אַזעלכע פלאי־פלאים, וואָס גיבען דעם יודען כח איבערצוטראָגען די אינערליכע ליידען און די אויסערליכע שנאה מיט אַבעזונדערער צופריעדענהייט מיט זיין יודענטהום.

אפילו די פּראָסטע יודענע וועט אַייך אויך דערצעהלען גאַנץ גענוי אַלסדינג פון אדם הראשון ביז משה רבינו'ס טוידט מיט אַלע פרטים; אפילו ווי אַזוי שמחזאי און עזאל, די שלעכטע מלאכים, האָבען ניט געוואָלט אַז גאָט זאָל דעם מענשען בעשאַפען, ווי אַזוי דער שטן האָט איבערגעשראָקען ישרה'ן בשעת דער עקידה, ווי אַזוי יוסף איז געפאַלען אויף זיין מוטער רחל'ס קבר בשעת מען האָט איהם געפיהרט פערקויפען קיין מצרים, ווי אַזוי די מלאכים האָבען געשפּייזט די קליינע יודישע קינדערליך, וואָס זענען אונטער דער ערד בעהאַלטען געוועזן פון די מצרים, זיי זאָלען זיי ניט אַריינוואַרפען אין דעם טייך נילוס, ווי דער קליינער משה'לע, זיטצענדיג ביי פּרעה'ן אויף דעם שויס האָט פון איהם די קרוין אַראָפגענומען און דערפאַר האָט מען איהם, משה'ן, געוואָלט הרגענען, נאָר דער מלאך גבריאל האָט זיך אַריינגעמישט און איהם מציל געווען, און נאָך אַסך שיינע מעשיות פון דוד המלך, פון שלמה'ן, פון סנהריב'ן, פון נבוכדנצר'ן ווי ער איז געוואָרען אַ בער, פון טיטוס'ן מיט דעם „מוק" און דעסגלייכען. און צו דעם וועט איהר פון איהר הערען זעהר אינטערעסאַנטע רייד וועגען צדקה, גמילות־חסדים, הכנסת־כלה און נאָך אַ סך מדות טובות, וואָס זי האָט געשעפּט פון דעם וויכטיגען יודישען „טייטש־ספר", פון דעם אַלטען „מנורת המאור".

די אַלע לעזער, וואָס איך האָב דאַ אויסגערעכענט, שעפּען פון זייערע לעזע־ספרים ניט וועניג פאַנאַטיזמוס, נאָר אויך אַ סך אַלטע מדות, פיעל מעשיות און לעגענדען, וואָס קניפּען זיי צו זעהר פעסט צו זייער פאָלק, וואָס גיבען זיי כח אי צו זיין יודען, אי צו זיין ניטצליכע מענשען פאַר אַנדערע.

אמת, די אַלע מעשיות וואָס זיי ווייסען הייסט נאָך ניט אַז זיי האָבען אַ בעגריף אין דער יודישער געשיכטע, נאָר זיי, מיט זייער גאַנצען איבערגעבענהייט צו יודען, מיט זייער אמת'ן יודישען געפיהל, קענען זיין אמת'ע יודען אויך מיט די טונקעלע ידיעות, וואָס זיי האָבען פון אייניגע אונזערע היסטאָרישע פאָרשטעהר.

אַגרויסען „גול" אָדער, ריכטיגער געזאָגט, אַ סך וועניגער פון אַ גול, דאָס הייסט ניט נור „פאַרעווע", וואָס מען רופט ביי יודען ניט מילכיג און ניט פליישיג, נאָר טאַקי מיט אַ גרויסען „רעפּיציט", זעהען

מיר אין דעם תכלית פון דעם לעזען, צו וועלכען עס האָט זיך גענומען אונזער פראָסטער נייער דור, וועלכער האט אוועקגילעגט די „סקאַרבאָווע" ספרים, די אַלטע „זאַבאָבאָנעס", און האט זיך געהאַפט צו דער נייער זשאַרגאָנישער ליטעראַטור, צו די פוסטע מעשה־ביכליך.

אין די פוסטע מעשה־ביכליך, בעזאָנדערס אין די וואָס זענען געגעהט נאָכ׳ן געוויסען שמר׳ס פאַסאָן, געפינט מען ניט קיין זכר פון דעם מאָראַל, די וועלטליכע ידיעות אָדער סצענעס פון דער יודישער געשיכטע, וועלכע מען פלעגט אפט בעגעגענען אין דיק׳ס ערצעהלונגען, ווער שמיעסט די טיפע האַראַקטעריסטיק און דעם שפיגעל פון דעם יודישען פינסטערן לעבען, וואָס מען זעהט ביי מענדעלי מוכר־ספרים. אמת, ווען אַ פראָסטער יודישער בחור אָדער אַ פראָסטע יודיש מעדיל זאָלען זיך געוועזען בעגניגען נור מיט דיק׳ס און אפילו מענדעלי מוכר־ספרים׳ס ערצעהלונגען, וואָלט זיי נאָך אַסך געפעלט צו דעם וואָס זיי דאַרפען און עס איז נייטיג פאַר זיי צו וויסען. נאָר דער וואָס מאַכט פאַר אונז אַ בגד, ברענגט אונז געוויס גרויסע נוטצען, חאָטש צו דעם דאַרפען מיר נאָך נייטיגער האבען ברוידט, וואָס ניט ער גיט אונז. — אבער וואָס געפינען מיר אין די אלע שמאַטעס פון דעם נייעם פאַסאָן, וואָס זענען נייטיג פאַר דעם פראָסטען פאָלק ווי אַ צירק פאַר דעם הונגעריגען.

יאַ, דאָס פראָסטע פאָלק איז נעביך הונגעריג און דאָרשטיג צו אַ גוט וואָרט, און זיי געבען איהם פלוידעריי פון קלואָנען.

אין די מיני מעשיות האָט איהר נור ליעבע און ליעבע מיט נאַרישע שרעקליכע עפעקטען. די וועלט, דאָס הייסט אייגענטליך די יודישע וועלט, איז צעטהיילט דאָרט אויף צוויי טהייל: דער אַלטער דור און דער נייער דור. דער האַראַקטער און דאָס לעבען פון דעם אַלטען דור בעשטעהט אין דעם: די מענער הייסען משונה פראָסט אברהם, מאיר, געציל און זאָ ווייטער, און די פרויען הייסען ברכה, גיטיל, ישרה, רייזע, לאה א. ז. וו.; זיי זענען מעהרסטענטהיילס פאַלשע און שלעכטע מענשען און גיבען זיך אָב מיט אַלסדינג, נאָר ניט מיט ליעבע. דערפאַר אָבער דער נייער דור, אַפט טאַקי די קינדער פון די ערשטע, הייסען שוין איננאַ׳ן, מאַריין, אדאָלף, בערטהע, סאָניע, ראָזע, ליזע, א. ז. וו., יעדער פון זיי שיינט ווי די ליכטיגע זון, אז עס איז צו איהם אָדער צו איהר קיין צווייטער אין דער וועלט ניטאָ, יעדער איז עהרליך און עדעל ווי אַ מלאך פונ׳ם הימעל: איננאַ׳ן ליעבט זיך מיט בערטהען, מאַריין ליעבט זיך מיט ליעזען, אַדאָלף מיט ראָזען און סאָניע נעביך ליעבט איננאַ׳ן, וועלכער וויל אויף איהר ניט קוקען. דערנער, מעהרסטענטהיילס, פערשטעהט זיך, פונ׳ם אַלטען דור, שטעהען אלע ליעבענדען אויפ׳ן וועג. די נעביך שלאָפען ניט נעכט, שווימען אין טרעהרען און דאָס חיות געהט זיי פשוט אויס. פלוצלינג גוט די ראָד אַ דרעה, אַלע הינדערניסען פליהען אַוועק, אָדער די פאַלשקייטען פונ׳ם אַלטען דור געהען אַרויס קלאָר ווי בוימעל אויפ׳ן וואַסער, די פאַנאַטישע עלטערן לאָזען אַראָב די נעז, און די קלוגע, ציוויליזירטע קינדער זיעגען; אַלע האָבען חתונה מיט מזל, סאָניע קריגט אויך אַ חתן (אויב זי איז נאָך ניט אַוועק געשטאָרבען אונגעבעטענערהייט) וואָס קען אָהן איהר אַ מינוט ניט לעבען, חאָטש זי שטילערהייד בייגקט נאָך אַמאָל נאָך איננאַ׳ן, אַלע זענען רייך און גליקליך, אמן סלה.

פון אַזעלכע מיני שמאַטעס ווערט ביי אַ פראָסטען לעזער און נאָך מעהר לעזערין פערדאָרבען דער געשמאַק; אַז זיי קענען שוין ניט לעזען איין ערנסט בוך, אין וועלכען עס זענען ניטאָ די איננאַצעס מיט די ליזעס מיט זייערע ליעבעס און מיט די אַלע נאַרישע עפעקטען, און אַזוי קען צו זיי קיין מאָל נישט צוקומען אַ מאָראַלישע אידעע, וועלט־ידיעות, אָדער עטוואַס פון דער יודישער געשיכטע. (ענדע קומט)

מ. ל. לילענבלום.

קיין באזעל.

I

ווער עס וויל וויסען וואָס פאַר אַ טייערע, וואָס פאַר אַ געליבטע בריָה ער איז, ילך ויקח לו פאַספאָרט לחוץ־לאַרץ, זאָל ער געהן און נעהמען אַ פאַס קיין אויסלאַנד. געוואָהנליך, דאַכט זיך, גאָר ניט אַ מענשעלע, הפקר ביי יעדעם, חאָטש שלאָג זיך קאָפ אין דער וואַנד, געה דיר, פאָהר דיר צו אַלדע רוחות, — פלוצלינג, ניין, ווערסט גאָר אַ חשוב ביי יעדעם, וכלם פותחים את פיהם, און אַלע עפענען אויף די מיילער ועונים ואומרים און טהון זאָגען אין איין קול: „קשה עלי פרידתך" — שווער איז פאַר מיר דאָס צושיידיניש מיט דיר.

געלויבט זיין ליעבער נאָמען, איך האָב מיך שוין ווי עס איז אַרויסגעריסען פונ׳ם שויס פון אַלע די דאָזיגע וואָס פלוצים האָט זיי, ניט פאַר אַייך געדאַכט, אָנגעהאַפט אַ שרעקליכע ליעבעניש צו מיר. איך האָב שוין, ברוך השם, דאָס געוויסע גרינע ביכעלע וואָס איז אות לי, אַ צייכען פאַר מיר, כי ששת ימים אַז זעקס טעג בין איך געלאָפען פון אין דער פריה ביז אויף דער נאַכט, וביום השביעי און אין דעם זיבעטען טאָג, שבת וינפש — ליג איך מיר שוין רוהיג אין קאָפע אויף דער אייבערשטער באַנק. נו איך זיין שוין אין וואַגאָן און פאָהר שוין. אַבער רוהיג? רוהיג! אָ, ניין! ווי קען עס אַ יוד פשוט נעהמען און ליגען זיך רוהיג פון דער העלער הויט? ווי קען עס אַ רעכטער יוד בלייבען אַ ווייל אָהן האַרצוועהטיגען? אַ שיין פנים וואָלט ער געהאַט, הלעבין!

בששת ימי המעשה, אין די זעקס טעג וואָס איך בין אַרומגעלאָפען בין איך עפעס געווען ווי פערטומעלט, ניט גדענקט פון קיין שום זאַך, נאָר אין זינען געהאַט, איך זאָל חלילה קיינעם ניט מצער זיין מיט מיין אַוועקפאָהרען. וואָס טוה איך אַז פלוצלינג וועט זיך איינער אַנידערשטעלען: ניין, האַרץ מיינס, איך קען ניט; עס איז איבער מיינע כוחות, בלייב טייערער מיינער, נשמה מיינע.

נור קוים איז פון מיר אַביסעלע אַראָפגעפאַלען דער עול דרך־ארץ, און איך האָב שוין געוואָלט זיצען בשלוה, האָב מיך אויסגעצויגען אין קאָפע, קלערענדיג אַ ביסעל זיך אויסצורוהען, איז אויף מיר באַלד אַרופגעשפרונגען דער גרויסער יודישער באַרג צרות, דער באַרג שעיר, וואָס העננט אונז כסדר איבערן קאָפף שוין אַכטצעהן הונדערט יאָהר. טרויעריגע גדאַנקען אָהן אַ געשטאַלט, גלאַט עפּיס אַזוי, דרעהען זיך אין קאָפ, לעגען זיך ווי אַ שווערע משא אויף דעם האַרץ. וואָס, ווען, וואָלט איך אַליין ניט געקענט זאָגען, גלאַט ניט פרייליך. עס שטעהט אין דרויסען אַ שיינע זומער־נאַכט. אויף דעם ריינעם בלויען הימעל שטעהט דיא גאַנץ יונגע לבנה, אַ שניי־ווייסער זילבערנער האָרן, און בעלייכט מיט אַ בלייכער שיין די פעלדער, די פאַרטיגע זאַנגען, וואָס שטעהען שטיל ווי פערזאָרגט, די סקירדעס היי, וואָס שטעהען צעוואָרפען דאָרט ווייט, ווייט. נאָר האָט לאָזט זי זיך אַראָפ אַלס נידריגער; פון דעם זילבערנעם האָרן ווערט ביסליכווייס אַ רויטער, אַ פייערדיגער. ער שטעהט נאָך אַזוי ווי פערטיפט איינינע מינוטען און ווערט פלוצלינג פערשוואונדען אַזוי ווי אונטערגעטינקען זיך אין אַ גרויסען שוואַרצען ים פינסטערניש. דער שנעלצוג לויפט און פליהט ווי אַ מין משונה׳דיגע, שרעקליכע ווילדע חיה, וואָס יאָגט זיך נאָך עמעצן מיט אַ כעס, מיט שרעקליכע ווילדע קולות, גלייך זי האָט געוואָלט וואַרפען אַ מורא אַ פחד אויף דער גאַנצער נאַטור, אויף אַלע בעשעפעניש. די רעדער קלאַפען, די וואַגאָנעס ציטערען און שאָקלען זיך אויף אַלע זייטען. סנאָפעס פינקען גלייך ווי פייערדיגע זיילען, פליהען אין דער שוואַרצער, פינסטערער לופט: אַ פרישער ווינד האַפט זיך אַלע מאָל אריין דורך דעם אָפענעם פענסטער, קלאַפט מיט דעם פאַרהענגיל. און איך ליעג מיר און עפּיס פרעסט מיר, עפּיס דריקט מיר דאָס האַרץ. די איבריגע דריי פאַסאַזשירען, וואָס געפינען זיך מיט מיר אין קאָפע, שלאָפען שוין לאַנג, דאָס זענען: אַ יונגערמאַן, אַ אינגזשענער, אַ יוד, אַ עבד־כנעני נעביך, ערגיץ אין באַקו ביי פעטראָל, אַ דיפלאָמירטער יעגער, וואָס האָט ניט קיין טאָג און קיין נאַכט, איצט האָט ער זיך אויסגעריסען אויף פיער וואָכען און פאָהרט קיין אויסלאַנד, אַביסעל אָטמען מיט ריינער לופט. ווייטער אַ קליינשטעטילדיגער מיט דער פרוי. ער אַ קליינינטשקער, אַ אויסגעדאַרטער, אַביסעל געשטיפעלט, זי אַ הויכע, אַ דיקע, אַ טינקעלע, מיט גרויסע שוואַרצע אויגען. זיי ליגען די קעפ אנגעשפאַרט איינער אויף דעם אַנדערען,

ווי די טייבעליך, גלייך עס וואלט געווען ביי זיי גאר דער ערשטער „זיסער" חודש. זיי פאהרען איצט אהיים פון אדעס, וואהין זיי זענען געפאהרען אויף עטליכע טעג זיך אנטהון אביסעל וואהלטונג. שוין גאר שפעט נאך האלבע נאכט בין איך אנשלאפען געווארען אויף א פאר שעה.

אז איך האב מיך אויפגעהאפט, האט שוין אנגעהויבען גרויען אויף טאג. איך בין ארויסגעגאנגען און האב מיך אנידערגעשטעלט אין לאנגען, שמאלען קארידאר, וואס ציהט זיך נעבין די קאפע. עס איז נאך געווען אביסעל טונקעל. די גאנצע לופט ארום און ארום האט נאך אויסגעזעהען בלויליך, דער מארגענשטערן האט געפינקעלט אויף דעם ריינעם בלייכען בלויען הימעל. עט ווייט גאר הויבען האט מען נאך געקענט בעמערקען א צוויי דריי בלייכע שטערנדליך. דער צוג מיט א שרעקליך געשריי און קרעכצען איז געפלויגען צווישען וועלדער, וואס זענען געשטאנען שטילשווייגענדיג, איינגעדרימעלט, ניט צו רירען מיט א בלעטעלע אדער מיט א צווייגעלע. די אלטע גרויע בעוואקסענע בוימער, מיט גרויסע צעשפרייטע צווייגען, וואס זענען געשטאנען גאר ריים עק וואלד, האבען אנגעהויבען שאקלען מיט די אלטע בעוואקסענע קעפ, גלייך ווי זיי וואלטען זאגען איינער דעם אנדערען: „א עזות פון א יונגאטש, א וועלט שלאפט און ער האט זיך צעשריגען און צעקוויטשעט, גאר אהן דרך־ארץ, אמאליגע יאהרען האט מען ניט געוואוסט פון אזעלכע זאכען, אוי, אלס די נייע מאדעס, קיין גוטץ וועט פון זיי ניט ארויסקומען"... אט זענען שוין פערלאשען געווארען די לעצטע שטערנדליך, דער הימעל ווערט אלץ בלייכער, דארט אין איין עק ווערט אלץ רויטער, רויטער, די וועלט מיט איהרע אויסדערווילטע בעשעפענישען צעלעגען שוין זייער גיהנם־פייער, וואו עס פייניגען זיך דעם גאנצען טאג אלע צדיקי־עולם, אלע ארמע, אלע שוואכע, אלע נויטבעדערפטיגע פאר דער גרויסער זינד וואס זיי זינדיגען אלע טאג: וואס זיי ליידען, ליידען אהן איין עק, ניט מיד צו ווערען... עס ווערט אלס העלער. די לופט ווערט עטוואס קיהלער. די פעלדער ארום שלאפען נאך. די תבואות שטעהען שטיל, רוהיג, גלייך ווי זיי דרימלען נאך, נאר איינציגע פייגעליך האפען זיך אויף און הויבען אן פיפסען און פייפען צווישען די זאנגען. אט פון א הויכער סקירדע היי האט זיך אויפגעהויבען א גרויסער פויגעל, א שטארך צעשפרייט די פליגעל, פאכט מיט זיי שטארק און האט זיי באלד אראפגעלאזט אויף דער ערד. ער שפאנט הין און הער מיט די לאנגע פיס און גראבעלט צווישען גראז מיט דעם לאנגען רויטען שנאבעל עפיס אפצוזוכען פאר זיינע קינדערליך.

דער צוג שטעלט זיך אפ אויף א ווילע, דאס איז א סטאנציע וואס שטעהט ניט ווייט פון אקליין שטעטיל אין פאדאליען. איך שפרינג אראב מיר דורכצוגעהן אביסעל די פיס. עפעס א יוד אין א קויטיג ווייסען לאנגען פארוסינינען אויבערראק מיט א גרויסער קאלירינער פאטשיילע אויף דעם האלז מיט א קוויטעלע אין דער האנד לויפט פערסאפעט צו אלע וואגאנען, פרעגענדיג אויף עפיס א פריין. דארט, אין דער לינקער האנד, אין איין עק וואקזאל ביי א שמאלען דורכגאנג שטעקען ארויס עטליכע קעפ. דאס זענען יודישע בעלי־עגלות מיט פערשווארצטע ניט אויסגעשלאפענע פנימ'ער, וואס שטעהען דא און קוקען ארויס אויף פארשוינען, ארויסגעהן אויף דער פלאטפארם טארען זיי ניט. צווישען זיי בעמערק איך איינעם, וואס ווייזט מיר אויס קענטליך, ער איז זעהר בלייך, האט אזא עדעל, פיין אויסגעזיכט, אזוינע גוטע אויגען, וואס קוקען אזוי גוטמוטיג, נאר זענען זעהר רויט און מיד, ווי ביי איינעם וואס שלאפט זיך קיינמאל ניט אויס. די בארד און פאות זענען שוין גרויליך, נאר פון דעסטוועגען זעהט מען אז ער איז נאך גאר ניט אלט. ווען ניט די בייטש אונטער דעם ארם, וואלט גאר ניט געקענט איינפאלען אויף די געדאנקען אז דאס איז א בעל־עגלה. יא, יא דאס איז מיין אלטער בעקאנטער ר' יוסיל. עס האט זיך מיר איינמאל פערגליסט זיך בעקענען מיט די קליינע פערגעסענע, פערווארפענע יודישע שטעטליך, אין פאדאליען. דענסמאל פלעג איך אפט פאהרען מיט ר' יוסלען. ר' יוסיל איז ניט קיין ריידינדיגער, ענטפערט נור אז מען פרעגט איהם און ענטפערט קורץ. פון די גרויסע למדנים איז ער אויך ניט, אזוי ווי אלע יודען כמעט אין פאדאליען. נאר פרום אהן הכמות, וואס ער ווייסט דאס היט ער בשלימות, תמיד נעביך איז ער שלעפעריג, און וואו ער קען נור חאפט ער א דרימעל, זיצענדיג, אפילו שטעהנדיג. קיין רוהע ווייסט ער קיינמאל ניט. האט ער נור פארשוינען פאהרט ער כסדר ביי טאג און ביי נאכט. דער גאנצער עונג־שבת זיינער איז נור אין שלאפען, ווארום אגאנצע וואך שלעפט ער זיך טאג און נאכט אויף די וואקזאלען. אז ער צערעדט זיך אמאל, איז נור דענסמאל, ווען עס ווערט א שמועס פון גוטע יודען. דא ווערט ר' יוסיל גאר איין אנדערער מענש.

דאס גרעסטע פערגעניגען איז געווען פאר מיר אז ר' יוסיל פלעג מיר אנהויבען דערצעהלען מעשיות פון דעם בעל־שם; דא פלעג ער שוין פערגעסען אפילו אז ער איז שלעפעריג. דער וועג געהט דורך א טיעפען וואלד: צווישען די געדיכטע צווייגען, פיהרען צווישען זיך א שמיעס די פייגעליך אויף זייער לשון, אדער זינגען זיך זייערע זיסע קלינגענדיגע ניגונים אויף זייער שטעגער, די ביימער שטעהען און הערען זיך שטארק צו און צייטענווייס שושקען זיי זיך און סודען זיך, אדער ווינקען און שאקלען מיט די קעפ איינער צום אנדערען; די פערד געהען זיך פאמעליך, טרייבען די פליגען מיט די עקען, האפען אביסעל גראז און קייען, אדער שטעלען זיך גאר אב, פערדרייסען די קעפ צו די ביימער און רייסען בלעטער פון די נידריגע צווייגען און עסען געשמאק. ר' יוסיל זיצט פון פארענט מיט דעם קאפ אויסגעדרעהט צו מיר און דערצעהלט: „אט זעהט איהר דארט ביים וועג דעם שטיין; דא האט דער בעל־שם־טוב זכרונו־לברכה פערטריעבען מיט איין פינגער צוואנציג טויזענד היידעמאקעס, וואס האבען געוואלט אויסקוילען אלע יודען פון מעזשיבוז... נור צוגעגאנגען אין טלית און תפלין, א מאך געטוהן מיט'ן מיטלען פינגער זענען זיי אלע פערשווינדען געווארען"... און נאך כדומה אזעלכע זאכען פלעג מיר דערצעהלען ר' יוסיל אזוי נאיוו, ווי א קינד, און די אויגען פלעגען ביי איהם דענסמאל לייכטען, ווי ביי א קינד, וואס פיהלט זיך גליקליך. און ווי וואהל פלעג איך מיך דענסמאל פיהלען, פערגעסענדיג אויף א צייט די קלוגע וועלט, מיט איהרע גרויסע חכמות, וואס פון זיי ווערט אפטמאל אזוי קאלט, אזוי ליידיג אין הארץ...

איך לאז מיך צוגעהן צו מיין אלטען בעקאנטען. אבער איך האב נור צייט א געשריי טהון: ר' יוסל! — און מוז שוין לויפען צוריק אין וואגאן. דורך דעם פענסטער שריי איך נאך אמאל: „ר' יוסל", מאך מיט דעם נאזטיכעל, אבער אומזיסט, ער הערט ניט. באלד ווערט פערשוואונדען אלעס, אבער ר' יוסיל'ס פערזארגטע בלאסע און עדעלע געשטאלט שטעהט מיר נאך לאנג פאר די אויגען...

זיי מיר בעגריסט, דו ערליכע נאיווע נשמה! אזוי ווי דו ביזט, ביסט דו מיר פיעל מאל טייערער ווי צעהן טויזענד „אויפגעקלעהרטע" הכמים מיט ליידיגע קאלטע הערצער, אהן גלויבען, אהן בטחון. יא, דו ביזט מיר ליעב מיט דיינע מעשיות פון דעם בעל־שם־טוב, מיט דיין נאיוו גלויבען אין רבנים, נסים. איך האב דיך ליעב אז דו ברומקעסט דיר שטילערהייד „קטורת", אדער „אשרי", זיצענדיג אויף דער קעלנע דעם קאפ אביסעל אראבגעבויגען. ווער שמועסט אז דו קריכסט פליצלינג אראב פון דעם וואגען, שטעלסט זיך אנידער אין מיטען פעלד, אדער אונטער א בוים מיט דעם פנים קיין מזרח־זייט, שליסט צו די אויגען און שטעלסט זיך „שמונה־עשרה" און אלע מאל רייסט זיך ארויס א טיעפער זיפץ פון דיין ברוסט.— דענסמאל שטעהסט דו פאר מיר ווי א לעבעדיג בילד פון אונזער ארם, פערוואגעלט, פערמאטערט און פארט נאך עדעל פאלק. א! ווי ליעב, ווי טייער ביסט דו מיר דענסמאל. און דו שטעהסט דיר פערטיעפט, פערגעסען די פערד, פערגעסען אלסדינג. די זון שטעהט שוין דארט אין עק הימעל, ווי א גרויסע פייערינע קויל, שוין גרייט צו פערשווינדען, און דערזעהנדיג דיין טרויעריג געשטאלט, שיקט זי דיר אראב עטליכע פון איהרע לעצטע שטראהלען, און ווערט פערזונקען. מיט דיין איינפאכען שכל, מיט דיין יודישען אינסטינקט פיהלסט דו אז אין דעם איז דיין לעבען. יא, ניט דאס טריקינע שטיקעל ברויט

וואס דו עסט אַ גאַנצע וואָך, ניט דער ביין וואס דו לעקסט שבת, ניט זיי האַלטען אונטער דיין לעבען אין לאַנגען ביטערען גלות. דיין נאַאיווע גלויבען, די „קטרת", דער „אשרי"—זיי נור זיי גיבען דיר דיינע וואונדערליכע לעבענסקראַפט. יא, אונזער פאָלק מעג מען זאָגען, איז דאָס איינציגע צווישען אלע פעלקער וואס לעבט און וועט נאָך לאַנג מוזען לעבען טאַקי באמת נור מיט נסים... (פאָרטזעטצונג קומט.) בן־עמי.

אַ בריעף צו די הערויסגעבער!

איך שטעל מיר פאָר וואס פאַר אַ מינע עס וועלען מאַכען פיעל פיעל פון אונזערע „קלוגע מענשען", אַז זיי וועלען הערען און זעהען אַז איהר האָט אנגעהויבען אַרויסצוגעבען עפּיס גאָר פאַר דעם פאָלק אויף זיין שפּראַך, אויף פּראָסט יודיש. ערשט נאָך גאָר ניט לאַנג האָבען זיי — אָט די „קלוגע מענשען" — געשריען אין איין קול, אַז ווער עס שרייבט זשאַרגאָן זאָגט אויף זיך, אַז ער איז גאָר קיין מענש ניט; אַז עס הייבט איהם ניט אָן צו האַרען וואס דאָס גאַנצע פאָלק איז אַזוי שרעקליך אונגעבילדעט, און ד. ג. דערצו האָבען זיי אָבגעפּסקעט אַז די שרייבער, וועלכע אַנשטאַט צו מיהען זיך אויפצוהייבען דאָס פאָלק עס זאָל פערשטעהן צו לעזען עפּיס אַ לייטישע ליטעראַטור, שרייבען זיי איהם ספּרימ'ליך אויף זיין מיאוסער שפּראַך, כדי ער זאָל קיינמאָל ניט אַרויסקריכען פון זיין בלאָטע, די שרייבער— זאָגען זיי — האָבען פּשוט ניט די ווערטה מען זאָל זיי אין אַ יודישע שטוב אַריינלאָזען.

איך ווייס ניט וואס אַנדערע וועלען זאָגען אויף אָט די קלוגע רעד, נאָר איך וועל פאַר אייך ניט לייקענען, אַז בשעת איך האָב געהערט און געלעזען די טענות, האָב איך פּשוט רחמנות געהאַט אויף די אָרומע מענשען, וועלכע זענען געביך אומשטאַנד צו רעדען אַזעלכע פּוסטע רעד. היתכן — האָב איך געפרעגט ביי זיך אַליין — אַז עס זענען דאָ מענשען, וועלכע דענקען אַז מיר זענען בעשאַפען צו־ליעב וועלכע ס'איז שפּראַך און ניט די שפּראַך צוליעב אונז? איך פערשטעה נאָך ביז היינטיגען טאָג ניט, ווי פערשטעהען דאָס ניט אונזערע שרייבער, אַז דער געדאַנקען איז פיעל וויכטיגער פון דער שפּראַך אויף וועלכער מען זאָגט איהם אַרויס. זעלבסט־פערשטענדליך, אַז אויב מיר האַלטען דאָס פאָלק פאַר מענשען, און ווילען אַז אַלעס מענשליכעס זאָל איהם ניט פרעמד זיין; אַז אויב מיר האָבען וואס צו זאָגען אונזער אָרומען פאָלק, און ווילען איהם זאָגען דאַרפען מיר מיט איהם רעדען אויף זיין שפּראַך, אויף דער שפּראַך וועלכע ער רעדט, און שרייבען פאַר איהם אויף דער שפּראַכע וועלכע ער פערשטעהט. אַבער אַז ס'קומען מענשין צו'ם פאָלק און זאָגען איהם: הערסטו, רבי יוד, מיר האָבען דיר פיעל צו זאָגען, פיעל צו דערצעהלען, נאָר ערשט דאַמאַלס וועלען מיר דיר נעהמען זאָגען און דערצעהלען, ווען דו וועסט פערשטעהן עפּיס אַ לייטישע שפּראַך, אַ שפּראַכע מיט אַ גראַמאַטיק, מיט אַ ליטעראַטור, און אויב דו פערשטעהסט דערווייל קיין אַנדערע שפּראַכע אויסער זשאַרגאָן פּאַסט אונז ניט צו רעדען מיט דיר — אַזעלכע מענשען, מוזען מיר — צווישען זיך רעדענדיג — אָנקוקען ווי מענשען מיט צו קרומע קעפּ, אויב ניט נאָך ערגער...

איך זאָג ניט, פערשטעהט זיך, מען דאַרף נישט דאָס פאָלק לערנען קיין אַנדערע שפּראַכע; ניין, אוודאי דאַרף מען, מוז מען איהם לערנען עפּיס אַ לעבעדיגע שפּראַך, אַבער ווען דאַרף מען לערנען? ווען מען קען לערנען, ווער עס האַלט נאָך ערשט ביי לערנען: קינדער, אָדער אפילו דערוואַקסענע, נאָר אויב זיי האָבען דאָס מעגליכקייט צו זעצען זיך לערנען. אַבער וואס זאָל טהון די גרויסע מאַססע, פערהאָרעוועטע, פערהושכטע יודען, וועלכע קען בשום אופן זיך ניט זעצען און אָנהייבען לערנען עפּיס אַ נייע שפּראַך? צי טאַקי דאַרף מען די גרויסע מאַססע יודען לאָזען זינקען אין זיין שרעקליכער ווילדקייט, ווייל אונזערע שרייבער האַלטען זיך פאַר אַ מין אַריסטאָקראַטען, און עס שטעהט זיי נישט אָן צו רעדען מיט איהם אויף זיין שפּראַך? צי ווייל דער אָרומאַן האָט ניט אויף זאַלץ דאַרף ער קיין ברוידט אויך ניט עסען? פיעל גוטע זאַכען האָט דער יוד פערלוירען אין זיין לאַנגען ביטערען גלות; פיעל הסרונות האָט ער ערוואָרבען שלעפּענדיג אויף זיך כל־ימיו זיין שווערע געלאַטעטע טאָרבע, און שלעפּענדיג זיך פון לאַנד צו לאַנד און פון שטאָדט צו שטאָדט. צווישען פיעל אַנדערע גוטע זאַכען האָט ער אויך זיין שפּראַכע — העברעאיש — פערלוירען, און צווישען פיעל אַנדערע נישט שיינע זאַכען האָט ער אויך זיין זשאַרגאָן זיך ערוואָרבען. צי איז דען דער זשאַרגאָן, אַזוי ווי ער איז צוזאַמענגעשלעפּט — ניט פאַר קיין פאָלק געדאַכט — פון ווילדע ווערטער, פון פערשידענע שפּראַכען, ניט דער סאַמע שרעקליכסטער בעווייז אויף אלע צרות, וועלכע דער יוד האָט אויסגעליטען און וואו ער האָט זיי אויסגעליטען? און צום סוף קומען קלוגע מענשען און זאָגען: אַז יא אַזוי, אַז אונזער פאָלק האָט אַזאַ מין שפּראַך האָבען מיר מיט איהם נישט צו שמיעסען, ער האָט ניט די ווערטה צו וויסען וואס עס טהוט זיך אויף דער וועלט, וואס עס טהוט זיך אין זיין אייגענער וועלט און וואס עס טהוט זיך אפילו מיט איהם אַליין... קלוג געזאָגט, האַ?..

און אין אמת'ן, וואו איז דאָס געהערט געוואָרען אַז אַ פאָלק פון — אין וויינינגסטען—4 מיליאָן מענשען, זאָל קיין איינציגע צייטונג ניט האָבען אויף זיין שפּראַך?..

איך מיין, אַז אַלע אונזערע גרויסע חכמים, אַלע אונזערע שרייבער, וועלכע שפייען אויס זיעבען מאָל ווען זיי הערען דאָס שרעקליכע וואָרט „זשאַרגאָן", אפילו ד י, מוזען אייך מודה זיין אַז עס געפינט זיך נאָך פיעל, זעהר פיעל פינסטערע ווינקעליך אין דער יודישער גאַס, וואָהין מען קען אַריינטראָגען ליכט נור דורך דער הילף פון אָט דעם פּראָסטען זשאַרגאָן. מיט העברעאיש שטעלען מיר זיך פאָר נור פאַר אַ געוויסען קלאַס אינטעלעגענציע וועלכער האַלט זיך עפּיס ווי העכער פון דער ליטעראַטור, און די לעצטע קען דאַרום אויף איהם נישט שטאַרק ווירקען... אַבער מיט דעם פּראָסטען זשאַרגאָן קענען מיר זיך קערען וואָהין מיר ווילען, אויף דער שפּראַך קענען מיר רעדען צו אונזערע ברידער וועגען אַלס אין דער וועלט און זיי וועלען אונז אויסהערען מיט פערגעניגען, און ד י לעזער אונזערע וועלען מיר טאַקי קענען אויך נוטצען ברענגען. אמת, אַ פּראָסטע שפּראַך:

„אהן קונצען אָהן צאַצקעס - דערפאַר אָבער
פּראָסטאָרנע און לאַנג
„מע קען אומעטום פריי און רוהיג זיך פיהלען —
„אין שוהל ביי'ם באַלעמער, אין קלויז אויף דער באַנק
„און אויך אויפ'ן מאַרק, וואו די יאַטקע־הינד בילען..." (פרוג)

און אָט דאָס טאַקי, דאַרפען אונזערע יודישע שרייבער אַלע מאָל אין זינען האָבען. ניט פהילאָזאָפירען מיט דעם פאָלק דאַרפען זיי, ניט אַריינגעהן מיט איהם אין טיעפע הקירות איבער אַזעלכע ענינים ווי עס זענען זיך נוהג, מייסטענטהיילס, אונזערע שרייבער אין רוססיש און העברעאיש. ניין, זיי דאַרפען איהם עפנען די אויגען קודם־כל ער זאָל זיך אַרומזעהן און וויסען וואו ער איז אין דער וועלט; ער זאָל פריהער אָנהייבען אַראָפּוואַרפען ביסלעכווייס דעם שימעל פון זיך, און ווערען לייטען גלייך; זיי דאַרפען איהם ווייזען וואס איהם פעהלט אין גאַס, און וואָס איהם פעהלט אין שטוב; מע דאַרף איהם לערנען ווי זיך צו האַלטען טאַקי „אין שול ביים באַלעמער", וואו מען שלאָגט זיך אַמאָל און מען פלאָגט זיך, מען רייסט זיך און מען בייסט זיך — לכבוד התורה; מע דאַרף איהם טאַקי ערקלערען וואָס עס נעהמט ביי איהם צו דער קלויז מיט די באַנק, מיט די באַנק־קוועטשער, און וואס ער גיבט איהם; מע דאַרף און מען מוז איהם טאַקי לערנען ווי זיך צו פיהרען, און ווי זיך צו האַלטען אפילו אויף דעם מאַרק, און איבערהויפּט נאָך דאָרט „וואו די יאַטקע־הינד בילען"...

אונזערע שרייבער דאַרפען עפנען פאַר איהם די טהירען פון די „חדרים", „ישיבות", „תלמוד־תורה'ס" און יודישע שולען — ער זאָל זעהן און וויסען וואָס טהוט זיך דאָרטען מיט זיינע קינדער; ס'איז

זעהר ניצליך איהם בעקענען מיט פיעל פון זיינע „בעלי־טובות" — עפיס א שפאס וואס בעלי־טובות עס געפינט זיך ביי אונז... עס שאדעט ניט אפט דורכצושמיעסען זיך מיט איהם איבער זיין שווערער ביטערער „פרנסה" און, ווי ווייט מעגליך איז, ווייזען איהם וואו און אין וואס ליעגט דער הסרון; ווער און מיט וואס מאכט איהם זיין פרנסה אזוי שווער; זעהר ניצליך וועט זיין צו רעדען מיט איהם וועגען נעכטען, וועגען היינט און אויך וועגען איבער מארגען, און אפילו איבער דעם גאניץ ווייטען מארגען — וואס, ווי מען זאגט — ווער ווייסט וועמעס ער וועט זיין?...

נאר ניט געקראכען אין הימעל!

אונזער פלאטין דארף זיין די פשוטע ערד און וואס אויף דער ערד איז; אויף דער פאלקס־שפראך דארף מען ריידען איבער אלע פאלקס־פראגען און אזוי רעדען אז דאס פאלק זאל פערשטעהן.

אויב אט דאס מיינט איהר מיט אייער ארויסגעבען דעם „יוד"— וועט אייך געוויס דאנקבאר זיין דאס גאנצע פאלק.

קאוונא, 27 נאיאבר. יש. ראזענפעלד.

בילדער

פון קליינשטעדטישען, יודיש־פולישען לעבען

פון י. ל. פרץ

א. אייזיק'ל שחט.

1) איין עושר שטעהט אויף תחית־המתים; א מלמד שטארבט פלוצלינג אוועק.

נאך צוואנציג יאהר קנעלען, און דוקא אין די רייכסטע הייזער אין שטעדטיל, איז אביגדור'ל מלמד איינגעפאלען אויפ'ן האלז; עס האט זיך איהם דאס בלוט בעוויזען, דאס קול בעהאלטען און דערצו איז ער שטארק אבגעפאלען.

— א שאד נעביך — זיפצט מען אין שטעדטיל — א יוד א למדן און א גוטער מלמד!

און עלענד איז אביגדור'ל ווי א שטיין. אהער געקומען קנעלען איז ער אלס יונגערמאן פון דער פרעמד; קיין קרוב, קיין גואל... דערצו נאך איין אלמן מיט א פיהריאהריג יונגעל... איבער דער גאנצער צייט האבען זיך איהם קיין קינדער נישט געהאלטען, דאס לעצטע מאל איז זי געשטארבען אין קימפעט, און געה פרעג גאט א קשיא!

קהל האט דאך אביגדור'לען אין זינן!

ערשטענס — איז געבליבען אין בית־המדרש — איז קיין יושר ניט מען זאל איהם דאס מעמד צונעמען; ער וועט דאך נעביך, אויסגעהן ווי א ליכט! שווינדזוכט, זאגט מען אפילו, איז אנשטעקענד, זאל מען זאגען! מיר ווייסען אז ההיים־והמות איז טאקי נור ביי גאט ברוך־הוא אין דער האנד, און אהן זיין ידיעה האט דער מלאך־המות קיין שליטה נישט, אן זיין וויסען, וועט זיך קיינעם קיין האר נישט קרומען. — אזוי איז געבליבען אין בית־המדרש אין דער פריה ביי שחרית, פארנאכט ביי מנחה ומעריב, און דאך איז זיך דאס מעמד צעקראכען.

אנגעהויבען קאליע מאכען האט א „נחות־דרגא" — איין אויפ־געקומענער בעל־הבית, דעם מומחה'ס א לייבליך שוועסטער־קינד: נאך איהם האבען זיך די רעשט בעלי־בתים צוריק געצויגען...

קהל קען דאך נישט צוזעהן א יוד א למדן זאל שטארבען, חס־ושלום, פאר הונגער!

טהון מוז מען! עס איז א מצוה און א יושר צוזאמען, נאר אויפ'ן וועג ליעגט די שאלה: ווער דארף טהון? דאס גאנצע בית־המדרש זאגט, אז דער עיקר חוב פאלט אויף די בעלי־בתים, וואס האבען איהם דאס חדר צענומען, די ווייטער זאגען, כל ישראל ערבים זה בזה, און אויסצוהאלטען א יוד א למדן איז מחויב גאניץ קהל; זיי וועלען זיך די הענד נישט אבוואשען, נישט שטעהן פון דער ווייטענס, נאר דעם גאנצען עול אויף זיך קענען זיי נישט נעמען!

דערפון מאכט זיך א צווייטע שאלה: וואו האט קהל געלד? עס זענען פערהאן 3 דאזארצעס, נאר דער אמת'ער ראש־הקהל, דער מושל־בכפה, איז ר' שמעריל, א פרומער, מתונות'דיגער, שטילער משניות־יוד... און ר' שמעריל זאגט, אז אויספיהרען מיט דער הכנסה, וואס קהל האט, קען ער נישט, אז איין גראשען זעהט נישט דען צווייטען, אז קהל איז א געלעכערטער זאק, און ער מוז צולעגען פון דער קעשענע! און איינס פון די ביידע, אדער ער וועט זיך מוזען גט'ן מיט'ן ווייב, וואס טהוט אן מעשים, אדער אוועקווארפען קהל. זאל איין אנדערער געהן אין ספאדיק! מילא! דאס — זאגט מען — איז נאך נישט פון די גרויסע זאכען; דערויף איז נאך דא א תשובה: אדער מען קלויבט אויס איין אנדערן ראש־וראשון, א־ניט — טהוט מען זיך איין אנדערע עצה. היינו: מען מאכט אויף וואס עס איז א פונדוש! און ווייט דארף מען נישט זוכען! שבת־ליכט, כל־מיני־שפייז... נאסע הייוועו זענען שוין פערדינגען, מאכט מען פון טרוקענע, א־ניט זאל מען פערדינגען נאך אויף דריי יאהר די באד, און אפשר איז נאך גלייכער אויפצונעמען א פירטען שוהט. די דריי געהען ישוין אין גאלד, זאל נאך א יוד, נישט דוקא ר' שמעריל'ס קרובים, האבען פרנסה און קהל א פאר גראשען! און א פונדוש דארף מען סיי ווי סיי: דער שוהל־דאך שיילט זיך, די מקוה דארף רע־פעראציע, א־ניט זענען די נשים מסוכן, היינט איז שוין, ברוך־השם, די תלמוד־תורה בטל עטליכע יאהר, שוין צייט עס זאל אויף איהר אויך איין אויפרעכטונג קומען...

און בעשטעהט קהל נישט אויף די אלע פלאנער, זאל מען מאכען א נדבה, א שיינע נדבה! זאל מען געהן מבית־לבית! קעפט־קינדער וואס האבען, ברוך־השם, צייט און געזונדע פוס פעהלט נישט, קיין עין־הרע!

דערווייל האט מען אביגדור'לען אבגעזאגט פון דער דירה.

דעם טאג האט ער פערבראכט וואו עס איז, אביסעל אין בית־המדרש, אביסעל אין בעקאנטע שטיבער. — וואו ער איז געקומען מיט'ן יונגעל האט מען זיי מיט עפיס מכבד געוועזען, אביסעל בראנפען (פאר'ן קינד זיסען בראנפען), א שטיקעלע לעקיך, נאר אויף נאכט־לעגער האט זיי קיינער נישט פערבעטען. נאך מנחה־ומעריב איז אביגדור'ל מיט'ן יונגעל געבליבען אליין אין בית־המדרש; אפילו די וואס לערנען געוועהנליך נאכ'ן דאווינען, האבען זיך אויך געאיילט אהיים צו געהן. אין א פאר שעה ארום איז אין גרויסען לערען בית־המדרש אביגדור'לען קאלט געווארען; ער האט איבערגעלאזט דאס קינד, וואס איז איינעשלאפען אויף דער באנק, און איז זיך געגאנגען אנווארמען צו'ן א בעקער, וואו מען ארבייט די גאנצע נאכט. — מען האט איהם ערלויבט און ער האט זיך געזעצט ביי דער וואנד, נישט ווייט פון ברענעדיגען אויבען. א ליעבע ווארים האט איהם דורכגענומען און ער איז איינגעשלאפען. עס האט איהם קיינער נישט געוועקט און ער איז געשלאפען ביז אין דער פריה. די צווייטע נאכט איז ער געקומען שוין מיט'ן יונגעל צוזאמען זיך ווארעמען, ער האט פער־נומען דאס זעלבע ארט, דאס יונגעל האט זיך געזעצט דערנעבען און האט אנגעשפארט דאס קעפיל אויפ'ן פאטער'ס שויס און זיי זענען ביידע אזוי געשלאפען ביז אין דער פריה.

אזוי האט געדויערט עטליכע טעג, ביז די פאליציי איז געוואהר געווארען, סכנת־נפשות האט זיך געטהון! דער בעקער איז שיער נישט געגאנגען אין תפיסה, ער האט זיך קוים אויסגעקויפט מיט עטליכע רובל און געהתמ'ט אז מעהר לאזט ער אביגדור'לען אין שטוב נישט אריין. ארט עפיס די פאליציי, אז אביגדור'ל איז א יוד א למדן? עטליכע בעלי־בתים זענען אפילו געגאנגען בעטען, וואו מען דארף, נאר וואס איז היינטיגע צייטען ווערטה א בקשה פון א יוד?

אביגדור'ל איז געגאנגען אין באד אריין... ווייטער דאסזעלבע; די פאליציי מישט זיך אריין און וויל פערמאכען דאס באד מיט דער מקוה! אין שפארען זיך טאר מען נישט, עס איז א הורבה, און רעד א ווארט — לעגט מען א הותם, וועט קאסטען א טויזענדער!

און עד־היום ווייס מען נישט ווער דער מוסר איז געוועזען! אַליין די פּאָליציי מישט זיך פּאַרט נישט אַריין!

נאָר סיי ווי סיי, אביגדור׳ל מיט׳ן יונגעל האָבען שוין נישט וואו צו געהן און זענען געבליבען אין קאַלטען בית־המדרש.

און דעמעלט טאַקי איז דאָס רחמנות אויפ׳ן פּאַטער מיט׳ן קינד נאָך גרעסער געוואָרען; מען האָט ערשט דערזעהן, אַז זיי האָבען ביידע נישט קיין העמד אויפ׳ן לייב.

איצט האָט שוין דאָס גאַנצע בית־המדרש מודה געוועזען אַז אביגדור׳ל פּאַלט אויף קהל. נאָר וואָס זאָל קהל טהון? מען האָט זיך איבערגעלעגט, און מען איז געקומען צו דער דעה, אַז די באָד פּערדינגען אויף נאָך דריי יאָהר קען מען נישט, ווייל דערווייל איז עס אַ מפולת, און קיינער וועט קיין דרייער נישט געבען, ביז מען וועט עס נישט פּעררעכטען; אַ נייעם שוחט אויפנעהמען איז אַ געפעהרליכע זאַך; אַהן מחלוקת וועט עס נישט צוגעהן... און ווי לאַנג איז גאָר, אַז דורך אַ מחלוקת פון שוחטים האָט אַ האַלבע שטאָדט געצאָהלט שטראָף פּאַר פּאַטענטען -- אויף דעם איז מען שוין אין גלות! מיט געפּרעסטע הייווען, האָט זיך אויסגעוויזען, האַנדלען מעהר קריסטען ווי יודען... אַ פונדוש אויף שפּייז וועלען די בעלי־מלאכות נישט צו־לאָזען, און בעלי־מלאכות און חברה־נושאים איז איין קניפּעל, וועט זיך באַלד אָנהייבען איין עסק מיט חברה־קדישא! אויף עופות — ווילען ס׳רוב בעלי־בתים נישט און זאָגען אַז אויב עס וועט זיין איין פונדוש, וועלען זיי אויפהערען עסען עופות... אויך קען דערפון אַרויס אַ פּרצה נעגען שחיטת־הוין! פיש זענען אַזוי אויך ממון־קרה... און אָבלעגען אויף דער לאַנגער באַנק טאָר מען פּאַרט נישט, על־כן מוז מען צו־זאַמענעמען אַ נדבה, מען הייבט שוין אָן קלערען: מי ומי ההולכים? ווער מיט וועמען?

נאָר — אַ מענש דענקט און גאָט לענקט.

אין שטילען מאַרק איז פלוצלינג אין מיטען דער וואָך אין אַ פּראָסטען דינסטאָג אַ געפּילדער געוואָרען; אַהר׳לע בעל־עגלה, מיט זיין ברישקע, מיט זיינע פּערדליך ווי די לייבען טרייבט און יאָגט אויף און אָב, איבער בערג און טהאָל, שטיין און ביין, אויף און אָב, אַהין און צוריק, אַז עס פּערהילעכט די אויערען! אין ברישקע זיצט ר׳ גבריאל׳טשע פון דער רעכטער זייט האַלט איהם אונטער דאָס צוזייטע, צי דאָס דריטע ווייב, אין דער לינקער זייט דער מומחה פון שטאָדט, און אַלע קלאַפּען דעם בעל־עגלה אין קאַרק אַריין: פּאָהר! פּאָהר! פּאָהר גולן! אַ כפרה צעהן פערד פּאַר אַ מענש!

ר׳ גבריאל׳טשען, האָט זיך, לא־עליכם, אַ קישקע איבערגעדרעהט, ער האָט שוין, זאָגט מען, קוועק־זילבער גענומען, טהייל זאָגען אפילו בסוד: פּיזעם! און פריהער גאָט און דערנאָך אַהר׳לע מיט זיינע לייבען קענען איהם ראַטעווען, דערווייל איז נישט גוט! דער אַלטער חברה־קדישא־שמש, וואָס האָט שוין געזעהן מעהר מתים, ווי איין אַנדערער לעבעדיגע, זאָגט, אַז אויב די קישקע גלייכט זיך נישט אויס נאָך אַרה׳לעס טרייבען איבער׳ן מאַרק איז גאָר נישט גוט, מוז שוין דאָרט זיין אַ קשר של קַיָמָא! דאַרף מען טאַקי גרויס רחמים!... מען האָט אַראָפּגעבראַכט פון ערגיץ אַ דאָקטאָר, האָט ער אויך מודה געוועזען, אַז נור איין גאָט קען העלפען...

פון אַ נדבה מאַכען פּאַר אביגדור׳לען האָט מען פלוצלינג אויפ־געהערט צו רעדען, פּאַר וואָס? קיינער ברענגט עס נישט איבער די ליפּען, נאָר יעדערער ווייס די סבה... דער חדש־גבאי פון חברה־קדישא בלאָזט זיך שוין, ער רעדט שוין מיט עלטערע יודען בלשון "אתה", און דערלאַנגט שוין קיינעם קיין שמעק טאַביק נישט. זאָג איהם גוט מאָרגען, הערט ער קוים! ער ווייס, אַז עס געהט צו זיין ממשלה!

און קהל האָט מיט ר׳ גבריאל׳טשען אַ לאַנגען, לאַנגען חשבון; נישט נור אביגדור׳ל וועט אויפגערעכט ווערען! אַ יוד קיין עין־הרע׳ אַ גביר, דריי הייזער, צוויי שפּייכלער, באַאר גאָר אַ מטמון — און אַהן קינדער! און אַ מענש זאָל קיין שליטה נישט האָבען אויף זיין איי־גענעם גראָשען... קיין קערה, קיין מעות־חטין, קיין "מאיר בעל־הנס" קיין אורח אוף שבת, גאָר נישט! יעדען פּורים ווערט ער כלומר׳שט קראַנק און פּערמאַכט טהיר און טהויער! זייט ער האָט דאָס לעצטע מאָל חתונה געהאַט, אַודאי אַ יאָהר צוואַנציג, האָט ער קהל אפילו מיט לעקיך און בראַנפין נישט מהנה געוועזען...

קיין שלעכטס, חס־ושלום, ווינשט קיינער נישט, אַ יוד בלייבט אַ יוד, און דעם רבונו־של־עולם וועט קיינער קיין עצה נישט געבען, נאָר וואָס אמת איז אמת.

ביי אַהר׳לע בעל־עגלה איז שוין אַ פערד געפּאַלען און עס העלפט נישט! און להבדיל דער חברא־קדישא גבאי האָט שוין אַפּילו פּאַר זיין איינען ווייב קיין דרך־ארץ נישט!...

נאָר הייטינג צייטען געשעהען אויך אַ מאָל נסים, זעלטען נאָר עס טרעפט זיך! גבריאל׳טשע האָט געשיקט עטליכע פונט ליכט אין שוהל אַריין, און עס האָט פונקט אָנגעשלאָגען!

ר׳ גבריאל׳טשע איז כמעט אויפגעשטאַנען תחית־המתים, דערפּאַר איז אביגדור׳ל נעביך, להבדיל בין החיים והמתים, פלוצלינג אַוועק געשטאָרבען!...

אַ בּוֹיֶדעם.

אַ נייע מעשה פון טֵבְיֶה דעם מילכיגען,

איבערדערצעהלט וואָרט ביי וואָרט,

פון **שלום־עליכם.**

— רבות מחשבות בלב איש — אַזוי דאַכט זיך, שטעהט ביי אונז געשריבען אין דער הייליגער תורה? פּאַרטייטשען דעם פּסוק באַ־דאַרף איך אייך ניט, רֶב שלום־עליכם; נאָר בלשון אַשכנז גערעדט דאָס הייסט אויף פּראָסט יודיש איז דאָ אַ ווערטיל: "דאָס בעסטע פערד באַדאַרף האָבען אַ בייטש, דער קליגסטער מענש — איין עצה". אַ קענגען וואָס זאָג איך עס הייסט דאָס? אַ קענגען זיך אַליין טאַקי׳ וואָרום אַז איך האָב שכל און קום אַריין צו אַ גוטען פריינד און דער־צעהל איהם דאָס און דאָס, אַזוי און אַזוי, וואָלט איך געוויס ניט גע־האַט אַזאַ מיאוס׳ן פּסק; נאָר וואָס דען — החיים והמות ביד הלשון — אַז גאָט וויל שטראָפען אַ מענשען, נעמט דאָס אָפּ ביי איהם דעם שכל. איך טראַכט מיר צו זיך אַליין וויפיל מאָל: "באַרעכען נור, טֵבְיֶה, דו פערד איינער, ביזט דאָך עפּיס, זאָגט מען, יאָ נישט קיין נאַר, ווי קומסט דו זיך לאָזען פיהרען אין באָד אַריין און נאָך אַזוי נאַריש? וואָס וואָלט דיר אָפּגעגאַנגען אַצינדערט־אָ, למשל, ביי דיין שטיקעלע פרנסה, קיין עין־הרע, מיט דיין ביסעל מילכיגס, וואָס האָט אַזאַ שם אויף דער וועלט, כ׳לעבען, אומעדום, אין בויבעריק, אין יעהופּעץ, און וואו ניט? — ווי פיין און ווי זיס וואָלט דאָס געווען איצטערט־אָ, ווען די קלינגערס אַ שטיגער ליגען זיך שטילערהייד אין קאַסטען ווייט באַגראָבען, קיין בן־אדם ווייסט דערפון, וואָרום וועמען געהט דאָס אָן, איך בייט אייך, צי טביה האָט געלד צי ניין? איך מיין טאַקי באמת. אַ סך האָט זיך די וועלט אינטערעסירט מיט איהם, אַז ער איז גע־לעגען, ניט היינט געדאַכט, נישט פּאַר קיין יודען געדאַכט, נייען איילען אין דער ערד, געשטאַרבען דריי מאָל אַ טאָג פון הונגער מיט ווייב און קינדער? ערשט נאָכדעם אַז גאָט האָט זיך ארומגעקוקט אויף טביה׳ן, איהם באַגליקט מיט אַמאָל און ער האָט זיך קאָם קאָם דערשלאָגען צו אַ שטיקעל תכלית, אָנגעהויבען אָפּלייגען אַ קערביל, איז מיט איהם געוואָרען פול די וועלט און טביה איז שוין געוואָרען רב טביה גאָר אַ קאַטאַוועס אַ ביסעל! עס האָבען זיך שוין אַרויסבאַוויזען גוטע פריינד אַ סך, ווי אין פּסוק שטעהט געשריבען: כֻלם אהובים כֻלם ברורים — אַז גאָט גיט מיט׳ן לעפעל געבען לייטען מיט׳ן שעפעל. איטליכער באַזונדער קומט צו געהן מיט זיינעם: דער זאָגט אַ שניט־קראָם, דער — אַ באַקאַליי, דער זאָגט אַ שטוב, אַ נחלה, איין אייביג געוועהר, דער קומט צוגעהן — ווייץ, דער — וואַלד, דער — טאָרגעס... "ברידערלעך! זאָג איך, טשעפּעט זיך אָפּ, איהר האָט, זאָג איך, אַ ווילדען

טעות, איהר מיינט, א פנים, איך בין בראצקי? לאמיר דאס אלע, זאג איך, פארמאגען, וואס איך האב ווינציגער פון שי"ן קארבען און אפילו פון רי"ש און אפילו פון ק"ן; יענעמס גוטס, זאג איך, איז גרינג צו שאצען: יעדען דאכט זיך, אז יענעם לאכט זיך, קומסט צו נאהענט, איז דאס א מעשען קנעפיל"...

בקצור ניט געדאכט זאלען זיי ווערען, טאקי אונזערע יודעליך מיין איך, מע האט מיר א גוט־אויג געגעבען; א קרוב האט מיר גאט צוגעשיקט, עפיס א שמעלקע ווייס איך, מיין פערדס בייטש שטעקעלע, ווי מע זאגט, מנחם מענדיל הייסט ער, א פליהער, א ברעכער, א לויפער, א דרעהער, א נעכטיגער טאג, אויף קיין גוט ארט זאל ער ניט שטעהן! ער האט מיך דערטאפט און פארדרעהט מיר מיין קאפ מיט חלומות, ניט געשטויגען ניט געפלויגען. וועט איהר דאך מיך פרעגען: מה־נשתנה — ווי קום איך, טביה, צו מנחם מענדלין? וועל איך אייך דערויף ענטפערען א תירוץ: עבדים היינו—ס'איז אזוי באשערט. הערט א מעשה!

איך קום צופאהרען קיין יעהופעץ, תהלת ווינטער, מיט מיין ביסעל מילכיגס — א פונט עטליכע און צוואנציג פוטער פרישע פון פוטערלאנד, מיט א פאר שיינע ווארעטשקעס קעז, גאלד און זילבער, לאמיר זיך ביידע ווינשען אזא יאהר! דאס פארשטעהט איהר דאך שוין אליין, אז איך האב מיין סחורה פארצוקערט, נישט געלאזט זיך א לעק, איהר זאלט זאגען אויף א רפואה, קיין צייט געהאט אפילו צו זיין ביי אלע מיינע זומעריגע קונים, די בויבעריקער דאטשניקעס, וואס קוקען ארויס אויף מיר ווי אויף משיח'ן, ווארום אזוי לאנג שמייסט מען זיי, אייערע יעהופעצער סוחרים מיין איך, ווי זיי קאנען גאר געבען אזא שטיקעל סחורה, ווי טביה גיט, אייך באדארף איך נישט דערצעהלען, ווי זאגט דער נביא: יהללך זר, גוטע סחורה לויבט זיך אליין...

בקצור, אויסגעפארקויפט אינגאנצען עד לפ"ק און אונטערגעווארפען מיין פערדיל אביסעל היי, געה איך מיר ארויס אזוי אין שטאדט. אדם יסודו מעפר, מען איז דאך נישט מעהר ווי א מענש. גליסט זיך אנקוקען א וועלט, חאפען לופט, זעהען די אנטיקלעך וואס יעהופעץ שטעלט ארויס אין די פענסטער, ווי איינער רעדט: מיט די אויגען נא, זעה, קוק, וויפיל דו ווילסט, נור מיט די הענד—א זאס!... שטעהענדיג אזוי ביי א גרויסען פענסטער מיט האלבע פריאלען און קערבליך זילבערנע א סך מיט באנקאווע ביליעטען און מיט גלאט אססיגנאציעס אהן א שעור, טראכט איך מיר בשעת־מעשה: רבונו־של־עולם! ווען איך פארמאג חאטש א צעהנטהלק וואס אט דאס א באטרעפט, וואס וואלט איך דעמאלט געהאט צו גאט און ווער וואלט צו מיר געווען גלייך? ראשית־חכמה וואלט איך א שדוך געטאן מיט מיין עלטערע טאכטער, געגעבען איהר ת"ק קארבוצען נדן א חוץ כלה־מתנות, א חוץ הלבשה מיט התונה־הוצאות, דאס פערד און וועגעלע מיט מייגע בהמה'לעך וואלט איך פארקויפט, באלד ארויסגעפאהרען אין שטאדט אריין, געקויפט איין ארט אין מזרח וואנט, מיין ווייב זאל לעבען אביסעל פעריל, און צדקה צעטהיילט ווי דער שענסטער בעל־הבית, געזעהען דאס בית־המדרש זאל זיין געדעקט מיט אייזען, ניט עס זאל שטעהן ווי איצט אהן א דאך, גרייט אלע שעה אויף איינצופאלען, איינגעפיהרט א שטיקעל תלמוד־תורה אין שטאדט מיט א בקור־חולים ווי אין אלע לייטישע שטעדט, ניט ארומע לייט זאלען וואלגערען זיך אויף דער הוילער ערד אין בית־המדרש; יענקיל שייגעץ וואלט ביי מיר באלד געווארען אויס גבאי אין חברה־קדושה, געגוג שוין טרינקען בראנפען און עסען פופקעס מיט לעבערלעך אויף קהל'ס השבון!...

— שלום עליכם, רב טביה! הער איך עמיצער זאגט מיר פון הונטען, וואס מאכט א יוד? איך דרעה מיך אויס און טהו א קוק, איך וואלט געמעגט שווערען א באקענטער! „עליכם שלום, זאג איך, פון וואנעט איז א יוד?" — פון וואנען? פון מאזעפעווקע, מאכט ער צו מיר, טאקי אייערס א פריינדיל, דאס הייסט איך קעהר מיך אן, זאגט ער, מיט אייך א שני שבשלישי, אייער ווייב — גאלדע, זאגט ער, איז מיר אין אייגען גליד־גליד־געשוועסטערקינד. „שאט־זשע נור, זאג איך, זענט איהר אפשר ניט ברוך־הערש לאה־דוואסים אין איידעם?" — כמעט ווי געטראפען, מאכט ער צו מיר: איך בין ברוך־הערש לאה־דוואסים אין איידעם און מיין ווייב הייסט שיינה־שיינדיל ברוך־הערש לאה־דוואסים, היינט ווייסט איהר שוין? „שאט־זשע נור, זאג איך, אייער שווינערס באבע, שרה יענטע, מיט מיין ווייבס מומע, פרומע זלאטע, זענען, דאכט זיך, געווען אויב נישט קיין אייגענע געשוועסטערקינדער, און אויב איך האב קיין טעות ניט, זענט איהר דער מיטעלסטער איידעם ביי ברוך־הערש לאה־דוואסים, נאר וואס דען, איך האב פארגעסען ווי מע רופט אייך, אייער נאמען, זאג איך, איז ביי מיר ארויסגעפלויגען פונ'ם קאפ, מה שמכם? ווי אזוי איז אייער אמתער נאמען?" מיך, זאגט ער, רופט מען מנחם־מענדיל, ברוך־הערש לאה־דוואסים, אזוי רופט מען מיך אין דערהיים אין מאזעפעווקע. „אויב אזוי, מיין ליבער מנחם מענדיל, מאך איך צו איהם, קומט דאך דיר טאקי שלום־עליכם גאר אויף איין אנדער אופ'ן! זאג־זשע מיר, מיין טייערער מנחם־מענדיל, וואס טהוסט דו דא, וואס מאכט די שווינער דיינע און דער שוועהר זאל לעבען? — ווי געהט דאס דיר, זאג איך, אין געזונד, און וואס מאכען עפיס דיינע געשעפטען?" — עט, מאכט ער, אין געזונד גאט צו דאנקען, מע לעבט; נאר די געשעפטען, זאגט ער, זענען עפיס היינט ניט אזוי פויגעלדיג... „גאט וועט העלפען, מאך איך און האפ א קוק אויף זיינע מלבושים נעביך: אויסגעטריפעט אין א סך ערטער און די שטיוועל מהילה צעטרענט סכנות־נפשות... נישקשה, גאט, זאג איך, וועט העלפען. עס וועט זיך מסתמא פארבעסערען, ווי אין פסוק שטעהט: הכל הבל — געלד, זאג איך, איז קיילעכיג; היינט אזוי, מארגען אזוי, אבי מע לעבט, דער עיקר, זאג איך, איז בטחון, א יוד בעדארף האפען; אי מע ווערט, זאג איך, פארשווארצט? דערויף זענען מיר דאך עפיס יודען אויף דער וועלט, ווי זאגט מען, ביזט דו א זעלנער שמעק פולווער, משול כחרס הנשבר — די גאנצע וועלט, זאג איך, איז א חלום... די זאג מיר בעסער, מנחם־מענדיל־סערדצע, ווי קומסט דו אהער, פלוצים אין מיטען דערינען אין יעהופעץ גאר?"

— וואס הייסט, מאכט ער, ווי איך קום אהער? איך בין שוין היע, זאגט ער, פאוואלינקע אזוי גרויס ווי א יאהר אנדערהאלבען. „אזוי גאר? ביזט דו הייסט דאס א היגער, זאג איך, טאקי א יעהופעצער תושב?"— ששש! מאכט ער צו מיר און קוקט זיך ארום אויף אלע זייטען, שרייט נישט אזוי הויך, רב טביה; א היגער, זאגט ער, בין איך טאקי, נאר צווישען אונז, זאגט ער, באדארף עס בלייבען... איך שטעה און קוק איהם אן טאקי נור ווי א משוגענעם. „ביזט א בורח? זאג איך, באהאלסט זיך אין יעהופעץ אין מיטען מארק?" — פרעגט ניט, זאגט ער, רב טביה, ס'איז רעכט; איהר זענט, א פנים, גאר נישט באקאנט מיט די יעהופעצער דינים און מנהגים... קומט, זאגט ער, וועל איך אייך דערצעהלען, וועט איהר פארשטעהן, וואס הייסט מע איז יא א היגער און נישט קיין היגער... און ער האט מיר אנגעהויבען לייענען א צעטיל, א גאנצע מגילה! ווי אזוי מע ווערט דא אביסעל אויסגעריסען... „אט פאלג מיך, מנחם־מענדיל, פאהר זיך דורך צו מיר אין דארף אויף א טאג, וועסט זיך א ביסעל אויסרוהען די ביינער האטש; וועסט זיין, זאג איך, א גאסט און איין אנגעלייגטער דערצו מיין אלטע וועט זיך מיט דיר מחיה זיין."

בקצור, איך האב ביי איהם געפועלט, מיר פאהרען אינאיינעם. געקומען א היים—א גדולה! א גאסט! איין אייגען גליד־גליד־געשוועסטערקינד, א קליינינקייט, ווי זאגט איהר: אייגענס איז ניט פרעמדס. עס האט זיך אנגעהויבען א התונה: וואס הערט זיך אין מאזעפעווקע? וואס מאכט דער פעטער ברוך־הערש? וואס טהוט די מומע לאה־דוואסי? דער פעטער יוסיל־מנישה? די מומע דאבריש? און די קינדער זייערע וואס מאכען? ווער איז געשטארבען? ווער האט התונה געהאט? ווער האט זיך געגט? ווער איז געלעגען געווארען און ווער איז אויף דער צייט? „וואס טויג דיר, מיין ווייב, פרעמדע חתונות, זאג איך, מיט פרעמדע ברית'ן? דו זעה בעסער, זאג איך, סע זאל זיין וואס צו נעמען אין מויל אריין; כל דכפין יתי ויצרך — פארן עסען,

זאָג איך, געהט קיין טאַנ׳ץ נישט. אויב, זאָג איך, אַ באָרשט, איז מהד־טוב, אלא ניט מאַכט נישט אויס, זאָג איך, קנישעס, אָדער קרעפּליך, מנישקעס, צרות־קנײדליך, צי אפשר גאָר, זאָג איך, בלינצים, ווערטליקעס, ווערטאָטען; עס מעג זיין, זאָג איך, מעהר מיט אַ גערעכט אבי גיך.״

בקצור, מע האָט זיך געוואַשען און גאַנץ פֿיין פֿאַרביסען, ווי זאָגט איהר: ויאכלו—מאַכט רש״י: ווי גאָט האָט געבאָטען. „פֿאַרבייס, מנחם מענדיל, מאַך איך צו איהם, ס׳איז במילא, ווי זאָגט דוד המלך, הבל הבלים, אַ נאַרישע וועלט און אַ פֿאַלשע, און געזונד, אַזוי פֿלעג זאָגען מיין באַבע נחמה זכר לברכה, געווען אַ קלוגע יודענע אַ הכמה נפלאה — געזונד און פֿאַרגניגען זאָל מען זוכען אין שיסעל...״ מיין גאַסט נעביך, די הענד האָבען איהם אַזש געציטערט, האָט זיך גאָר נישט געקאָנט אָפּלויבען פֿון מיין ווייבס מלאכה, געשוואָרען ביי אַלדעס גוטס, אַז ער געדענקט שוין גאָר ניט די צייט, ווען ער זאָל עסען אַזאַ מילכיגס, אַזעלכע געראָטענע קנישעס מיט אַזוינע באַטעמטע ווערטאָטען. „נאַרישקייטען, זאָג איך, דו זאָלסט פֿאַרזוכען, מנחם מענדיל, איהר טייגאַכץ, זאָג איך, אָדער אַ מאַהינע, וואָס זי מאַכט, וואָלסט דו דעמאָלט ערשט געוואוסט וואָס הייסט טעם גן־עדן אויף דער וועלט!״

בקצור, אָפּגעגעסען און אָפּגעבענטשט, האָט מען זיך אַ ביסעל צערעדט איטליכער פֿון זיינעם, ווי געוויינטליך: איך — פֿון מיינע געשעפֿטען, ער — פֿון זיינע; איך — פֿון דעם פֿון יענעם, לאָקש בוידעם ציבעלע: ער — פֿון זיינע געשעפֿטען, דערצעהלט מעשיות פֿון אַדעס און פֿון יעהופּעץ, ווי אַזוי ער איז שוין געווען אַ מאָל צעהן, ווי זאָגט מען, „נא קאָני און פיד קאָנעם״, היינט אַ נגיד, מאָרגען אַ קבצן, און ווייטער אַ מאָל אַ נגיד און ווידער אַ מאָל אַיין אֶביון; געהאַנדעלט מסהרים עפּיס אַליץ אַ זעלכע וואָס איך האָב אין מיין לעבען נישט געהערט, משונה אומגעלומפּערטע: „האָס״ און „בעס״ און אַקציעס־שמאַקציעס, „פּאָטיווילעוו״, „מאַלצעוו־שמאַלצעוו״, דער גוטער יאָהר ווייסט זיי דאָרטען, און חשבונות משוגענערוויז, צעה טויזענד, צוואַנציג־טויזענד,—געלד ווי האָליץ! איך זאָג דיר דעם אמת, מנחם מענדיל, זאָג איך צו איהם, מילא דאָס וואָס דו דערצהלסט פֿון דיינע משא־מתנ׳ס איז דאָס אַוודאי אַ בריהשאַפֿט, מע באַדאַרף עס קאָנען; נאָר איין זאַך פֿאַרשטעה איך ניט: ווערלינג איך קען, זאָג איך דיין בחור׳טע, איז מיר, יזאָג איך, אַ גרויס חדוש, וואָס זי לאָזט דיר אַזוי פֿליהען און קומט נישט צו דיר, זאָג איך, רייטענדיג אויף אַ בעזעם״. — ע! מאַכט ער צו מיר מיט אַ זיפֿץ, דאָס זאָלט איהר מיר, רב טביה, גאָר נישט דערמאַנען, איך האָב פֿון איהר אַזוי אויך, זאָגט ער, קאַלט און וואַרעם; איהר זאָלט האָרכען, זאָגט ער, וואָס זי שרייבט מיר, וואָלט איהר אַליין געזאָגט, אַז איך בין אַ צדיק; נור דאָס, זאָגט ער, איז פֿון די קליינע זאַכען, דערויף איז זי אַ ווייב זי זאָל מיך באַגראָבען; ס׳איז פֿאַראַן, מאַכט ער, אַ סך איין ערגערע זאַך: איך האָב, פֿאַרשטעהט איהר מיך, מיין אייגענס אַ שוויגער! איך באַדאַרף אייך נישט דערצעהלען, זאַגט ער, איהר קאָנט זי!... „עס קומט אויס ביי דיר, זאָג איך, ווי עס שטעהט: עקודים, נקודים וברודים, דאָס הייסט אַ מכה אויף אַ מכה און אויף דער מכה אַ בלאָטער?״ — יאָ, מאַכט ער, רב טביה, איהר זאָגט דאָס גאַנץ גלייך; די מכה איז טאַקי אַ מכה, נור דער בלאָטער, זאַגט ער, אוי, דער בלאָטער איז ערגער פֿון דער מכה!...

בקצור, מיר האָבען אַזוי פּאַוואָלינקע געפּלאַפּעלט ביז העט שפּעט אין דער נאַכט אַריין; דער קאָפּ האָט זיך מיר אַזש געדרעהט פֿון זיינע מעשיות מיט די ווילדע געשעפֿטען מיט די טויזענדער, וואָס פֿליהען אַרויף און אַראָפּ און מיט׳ן פֿאַרמעגען וואָס בראָצקי פֿאַר־מאָגט... עס האָבען זיך מיר נאָכדעם אַ גאַנצע נאַכט געפּלאָנטעט: יעהופּעץ... האַלבעפּריאַלען... בראָצקי... מנחם מענדיל מיט דער שוויגער... ערשט אויף מאָרגען אין דערפֿריה האָט ער אויסגעקוועטשט זיך: וואָס איז? באשר אַזוי ווי עס געהט, זאָגט ער, ביי אונז אין יעהופּעץ אַ שטיקעל צייט, וואָס געלד איז בהשיבות גדול, און סחורה ליגט אין דער ערד, בכן, זאָגט ער צו מיר, אַצינדערט האָט איהר ביַד, רב טביה, חאַפּען היבשע עטליכע גראָשענס, און מיך, זאָגט ער, וועט איהר ממש דערהאַלטען ביים לעבען, פּשוט מהיה מתים זיין, פֿון טוידט לעבעדיג. „רעדסט ווי אַ יונגעל, מאַך איך צו איהם, מיינסט אַ פּנים ביי מיר איז יעהופּעצער געלטען, האַלבעפּריאַלען? נאַרעלע, זאָג איך, וואָס מיר פֿעהלט צו בראָצקין, מעגען מיר זיך ווינשען מיר זאָלען דאָס ביידע פֿאַרדינען ביז „פּסח״. — יאָ, מאַכט ער, דאָס ווייס איך אַליין; נור איהר מיינט, זאָגט ער, מע באַדאַרף דערצו האָבען גרויסע געלטען? איין הונדערטער, זאָגט ער, ווען איהר גיט מיר אַצינד, מאַך איך אייך פֿון איהם אין דריי פֿיער טאָג צוויי־הונדערטער, דרייהונדערט, זעכסהונדערט, זיבען הונדערט און פֿאַר וואָס ניט טאַקי אַלע טויזענד? „עס קאָן זעהר שיין געמאָהלט זיין, זאָג איך, עס זאָל זיין ווי אין פּסוק שטעהט: קרוב לשׂכר ורהוק מקעשעני; נאָר ווען, זאָג איך, איז דאָס גערעדט געוואָרען? אַז ס׳איז דאַ וואָס איינ־צושטעלען; אָבער אַז ס׳איז ניטאָ דער הונדערטער, קומט דאָך אויס, זאָג איך, בגפּו יבא בגפּו יצא — מאַכט רש״י: אַז מע לייגט אַריין קריינק נעמט מען אַרויס קדחת״ — עט נו, מאַכט ער צו מיר, אַ הונדערטער וועט זיך נאָך ביי אייך, רב טביה, געפֿונען; ביי אייער פּרנסה, זאָגט ער, מיט אַייער נאָמען קיין עין־הרע... „וואָס קומט, זאָג איך, אַרויס פֿונ׳ם נאָמען? אַ נאָמען איז בוודאי זעהר אַ גוטע זאַך; נור וואָס דען, איך בלייב ביים נאָמען און געלד האָט טאַקי אַליץ בראָצקי... אויב דו ווילסט, זאָג איך, וויסען אַקוראַט, פֿאַרמאָג איך מיין אייגענס אַרום און אַרום קאָם קאָם אַ הונדערטער, האָב איך אויף איהם אַכטצעהן לעכער: ערשטענס חתונה מאַכען אַ טאָכטער...״ — הערסט דו, מאַכט ער, אָט דאָס מיינט דאָך טאַקי דער פּסוק, וואַרום ווען, זאָגט ער, קאָנט איהר, רב טביה, האָבען אַזאַ געלעגענהייט אַריינלייגען איין הונדערטער און אַרויסנעמען אם־ירצה־השם אַזוי פֿיל, אַז עס זאָל אייך, זאָגט ער, חאַפּען, אי אויף התונה מאַכען קינדער אי אויף עפּיס נאָך? און ס׳איז אַוועקגעגאַנגען אַ נייער מזמור אויף דריי זייגער שעה, מיר געגעבען צו פֿאַרשטעהן, ווי אַזוי ער מאַכט פֿון אַ קערביל דריי און פֿון דריי צעהן. מע נעמט, זאָגט ער, ראשית־חכמה און מע טראָגט אַריין אַ הונדערטער און מע הייסט זיך, זאָגט ער, קויפֿען אַ צעהן שטיקליך, איך האָב שוין פֿאַרגעסען, ווי אַזוי מע רופֿט דאָס, און מע וואַרט צו עטליכע טעג ביז עס הויבט זיך אויף, שלאָגט מען אַ דיפּעש ערגיץ אַהין, מע זאָל דאָס פֿאַרקויפֿען און פֿאַר׳ן געלד קויפֿען צוויי מאָל אַזוי פֿיל; נאָכדעם הויבט זיך עס ווידער אַמאָל, קלאַפּט מען ווידער אַ דיפּעש, אַזוי לאַנג אַזוי ברייט, ביז עס ווערט זאָגט ער, פֿונ׳ם הונדערט—צוויי, פֿון די צוויי—פֿיער, פֿון די פֿיער—אַכט, פֿון די אַכט—זעכצעהן, טאַקי ממש נסים ונפלאות! פֿאַראַן, זאָגט ער, אין יעהופּעץ אַזעלכע, וואָס זענען ערשט אָט דאָ ניט לאַנג אַרומגעגאַנגען אָהן שטיוועל, געווען מעקלערס, בעהעלפֿערס, משרתים, היינט האָבען זיי אייגענע הייזער, מויערען, זייערע ווייבער האָבען צו טהון מיט די מאָגענעס—פֿאָהרען קיין אויסלאַנד זיך היילען... און אַליין פֿליהען זיי אַרום איבער יעהופּעץ אויף גומעלאַסטיקענע רעדלעך־פֿי־פֿו—דערקענען שוין נישט קיין מענשען!...

בקצור, וואָס זאָל איך אַייך דאָ לאַנג מאריך זיין? עס האָט מיך אָנגענומען אַ השק ניט אויף קאַטאָוועס. אַ קשיה אויף אַ מעשה, טראַכט איך מיר, אפשר איז ער דער גוטער שליח מיינער? אָט האָרך איך דאָך פֿאָרט מענשען ווערען גליקליך אין יעהופּעץ מיט פֿינעף פֿינגער, וואָס בין איך ערגער פֿון זיי? קיין ליגנער איז ער דאַכט זיך נישט, ער זאָל אויסטראַכטען פֿונ׳ם קאָפּ אַזעלכע פּזמונות; טאָמער טאַקי, קלעהר איך מיר, טהוט זיך עס טאַקי אַ דרעה, ווי זאָגט איהר, אויף דער רעכטער זייט און טביה ווערט האָטש אויף דער עלטער אַ שטיקעל מענש? ביז וואַנעט איז טאַקי דער שיעור צו האָרעווען, אויסגעריסען ווערען, כ׳לעבען? טאָג ווי נאַכט ווידער אַ מאָל דאָס פֿערד און וועגעלע און אָבער אַ מאָל קעז און פּוטער. צייט, זאָג איך, טביה, זאָלסט שוין אָפּריהען זיך, ווערען אַ בעל־הבית צווישען בעלי־בתים, קומען אין אַ בית־המדרש, אַריינקוקען אין אַ יודישען ספר. אי וואָס? טאָמער חלילה לא יעלה ולא יבא עס מאַכט מיר לעמעל

דאס הייסט מיט דער פוטער אראפ? למאי זאל איך בעסער ניט קלעהרען דאס אייגענע צוריק?—„הא? ווי אזוי זאגסט דו? רוף איך מיך אן צו מיין אלטער. ווי געפעלט דיר א שטייגער, גאלדע, דער פלאן זיינער?“ — וואס זאל איך, מאכט זי, דערויף זאגען? איך ווייס, זאגט זי, מנהם מענדיל איז הלילה נישט קיין אבי ווער, וואס זאל ביי דיר וועלען אויסנארען; ער איז, הס־ושלום, ניט פון קיין שניידערס און פון קיין שוסטערס; ער האט, זאגט זי, זעהר א לייטישען טאטען, און א זיידען, זאגט זי, האט ער געהאט גאר א צאצקע, געזעסען יומם ולילה און בלינדערהייט געלערנט תורה, און די באבע צייטיל זאל זיין ווייט אפגעשיידט איז עפיס אויך געווען, זאגט זי, ניט קיין פראסטע יודינע . . . „ס'איז א משל לעמעשקע, זאג איך, מע רעדט עסק, קומט זי צונעהען מיט דער באבע צייטיל! א יודינע בלייבט א יודינע; נישט אומזיסט, זאג איך, איז שלמה המלך אויסגעפאהרען די גאנצע וועלט און נישט געפונען איין יודינע מיט א קלעפקע“...

(ענדע קומט.)

דער יודישער מאי.

ווידער איז דער מאי געקומען
מיט זיין צויבער, מיט זיין פראכט, —
אלע גראזען, אלע בלומען
האבען ווידער אויפגעוואכט.
ווידער בליהט עס אויף די פעלדער
ווידער גרינט עס אין די וועלדער,
ווידער גלאנצט עס איבעראל,
ווידער זינגט די נאכטיגאל.

ווידער נעהמט דער פריהלינג מאהלען
מיט זיין פינזעל; וואו ער שמיערט
ווערען בערגער, ווערען טהאלען,
ווערט די ערד מיט גרינס פערציערט;
ווידער לייכט די זון ארונטער
צו דער וועלט און מאכט איהר מונטער;
מיט איהר שמייכעל, מיט איהר קום
מאכט זי גרייט איהר צום געווים.

גלייך פאנגט אן צו גרינען, בליהען
יעדער מענשליכער געפיהל;
וואונדערשיינע פאנטאזיען
ציהען דורכ'ן הארצען שטיל;
גאלדענע חלומות שוועבען
און זיי וועבען
נייע הימלען,
און זיי וועקען
נייעם לעבען
און עס קלעקען
טויזענד גליקען
יעדע זעלע צו ערקוויקען.

דאך איהר זעהט דארט איינעם טרעטען
קוקענדיג צו דער ערד אראפ,
אויף די גרינע מאי־טאפעטען
זיפצט ער, שאקלענדיג דעם קאפ.
איינזאם מיט זיין שווערען קומער
געהט ער, אבגעלעבט און מיד, —
זיין געשמאקער מאי, זיין זומער
האבען לאנג שוין, לאנג פערבליהט!

ווייסט איהר, קענט איהר יענעם קראנקען,
וועלכער געהט, וואו אלעס בליהט,
מיט א שרעקליכען געדאנקען
און א שטירמישען געמיטה?
אונזער אלטער, אונזער יוד!
קיינע זיסע פאנטאזיען
און קיין האפנונג אין זיין בליק:
דורך זיין הערצען
ציהען שמערצען,
אלטע וואונדען
אויפגעבונדען
מיט ערשינערונגען אלטע, —
מתים, מתים, טרופעם קאלטע,
אלטע יוגענד, אלטעם גליק.

יעדער בלום און יעדער דארען
טרייבט מיט איהם אווילדען שפאס:
דער סטאבון קוקט אן מיט צארען
און די קראהע שרייט מיט כעס.
פרעמד די בלומען, פרעמד די בלעטער
פרעמד די וועלט, א פרעמדער מאי!
פרעמדע פייגעל, פרעמדע געטער,
פרעמדע מענשען, — אלעס פערביי!...

לאכט ניט, בלומען, נאר ניט שפעטען!
איהר זייט שיין, — געווים, געווים!
דאך פיעל שענערע צוטרעטען
האט דער יוד מיט זיינע פיס...
פעלדער פול מיט פאמעראנצען
האבען אין זיין לאנד געגלאנצט,
זיינע וואונדערשיינע פלאנצען
האט זיין גאט אליין פערפלאנצט...

פרעגט די צעדערען פון לבנון,
פרעגט דעם שרון'ס גרינע מירט!
א, זיי וועלען נאך דערקאנען
זייער אבגעלעבטען ווירטה.
פרעגט דעם שיינעם הר־הזיתים,
פרעגט דעם כרמל, — יעדען בוים, —
פרעגט די אלע שיינע מתים
אויף דעם שיינעם אלטען טרוים..
אין זיין הייליגער מדינה
האט גן־עדן־לופט געשמעקט,
אין זיין טעמפעל האט די שכינה
שטענדיג זיך צו איהם ענטפלעקט.
טויזענד ענגעל פלעגען שפיעלען
אין זיין הייליגען געצעלט,
טויזענד פריידען פלעגט ער פיהלען,
פריידען פון איין אנדער וועלט.

דארטען האט אמאל דער יודעל
פון א וואונדערדייכע פידעל
אויסגעקוועשט די שענסטע לידער,
וועלכע קלינגען קיין מאי ווידער
מיט דעמזעלבען זיסען צויבער,
ריין און הייליג, ריין און זויבער, —
אויף א ווערבע־בוים א שטומע,
היינגט דער חלום פון מיין אומה...

יא, אוועק איז יענער חלום,
דאך דיר חלומ'ט פון דאס נייע —
הערסט דו, יוד? פון ווייטענס „שלום!“
רופט צו דיר א נייער מאי.
וויין ניט, ביזט נאך ניט פערלוירען,
חאטש דו ביסט פון ליידען מיד, —
נייע יאהרען, גוטע יאהרען
ווינקען שוין צו דיר, מיין יוד!
הערסט דו דורך דעם וואלקען ציהען
הימעלרייכע מעלאדיען,
זיסע כרובים — הארמאניען?
הערסט דו, הערסט דעם נייען ליעד?

ווידער וועט דיין אתרוג שמעקען,
גלאנצען וועט דיין אפעלסין;
ווידער וועט דיך גאט ערוועקען
און וועט ברייננגען דיך אהין...
זינגען וועסט דו הירטענלידער,
פאשענדיג נאך דיינע שאף;
לעבען וועסט דו, לעבען ווידער,
לעבען עביג, אהן א סוף.
נאך דיין שרעקליכער נסיעה
וועסט דו אטהעמען מיט לוסט, —
אונטער'ן שטומען בארג מוריה
קלאפט עס נאך אהעלדענברוסט...

קיינער וועט דיך מעהר ניט טרייבען
מיט זלזולים אהן א צאהל;
אין דער היים וועסט דו פערבלייבען
שטיל און רוהיג, ווי אמאל.
טרעט פאנאנדער נאר די שטעזשקע
פון דיין אלטען פאטערלאנד,
ס'גליהט נאך דארט איין האלעוועשקע
ביי דער איינגעפאלענער וואנד!...

מארים ראזענפעלד.

דיא יודישע וועלט.

עסטרייך. דער אנטיסעמיטיזמוס אין וויען איז זעהר שטארק. די אנטיסעמיטישע צייטונגען בילען אהן אויפהער. דער וויענער המן ד"ר לועגער, וואס איז דערהויבען געווארען צו זיין בירגערמייסטער אין דער הויפטשטאדט, נור אין דעם זכות וואס ער איז דער גרעסטער מייסטער צו בעפאלען יודען, רעגירט אין שטאדט מיט זיינע לייט און טהוט אונזערע ברידער צרות ווי ווייט מעגליך.

— אין וויען איז דען 25 יאנואר געוועזען א ציוניסטישע קאנפערענץ ביי וועלכער עס האבען זיך בעטהייליגט די מיטגליעדער פונ'ם אקציאנס קאמיטעט וואס איז אויף דעם באזלער קאנגרעס געווהעלט געווארען. ביי דער געלעגענהייט האט דער בעריהמטער שריפטשטעלער ד"ר מאקס נארדוי אויס פאריז געהאלטען א פארטראג איבער ציוניזם, וואס האט די וויענער יודען אביסעל געעפענט די אויגען און זיי צו פערשטעהן געגעבען, וואס דער עיקר ציוניזם איז און וואס ער וויל. דער מוזיקפעראיינס זאל, איינער פון די גרעסטע לאקאלען אין וויען איז געוועזען פול בעזעטצט און די וויענער יודען האבען בעקומען צו הערען ווערטער, יודישע ווערטער וואס זיי האבען שוין לאנג נישט געהערט. ווער ס'האט נארדוי געהערט רעדען אין באזעל, נור דער קען זיך א בעגריף מאכען פון דער ווירקונג וואס נארדוי'ס רעדע האט נעמאכט אויף די העכער דרייטויזענד צוהערער. ער האט זיך בעשעפטיגט אין זיין רעדע מיט די יודישע מיליאנערען, מיט אונזערע „רייכע פעטערס", וואס ווייסען נישט און ווילען גאר נישט ווייסען, אז אונז, דעם גרעסטען טהייל פון מיליאנען יודען געהט אזוי שלעכט און ביטער, וואס לעבען נור אזוי גלאט אין דער וועלט אהן א אידעאל עפיס צו טהון פאר זייער פאלק, אהן האפנונג, אז עס קען זיי אלס יודען אויך גוט זיין, זיך נישט שעמען צו זאגען אז מען איז יודען אדער גאר ענטלויפען מיט די קינדער און קינדס קינדער העט ווייט פונ'ם יודענטהום.. דער רעדנער האט אין וועניג ווערטער אויך בעריהרט די פראטעסטראבינער, די מאדנע רבנים, וואס דער אויפגעקלעהרטער עולם דארף זיי נישט האבען און די אמת-פרומע יודען בעדארפען זיי נאך ווייניגער. ער האט זיי נאכגעוויזען ווי ווייניג זיי זענען אומשטאנד די יודישע רעליגיאן צו בעשיצען און וואס פאר א שאדען זיי מאכען דעם יודענטום מיט דעם וואס זיי שאפען אפ די העברעאישע שפראכע און די יודישע נאציאנאליטעט. צולעצט האט זיך דער רעדנער געווענדעט צו דער יודישער ארבייטערקלאס וואס ערווארטען זייער גליק פון א צוקונפט-שטאאט. ער האט זיי מזהיר געוועזען, אז זיי זאלען אכט געבען מען זאל זיי נישט אפנארען אצינד אויך, אזוי ווי מען האט זיי אפגענארט נאך דער רעוואלוציאן און דעם ליבעראליזם, וואו זיי האבען געטריי און עהרליך מיט געארבייט, דערנאך האט מען זיי נישט געוואלט ווארפען אפילו א ביינדיל אפצולעקען. דער ציוניזם אליין — האט נארדוי געזאגט — איז אומשטאנד דעם יודישען רייכען זיין מענשענ-כבוד און דעם יודישען ארבייטער זיין רעכט אלס מענש צוריקצוגעבען, ווארום דער ציוניזם גרינדעט זיך אויף די ערהאלטונג פון תורת-משה, וואס זי איז איינע פון די ערשטע לעהרען פון אמת און גערעכטיגקייט וואס די גאנצע געבילדעטע וועלט מוז דאס אנערקענען.

נאך דעם פארטראג איז געווען איין גרויסארטיג באנקעט לכבוד דעם בעריהמטען גאסט. פיעלע מיטגליעדער פון אקציאנס קאמיטעט האבען אין שיינע רעדען געטרונקען „לחיים!" אויף דעם גאסט און דער ציוניסטישער בעוועגונג מיט איהרע פיהרער.

א עהנליכען פארטראג האט ד"ר נארדוי אם שבת דען 28 אין בערלין געהאלטען; ווי דאס „בערלינער טאגבלאט" שרייבט האט דארט נארדויס רעדע ארויס גערופען שטארקע דעבאטען צווישען געגנער און אנהענגער פון ציוניזמוס און דער וכוח האט געדויערט ביז נאך האלבע נאכט.

— ווי ווייט אונזערע „דייטשע ברודער מאזאישער רעליגיאן" האבען עס געבראכט דורך אפלייקענען פון דער יודישען נאציאנאליטעט קען מען זעהן אויס דער צאהל פון געטויפטע. אין לעטצטען יאהר האבען זיך אין דער שטאדט וויען אליין געטויפט נישט מעהר און נישט ווייניגער ווי 465 יודען, אויב דאס זענען גיוועזין א זוינע יודען וואס ס' איז זיי שווער אנגעקומען צו פערלאזען זייער פאלק ווייסען מיר נישט. אלענפאלס זענען מאנכע וויענער יודען א סך פארזיכטיגער און פערשפארען זייערע קינדער לכתחלה די גאנצע מעשה פון געהן אהין און אהער. 4 הינדערט וויענער יודען האבען דאס יאהר זייערע קינדער נישט מל געוועזען...

— די שול-בעהערדע אין וויען האט בעפאהלען, אז אין די שולען זאלען יודישען קינדער זיין אפגעטהיילט אין בעזאנדערע צימערן און ניט זיטצען צו-זאמען מיט די קריסטליכע קינדער. דאס איז קעגען דער קאנסטיטוציע, וועלכע מאכט קיין אונטערשייד ניט צווישען יודען און קריסטען. איבערהויפט קוקט די רעגירונג אויף דער קאנסטיטוציע גאנץ וועניג און יודען פעהלט נאך גאנץ פיעל צו האבען אלע רעכטע גלייך מיט אלע איינוואהנער. צו פיעל שטעלען לאזט מען זיי ניט צו, בפרט אין מיליטער אדער אין די געריכטס-הייזער. — מעהר פון דער קאנסטיטוציע בעשיצט די יודען דער גוטער קייזער פראנץ-יוסף, וועלכער ווייזט ארויס ביי יעדער געלעגענהייט ווי פריינדליך ער איז צו יודען. איהם האבען אונזערע ברידער פיל צו פערדאנקען. — פראנץ-יוסף איז אויך שטארק בעליעבט ביי די יודען פון זיין לאנד, און אז מיט אקורצע צייט צוריק איז געווארען 50 יאהר צייט ער איז קייזער, האבען יודען אין פיעל שטעדט געמאכט שפיטאלען, געגרינדעט וואהלטהעטיגע חברות און צדקה-זאכען לכבוד דעם טאג.

— די לאנגיעהריגע העצעריי קעגען יודען אין גאליציען האט סוף כל סוף צורייצט דאס פאלק צו בעפאלען יודען. כמעט אין גאנץ גאליציען זענען געווען „פאגראמען", מען האט גערייבט יודיש גוטס, געבראכען, געשטאכען, געשלאגען, געצונדען און געברענט. די רעגירונג האט מיט גרויס ענערגיע געמאכט אסוף פון די סקאנדאלען, זי האט איינגעפיהרט שטרענגע מיטלען. איצט איז שטיל געווארען. די הונדערטער ארעסטירטע רויבער זענין צום געריכט געשטאנען און פארמשפט געווארען צו הארבע תפיסה, מיט א תענית יעדע וואך. אבער דער יודישער צושטאנד ווערט דאדורך ניט בעסער וואס זייערע רייבער וועלען זיצען פארשפארט עטליכע חרשים און אביסעל צופאסטען. די שנאה איז גרויס און יודישע ארימקייט איז נאך גרעסער, מאסען פון זיי עמיגרירען קיין אמעריקא.

— באראן הירש'ס שטיפטונג, ד. ה. די שולען וואס זענען געגרינדעט געווארען אין גאליציען פאר די 12 מיליאן פלארין וואס באראן הירש זכרונו-לברכה האט געשענקט, ברענגען פיעל נוטצען. צעהנער טויזענדער קינדער לערנען אין זיי, בילדען זיך לערנען מלאכות און אויך ערדארבייט, אגראנאמיע. אפילו די אנטיסעמיטישע צייטונגען, וואס האבען אנפאנגס געמאכט קולות קעגען די שולען, האבען אויך די לעצטע צייט אויפגעהערט זיי צו בעפאלען.

*

רוסלאנד. „סענאטסקע רשעניעס" (רעזולוציעס פונ'ם סענאט): דער סענאט האט ערקלערט, אז די קינדער פון „ניקאלאיעווסקע" סאלדאטען וואס זענען פערשריבען אויסער דער „טשערטא" (די גובערניעס וואס נור דארט מעגען יודען וואהנען) איז ערלויבט צו זיצען אין גאנץ רוסלאנד.— די קינדער פון יודישע לעהרער אין גימנאזיען אדער די קינדער פון דאקטוירים וואס האבען א שטעלל ביי דער רעגירונג, בעדארפען ניט צאהלען קיין שכר-למוד אין גימנאזיום, פראגימנאזיום און רעאל-שולען.— יודישע „פריקאשציקעס" אדער בוכהאלטער, וואס מעגען וואהנען אויסער דער „טשערטא", מעגען האלטען ביי זיך זייער הויזגעזינד.— דאס געזעטץ וואס פערבאט יודען וואהנען אין די 50 וויערסט ביי דער גרענעץ איז נור אין דער „טשערטא", אבער ניט אין אנדערע גובערניעס, ווי למשל קורלאנד און פוילען.

— די רעגירונג האט ערלויבט דערלייגען ערד די יודישע קאלאניסטען אין דרום-רוסלאנד, ווייל די ערד וואס די קאלאניסטען האבען געהאט ביז איצט, איז געווען פאר זיי ווייניג צו לעבען פון דעם.

— די רעגירונג האט ערלויבט דעם באראן גינצבורג גרינדען אין זיינע גיטער אין בעסאראביען א יודישע קאלאניע. די נייע קאלאניע הייסט „ראסיאנקא", איז גרויס 500 דעסיאטין, פון וועלכע 400 וועלען צוטיילט ווערען אויף גלייכע חלקים פאר צוואנציג קאלאניסטען, און 100 דעסיאטין וועט זיין פאר פאשע. די קאלאניסטען מוזען פריהער קענען ערדארבייט, האבען א אגראנאמישע שול, אויך וועט מען אריינגעהמען אויסגעדינטע סאלדאטען וואס קענען ערדארבייט, דער באראן וועט בויען הייזער און שטאלען, אבער די בהמות און כלים צו דער ארבייט וועט יערער קאלאניסט מוזען קויפען פאר זיין אייגען געלד. אין 28 יאהר וועלען די קאלאניסטען לויט דעם חשבון, אויס-צאהלען פאר די פעלדער און הייזער און זיין אליין בעלי בתים. עס וועט ניט ערלויבט זיין דעם קאלאניסט פערדינגען זיינע פעלדער איין אנדערען, נאר ער וועט מוזען אליין ארבייטען, סיידען ביי א קראנקהייט, וועט ער מעגען דינגען ארבייטער. עס וועט אויך זיין פערבאטען די קאלאניסטען האנדלען.— מען שמועסט אז ה' לאזאר בראדסקי פון קיוב האט אויך בדעה גרינדען איניגע יודישע קא-לאניעס אין זיינע גיטער ביי אדעסא.

— דער פריזיוו אין דעם הייניגען ווינטער איז ניט פיל בעסער געוועזען ווי אין די פערגאנגענע יאהרען. אין די עטליכע שטעדט, וואו מען האט גע-מאכט ארדנונג אין די „סעמיינע ספיסקעס", אויסגעמעקט די געשטארבענע אדער עמיגרירטע, איז די צאהל פון יודישע סאלדאטען געווען פול און עס זענען אויך געבליבען פריי בני-יחידים אדער אפילו נור מיט גרויסע נומערען. אבער אין רוב שטעדט, וואו אין די ביכער איז קיין ארדנונג ניט געווען, וואו מען האט גע-רופען צום פריזיוו אזעלכע וואס ליגען שוין פון 20 יאהר אין קבר אדער וואס לעבען ערגעץ אין אמעריקא, איז געווען א גרויסע יללה: אויסער וואס אלע „לגאטניקעס" זענען אוועק דינען, האט נאך די צאהל געפעהלט. און דאס איז א דאפעלע צרה: ערשטענס ליידען דערפון און מוזען צאהלען שטראף אזעלכע, וואס זענען גאר ניט שולדיג, און צווייטענס איז דער חלול-השם זעהר גרויס, מען בעשולדיגט אונזערע ברידער, אז זיי זענען ניט געטריי דעם לאנד, ווילען ניט דינען אין מיליטער און ערפילען ניט דעם הייליגען חוב וואס ליגט אויף יעדען איינוואהנער.

— די רעגירונג האט ערלויבט דער ווארשאווער געמיינדע לייהען 300,000 רובל, צו ענדיגען דעם נייעם פראכטפאלען שפיטאל, וועלכער וועט קאסטען איבער א מיליאן רובל.

— אין פיל שטעדט עפענט מען שבת-שולען, וואו ארימע לייט, בעלי-מלאכות און ארימע קינדער קומען לערנען און בילדען זיך. די רעגירונג גיט גערן א ערלויבניש, ווייל זי ערקענט דעם גרויסען נוצען וואס אזעלכע שולען ברענגען צו בילדען דאס פאלק.

אויך גרינדען זיך פיעל שולען צו לערנען מלאכות. אונזערע ברידער זעהען אז דאס בעסטע איז צו קענען א גוטע מלאכה. דער מסחר ווערט געשלאגען פון יאהר צו יאהר, פין האנדעל און וואנדעל קען מען ניט האבען א זיכערע עקסיסטענץ, פרנסות ווערען וועניגער, אבער דער גוטער בעל-מלאכה איז פארט מעהר פערזארגט מיט פרנסה.

— באראנעסע קלארא הירש האט געשענקט 200,000 רובל דער שטאדט ווילנא, צו בויען ביליגע דירות פאר ארומע לייט, יודען און קריסטען. פאר'ן געלד וועט מען אויסבויען ביז 300 וואהנונגען, און דירה-געלד וועט קאסטען זעהר ביליג: פאר 3 צימערען 30 רובל א יאהר!

— פערזאנען-כראניק. — ד"ר כהן-בערנשטיין איז געווארען ראבינער אין חארקאוו. — אין קיעוו איז אויסגעקליבען געווארען פאר א ראבינער ה' ד"ר יאמפאלסקי, פריהעריגער ראבינער אין ראסטאוו אם דאן.

— נעקראלאגען: אין ווילקאווויסק איז געשטארבען אין זיינע בעסטע יאהרען דער רב ר' יהונתן עליאשבערג. ער איז געוועזן א גרויסער גאון, א חכם, א הייסער חובב-ציון און איבערהויפט א מענש מיט אלע מעלות. — אין ווילנא איז געשטארבען דער בעריהמטער יודישער שרייבער ר' קלמן שולמאן, וועלכער האט זיך געמאכט א עביגען נאמען אין דער העברעאישער ליטעראטור מיט זיינע נוצליכע ספרים, געשריבען אין א ריינער און שיינער שפראכע. — ער איז געוועזן א אמת'ער איש תם וישר, זיינע ביכער האבען פיעל געהאלפען צו פערשפרייטען בילדונג צווישען יודען אין רוסלאנד און מאכען בעליבט אונזער הייליגע לאנד מיט אונזער הייליגער שפראך. — אויך איז געשטארבען אין ווילנא דער יונגער אסטראנאם אבעלמאנן, וועלכער האט שוין געהאט א גרויסען נאמען צווישען די גרויסע געלעהרנטע אסטראנאמען און דערצו געוועזן א געטרייער זוהן פון זיין פאלק. — זכרונם לברכה!

*

דייטשלאנד. דאס ארויסטרייבען יודען פון פרייסען הערט ניט אויף. ארענטליכע סוחרים, וואס וואהנען שוין דארט צעהנדליגער יאהרען ווערען פלוצלינג אהן א שום סבה ארויסגעיאגט פון לאנד. — אמת אויסער יודען ווערען אויך אנדערע פרעמדע ארויסגעטריבען. נור דאס איז גאר א קליינע נחמה פאר יודען. עס איז שוין געווען א רעד דאריבער אין פארלאמענט, אבער דאס האט גאר ניט געהאלפען, מען טרייבט ווי פריהער, די גזרה שטאמט נאך פון ביסמארקען.

— עטליכע יודישע לעהרערינם אין די פאלקסשולען אין בערלין, וואס זענען שוין דארט פון פיעל יאהרען און האבען אפילו זיך אויסגעצייכנעט מיט זייער פלייס און פעהיגקייט, האט מען פלוצלינג אפגעזאגט פון זייערע שטעלעס, נור דערפאר ווייל זיי זענען יודישע טעכטער. ווענען דעם איז געווען א שטארקער זכות אין מאגיסטראט אבער די דייטשע בעאמטע האבען פיינד חרטה האבען, אפגעטהון און פערפאלען!

— און פרייסישען לאנדטאג, וואו קיינמאל איז ניט געווען קיין איינציגער יודישער דעפוטאט, איז איצט געראטען צוויי יודען אויסגעקליבען ווערען אהין, איינער דאקטאר מאקס הירש פון בערלין און דער צווייטער איז דער ריכטער פעלטאזאהן. אויב די צוויי דעפוטאטען וועלען עפיס ברייגגען נוטצען זייערע ברידער אדער זיי וועלען זיך גאר שעמען ווי דער שטייגער איז מיט זייער פאלק — וועט די צייט ווייזען.

— און דייטשלאנד איז איצט געגרינדעט געווארען די הונדערטסטע חברה צו יודישער ליטעראטור און געשיכטע. בעריהמטע חכמים דרשה'נען פאר די חברות איבער היסטאריע און יודישע וויסענשאפט. צום אנדענקען פון דער הונדערטסטע חברה האט מען געזאמעלט געלד, ביז 8000 מארק, אויף ארומשיקען פרעדיגער און דרשנים איבער די שטעדט, דערוועקען אין פאלק די ליבשאפט צו יודישער וויסענשאפט. — אפשר איז בעשערט אז די חברות זאלען ראטעווען דאס יודישקייט אין דייטשלאנד, וועלכעס איז אין דיא לעצטע יאהרען זעהר געפאלען.

— די רעגירונג אין בערלין האט פערבאטען די זעלנער צו זינגען אנטיסעמיטישע ליערער. וואס מאכען הוזק פון יודען אדער רייצען אויף זיי די קריסטען.

— אין פראנקפורט איז פאר חנוכה געעפינט געווארען א גרויסע אויסשטעלונג פון אלסדינג וואס ארץ-ישראל גיט ארויס: פרוכטען, תבואות, וויינען, האנד-ארבייט, א.ד.ג. די אויסשטעלונג פערנעמט דריי גרויסע צימערן. די וואס געהען אויף דער אויסשטעלונג קענען זיך נאר ניט גענוג אפלויבען.

— דען 14 חשון האט די ראבינער-שול פון רבי עזריאל הילדעסהיימער אין בערלין געהאט א יום-טוב: ס'איז געווארען 25 יאהר, צייט די שול איז געעפענט געווארען. דארט ווערען ערצויגען נור ארטאדאקסע, ד. ה. פרומע רבנים, וועלכע לערנען אויך אין אוניווערזיטעט און בעקומענדיג סמיכה אויף רבנות דערגרייכען זיי אויך צום טיטעל „דאקטאר". אין יאהר 1873, ווען די שול איז געעפענט געווארען האט זי געהאט נור 20 שילער; היינטיגס יאהר לערנען דארט 62 תלמידים. — אהין נעהמט מען נור צו ארענטליכע, פרומע יונגע לייט, וואס קענען שוין לערנען א בלאט גמרא און זענען אויך געבילדעט, געלערנט א גימנאזיע-קורס.

— די ציוניסטען אין ברעסלוי האבען איינגעפיהרט קורסען צו לע־נען העברעאיש, שטודירען דיא העברעאישע ליטעראטור און אויך רעדען העברעאיש. די קורסען זענען בסך הכל 5, מעהר פון צווייהונדערט מענשען קומען אהין לערנען; צווישען זיי געפינט זיך אויך א קריסטין, א פרינצעסין פון ווירטעמבערגישען קייזערליכען הויף, וועלכע געהט מיט איהר טאכטער לערנען העבראיש. — די פראפעסארען פון דער ראבינער-שול אין ברעסלוי זענען דארט אומזיסטיגע לעהרער.

*

פראנקרייך. דער פראצעס פון דעם אומשולדיג פערמשפטן קאפיטאן דרייפוס האט אויפגערודערט דאס גאנצע לאנד (און אויך די גאנצע וועלט...), די מלחמה צווישען די פיינע, איידעלע מענשען, וועלכע נעהמען זיך אן פאר'ן אומגליקליכען יודישען קאפיטאן, און די פינסטערע פאנאטיקער, אנטיסעמיטען און אלערליי שלעק, ווערט פון טאג צו טאג שטארקער, ווילדער. — דער אנטיסעמיטיזמוס, וואס מיט עטליכע יאהר צוריק האט מען פון איהם אין פראנקרייך נאך ניט געוואוסט, האט זיך דארט איצט געזעצט גאנץ ברייט, און בעפאלען יודען, ראבעווען וייער גוטץ אדער, וועניגסטענס אויסברעכען די שויבען פון יודישע מאגאזינען, — איז שוין אין פראנקרייך אויך קיין נייעס ניט.

— און אז דער קאפ איז קראנק איז דער גאנצער גוף צערבראכען, אז אין פראנקרייך זעלבסט האט אויסגעבראכען די שנאה צו יודען, איז אין אלע לענדער וואס געהערען צו פראנקרייך, די ווייטע מדינות וואס שטעהען אונטער פראנקרייכ'ס ממשלה, אויך פערשפרייט געווארען דער האס, דער גיפט קעגען יודען. נור אם ערגסטען איז אין אלגיריען.

אלגיר איז א מדינה אין אפריקא, וואו יודען וואהנען שוין פון דור-דורות. די אראבער, די געבירטיגע פון לאנד, האבען ניט איבריג געליבט די יודען, אבער אויך ניט שטארק פיינד געהאט. אז פראנקרייך האט איינגענומען אלגיר זענען די דארטיגע יודען אריין אונטער איהר שוץ. אין יאהר 1878 האט דער בעריהמטער כְּרֵמְיֶה (דער בעגרינדער פון דער חברה „כל ישראל חברים") אויסגעווירקט אין פארלאמענט, אז די אלגירער יודען זאלען האבען אלע רעכטע ווי אלע פראנצעזישע בירגער. אין די לעצטע יאהרען האט זיך אבער דארט אהין אריינגעקליבען דער אנטיסעמיטיזמוס און געווארען וואס א מאל שטארקער, ביז פאריגעס יאהר זענען דארט אויסגעבראכען „פאגראמען". דער המון האט בערויבט יודישע הייזער, געשלאגען, געברענט, בריל-הדל געשטעלט מאסען פאמיליעס. געוועהנליך איז דער המון ניט מעהר ווי א שטעקען וואס שלאגט דורך פרעמדען כח, עס זענען געווען אויפרייצער, אנרעדער, אין דער ערגסטער, געפעהרליכסטער איז א געוויסער מאקס רעזשיס, א יונגער מאן פון עטליכע און צוואנציג יאהר, א ווילדער יונג אהן קענטניס, נור מיט א פייעריגען מויל, וואס שיט שוועביל און פעך. פאר עטליכע יאהרען, האט ער אנגעהויבען ארויסגעבען א צייטונג געגען יודען, און געדרוקט אין איהר די געפעהרליכסטע בלבולים, די שענדליכסטע זידלערייען. אויסער דעם דרשה'ט ער נאך אין די גאסען גיפטיגע דרשות און זאגט פשוט אפען, אז ס'איז א מצוה די יודען הרג'נען און צו נעהמען זייער פערמעגען. זיין כח אויפ'ן פאלק איז געווען אזוי גרויס, אז זיי האבען דעם יונגען ווילדען באנדיט אויסגעקליבען פאר א בירגערמייסטער אין אלגיר. אמת זיין גדולה האט ניט לאנג געדויערט. די רעגירונג האט איהם באלד אראפגעווארפען פון בייגקעל און געמאכט אויס פריץ, אבער דער רשע, וועלכען עס פאסט צו זיין א פיהרער פון א באנדע מערדער, הערט ניט אויף צו פערגיפטען דאס פאלק מיט זיין צייטונג און זיינע בייזע דרשות, און דאס לעבען פון אונזערע ברידער אין אלגיר איז איצט איינגעשטעלט, זייער צושטאנד איז זעהר ביטער און פינסטער. די שונאים פערלאנגען צונעהמען פין זיי אלע רעכטע, ארויסרייסען פון זיי אלע פרנסות, דערדריקען און דערשטיקען.

א קליינער שטראהל האפנונג האט איצט געגעבן א לייכט אונזערע ברידער אין דעם פינסטערען אלגיר: אין פארלאמענט אין פאריז האט דער מיניסטער-פרעזידענט דיפוי ערקלערט אפען, אז די רעגירונג וועט שיצען אלע איהרע אונטערטהאנען גלייך, און וועט ניט דערלאזען מעהר טהון שלעכטס יודען אין אלע איהרע מדינות. אויך האט די רעגירונג געשיקט איצט אין אלגיר א נייעם גענעראל-גובערנאטאר, קען זיין אז ער וועט זיך נעהמען ענערגיש, צו אונטערדריקען דעם אנטיסעמיטיזמוס. הלואי.

— דרימאן, דער גרעסטער אנטיסעמיט אין פראנקרייך, רוהט ניט. פראנקרייך אליין איז פאר איהם וועניג, ער זוכט נייע ערטער צו פערפלאנצען די שנאה צו יודען, אין אלגיר האט ער אויך א גאנץ גרויסען חלק אין די יודישע רדיפות; אלגיר האט ער צו פערדאנקען וואס ער איז געווארען דעפוטאט אין פארלאמענט, איצט נעהמט ער זיך צו בעלגיען און געהט ארויסגעבען אין בריססעל א וואכענבלאט, שפעציעל געגען יודען.

— די באראנעסע קלארא הירש שיט מיט געלד, שענקט גרויסע נדבות אויף פערשיעדענע יודישע בארימהערציגע אנשטאלטען, ניט נור אין פאריז, אבער אין דער גאנצער וועלט. אין דער היסטאריע איז נאך ניט געווען א זא זעלטענע צדקה-געבערין. אין די לעצטע צוויי יאהר, צייט איהר מאן, דער באראן הירש איז געשטארבען, האט זי צעטהיילט צדקות איבער 70 מיליאן מארק. די לעצטע

פאר חדשים, ווען די באראנעסע איז געלעגען שטארק קראנק, כמעט געפעהר-ליך. האט מען אין פיל שולען געזאגט תהלים פאר איהר לעבען. יעצט קומען גוטע בשורות, אז איהר צושטאנד האט זיך געבעסערט און זי ווערט געזינטער.

*

ענגלאנד. אויפ'ן אינזעל „ציפערן", וואס קעהר צו ענגלאנד, גרינדעט זיך איצט א יודישע קאלאניע. גענויע ידיעות פון דער דאזיגער נייער קאלאניע זענען נאך ניטא.

— די רעגירונג האט ערפילט די בקשה פון די יודישע שענסטע מענשען אין לאנדאן, בעשטעלען א געשווארענעם טאלמאטש אין די געריכטס-הייזער פון וויטשעפעל (א טהייל פון לאנדאן, וואו עס וואהנען דאס רוב רוסישע ארומע יודען). דער טאלמאטש וועט איבערזעצען די טענות פון זשארגאן אויף ענגליש, דאס וועט זיין זעהר נוצליך פאר די ארומע פרעמדע יודען וואס פערשטעהען ניט קיין ענגליש און אז זיי האבען עפיס א פראצעס קענען זיי זיך ניט אויס-טענה'ען. דער טאלמאטש וועט קריגען געהאלט 3000 דאלאר א יאהר — פון יודען!

די יודישע „קאלאניאל-באנק" מיט א קאפיטאל פון צוואנציג מיליאן רובל, איז געגרינדעט געווארען. אין לאנדאן וועט זיין דער הויפט-ארט פון דער באנק און אין אנדערע לענדער וועלען זיין פיליאל-אבטיילונגען. די אקציעס וועלען פערקויפט ווערען אויך אין די באנקען פון אנדערע לענדער, מיט ערלויבניש פון די רעגירונגען, ביי וועלכע א שפעציעלער קאמיטעט סטארעט זיך צו בעשטעטיגען די יודישע באנק.

אנדערע לענדער. די לאגע פון יודען אין רומעניען ווערט אלץ ערגער. זיי ווערען געיאגט און גערדיקט סיי פון פאלק און סיי פון דער רעגירונג, סיי פון די גראבע מענשען און סיי פון די געבילדעטע.

פיעל שולען זענען דארט פערשלאסען געווארען פאר יודישע קינדער, בפרט די גימנאזיעס. מען נעהמט קיין איינציגען יודען ניט אריין.

די רומענישע סטודענטען מאכען אספות און פאדערן פון דער רעגירונג, ארויסגעבען נייע געזעטץ קעגען יודען — גלייך ווי די אלטע געזעטץ וואלטען נאך וועניג צוגעדריקט יודען!

— אין פערסיען (פרס) ליידען יודען שרעקליכע צרות. די פאנאטישע גלחים האבען ארויסגעגעבען א בעפעהל צום פאלק, גאר ניט קויפען ביי יודען. דאס פאלק האסט און בעפאלט יודען. זיי זענען דארט ניט זיכער מיטין לעבען. פיעל געהען אויס פאר הונגער.

דער פראפעסאר וואמבערי (יוד, א מאל האט ער געהייסען וויינבערג) אין בודאפעשט, האט געשיקט א געבעט-בריף צום פערסישען שאך, בעטען איהם אין נאמען פון די גרעסטע יודישע לייט אין לאנדאן, רחמנות האבען אויף יודען. ס'איז אבער אגרויסער ספק אויב דאס וועט העלפען, ווייל קעגען די גייסטליכע פאנאטישע גלחים, האט דער שאך אויך קיין מאכט ניט.

— אמעריקא האט ווידער געשיקט דעם יודען אסקאר שטרויס, צו זיין איהר קאנזול ביים סולטאן אין קאנסטאנטינאפאל. דער סולטאן שעצט זעהר הערן שטרוס.

— אין דער לעצטער מלחמה צווישען אמעריקא און שפאניען, זענען מעהר ווי 4000 יודען געווען אין אמעריקאנישען מיליטער. פיעל פון זיי האבען זיך אויסגעצייכנעט אין דער מלחמה. בכלל האט די לעצטע מלחמה א טובה געטהון אונזערע ברידער אין אמעריקא. אלע האבען געזעהן וועלכע געטרייע פאטריאטען זיי זענען. דער אנטיסעמיטיזמוס, וואס האט אנגעהויבען זיך שטארק ווייזען דארט, איז איצט פיעל שטילער געווארען.

— אמעריקאנער יודען האבען געגרינדעט א „ערציהונגס-חברה", פאר-שפרייטען בילדונג צווישען אלט און יונג. דער קאפיטאל פון דער חברה וועט בעטרעפען א מיליאן דאלאר; ביז איצט איז שוין אויפגעקליבען געווארען איבער הונדערט-טויזענד דאלאר.

א וועלט מיט וועלטעליך.

פעלעטאן

I

וועגען וואס רעדען יודען היינטיגע צייטען אז זיי קלויבען זיך אויף צוזאמען? — פערשטעהט זיך פון זעלבסט אז וועגען „דרייפוס'ן", פערגעסען פרנסה, פערגעסען געשעפטען, פערגעסען אפילו אזוינע זאכען וואס א יוד פער-געסט עם קיינמאל ניט — מחלוקת וועגען רבנים, שוחטים, חזנים, עליות און גבאות — אלעס פערגעסען. איין עסק, איין געשעפט — דרייפוס.

— שלום-עליכם, א יוד! וואס הערט זיך וועגען דרייפוס'ן? — פון וואנען א יוד? — וואס זאגט מען ביי אייך וועגען דרייפוס'ן? — וואס מאכט א יוד? — און וואס טראכט איהר וועגען דרייפוס'ן? — אט אזוינע שמיעסען וועט איהר הערען אויף יעדער טריט.

און ניט נור פראסטע יודעליך אינטערעסירען זיך אזוי מיט דעם ענין, ניט נור גלופסקער לאנגע קאפאטעס און יעהופיצער פאות, אפילו „חמעלניצער" קאפעליושען און געגאלטע בערד, אלע פיינע בריות און וואילע יונגען וואס שעמען זיך ביסלעכווייז מיט זייער יודישקייט, אפילו זיי זענען אויך שטארק פערטיעפט אין דעם דאזיגען משפט. אזוי אז „דרייפוס פראצעס" איז געווארען דער בעסטער סימן צו דערקענען א יודען.

אמאל זענען געווען פיעל בעסערע סימנים צו דערקענען א יודען. ערשטענס סתם סימנים: א בארד, פאות, א לאנגע קאפאטע; צווייטענס די אלטע היסטארישע סימנים: רחמנים, ביישנים, גומלי חסדים. היינט, ברוך השם, זענען אלע סימנים בטל געווארען. פון די אייסערליכע סימנים, איז דאך געוויס ניטא וואס צו רעדען, ס'איז פון זיי ניט פערבליבען כמעט קיין שריד ופליט. נאר אפילו די דריי אינערליכע סימנים: רחמנות, ביישנות, גמילות-חסדים, זענען אויך שטארק פערקלענערט געווארען, גאר נישט צו דערקענען. בקיצור — אויס אלע סימנים. נאר איין סימן איז פערבליבען — „סימן דלות", און דאס איז גראדע א גרויסער, א שטארקער סימן. מע קען זאגען אז מיט וויפיעל די אלטע יודישע סימנים: רחמנות, ביישנות, גמילות-חסדים, האבען זיך פערקלערנערט, אויף אזוי פיעל, און אפשר נאך אויף מעהרער, האט זיך דער „סימן דלות" פערגרעסערט. אבער ביי אלעם דעם — איז עס פארט נור איין סימן און דאס נאך אזעלכער וואס יעדער זעהט ווי ווייט מעגליך איהם צו בעהאלטען, צו פערבארגען, קיינער חלילה זאל איהם נישט ארויסזעהן.

דען אז ארומקייט איז קיין שאנד — ליעבע ברידער, איז ניט קיין יודיש ווערטיל. דאס האבען אויסגעטראכט אונזערע שונאים; זיי, להבדיל, מיט זייערע גראבע קעפ און פערשטאפטע מוחות, זענען געקומען צו אזא שכל, ביי אונז יודען זאגט מען אנדערע, גאנץ אנדערע ווערטליך, כדומה למשל: „בעסער א קרענק אין בויך איידער א שאנד אין פנים", „קנייפ די באקען און שטעל די פארב חאטש ס'איז א וועהטיג", אדער: „בעסער זאל מען זאגען דער רוח נעהמט איהם ניט איידער — א רחמנות אויף איהם", און דעסטגלייכען פאלקס-פילאזאפיע. ביי אונז, ליעבע ברידער! איז ארומקייט א שאנד, און נאך וואס פאר א שאנד! א גרויסע שאנד, די גרעסטע שאנד אין דער וועלט. א משומד אין דער משפחה איז ניט אזוי מיאוס, ווי א ארומאן אין דער משפחה, דען א ארומאן איז... ערגער ווי געשמדט. קיין אומה ולשון שעמט זיך ניט אזוי מיט ארומקייט ווי א יוד. דאגעגען קיין אומה ולשון ריהמט זיך ניט אזוי מיט רייכקייט ווי א יוד. א רייכער פעטער, איז די גרעסטע מעלה צו א שדוך. א ארומער ברודער — דער גרעסטער חסרון.

עס האט שוין א מאל איינער בעמערקט דאס ביי קיין אומה ולשון איז ניטא א טיטול: הגביר. און מיר האבען, ברוך השם, אזא מאדע. איהר ווייסט דאך אלע מסתמא ווי עס שרייבט זיך א „שלום-לכבוד בריוועלע": „שלום לכבוד ידידי הנגיד המפורסם „חייקיל ב"ר טודרס", ולכבוד זוגתו הגבירה המפורסמת „יענטע גרונה" שתחיה. נו פריוווט, זייט מוחל, איבערזעצען די עטליכע ווערטער ווארט און ווארט אויף א אנדער שפראך — אודאי א שיין פנים וועט עס האבען.

ביי אונז אבער איז אזא טיטול גאר א געוויינטליכע זאך, ווי מע זאגט, א וואכענדיגער גאנג. „הנגיד המפורסם" איז שוין אפילו אריין אין שוסטער-גאס. צו יעדען קבצן שרייבט מען „הנגיד המפורסם", צו עטוואס א שטיקל בעל-הבית שרייבט מען שוין: „הגביר המפורסם". צו א רייכען מענשען שרייבט מען שוין טאקי הגביר, האדיר... פריוווט נור ניט שרייבען „הגביר המפורסם" עפיס א לייטישען מענשען אין א בריוועלע — וועט ער שטארק פעראיבעל האבען און וועט אפילו ניט ענטפערן. שטייטש, וואס הייסט עס, פאר וואס קומט איהם אזא בזיון, איז ער דען ניט קיין בעל-הבית, לייטען גלייך? —

וואס איז די אמת'ע סבה, פאר וואס א יוד שעמט זיך אזוי מיט ארומקייט און ריהמט זיך אזוי מיט רייכקייט — וועגען דעם איז דא פיעל צו רעדען. נאר ניט דא איז דאס ארט דערפון. איך האב אייך נור געוואלט אויפמערקזאם מאכען אויף דעם, וואס איהר ווייסט שוין אהן מיר — פון לאנג, דאס קיין אומה ולשון שעמט זיך ניט אזוי מיט ארומקייט ווי א יוד. און ווייל מיר שעמען זיך אזוי מיט דעם, זוכען מיר אלע מעגליכקייט, ווי עס בעסער צו בעהאלטען, צו פער-שטופען, צו בעגראבען בחדרי-חדרים, דאס קיינער זאל עס ניט זעהן, זיך ניט דערוויסען, חלילה ניט געוואר ווערען.

מיט עטליכע יאהר צוריק איז געווען א שטארק מחלוקת אין אונזער ליטעראטור וועגען דעם ווי זאל זיך א יוד נוהג זיין מיט זיין ביסעלע יודיש-קייט. די אלטע משוררים אונזערע האבען אונז געזינגען דעם אלטען בעריהמטען שיר:

„הָיֵה יְהוּדִי בְּאָהֳלֶךָ וְאָדָם בְּצֵאתֶךָ"

דאס הייסט, זיי א יוד נור ביי זיך אין שטוב, אין גאס אבער, צווישען מענשען, אויס יוד — זיי נור א מענש.. דאגעגען די נייע משוררים אונזערע האבען אונז געזינגען:

„הֱיֵה יְהוּדִי בְּאָהֳלֶךָ וִיהוּדִי בְּצֵאתֶךָ"

דאס הייסט, אומעטום זיי א יוד, אין שטוב ביי זיך און טאקי אויך אין גאס, שעם זיך ניט מיט דיין יודישקייט, לאז דיר ניט הארען, וואס אנדערע געפעלט עס ניט... אזוינע לידער האט מען אונז געזינגען אין די לעצטע יאהרען. מיר אבער זינגען גאר א נייע לידעלע:

„הֱיֵה עָנִי בְּאָהֳלֶךָ וְעָשִׁיר בְּצֵאתֶךָ"

דאס הייסט, ווי א קבצן, א דלות ביי זיך אין שטוב, און א גביר אין עושר אין גאס פאר לייט. אין שטוב פייפט דער דלות גאר אויף איין אנ׳דער אופן, דאס ארומקייט איז גרויס אז נור דער בורא-ברוך-הוא זאל מרחם זיין, ניטא קיין ברויט, ניטא קיין האלץ, די קינדערליך הונגעריג, וויסט, פי־סטער, חובות איבערען קאפ און אין קעשענע איז פוסט, א שרעק. אין גאס אבער איז גאר אנדערש. אין גאס איז דאס יודישע וועלטיל א וועלט פון גבירים. מאנסבלען, ווייבער, קינדער בעקליידעט קיין עין-הרע, ווי די מאגנאטען. א וועלט פון הוילע פריצים, איין פריץ גרעסער פון דעם אנדערען און בעזאנדערס איין פריצה גרעסער פון דער אנדערער, דען אין שטוב, ווי גאט גיט שוין, אביסעל ניט דער-עסען, אביסעל ניט דערשלאפען, אביסעל ניט דערוואַרמט... דאס מאכט אלין ניט אויס, אבי אין גאס — שיק!

דאס אלעס בין איך אויסען נור צו ווייזען ווי ווייט יעדער זוכט ווי נור ער קען פערבארגען זיין ארומקייט, און דריבער טאקי איז מיט דעם „סימן דלות" אליין, ווי גרויס ער זאל ניט זיין, שווער צו דערקענען היינטיגע צייטין א יודען אין גאס.

ובכן, האבען מיר איצט א אנדער סימן, — „סימן דרייפוס", דען וואס פאר א יוד עס זאל ניט זיין, א גיטער יוד און אויך א שלעכטער יוד, א פרומער און ניט פרומער, ארום און רייך, וועט ער דאך אין אלע זיינע שמיעסען ארויס-קומען אויף דרייפוס פראצעס.

הערט זיך נור צו שבת נאך „שלש-סעודות" אין די שוהלען און בתי-מדרשים, וועגען וואס רעדען יודען? — איהר מיינט אפשר וועגען „חבת-ציון", וועגען „ציוניזם", וועגין קאנגרעס... חלילה, ווי פאלט איהר אויס צו טראכטען אזא זאך. פאר א יאהרען האט מען ווירקליך וועגען דעם גערעדט, נאר א יוד ווערט בטבע באלד אפגעקילט, איין קאנגרעס, א צווייטער... נו וויפיעל נאך? — באלד ווערט מען מיעד... דערצו דארף עס נאך קאסטען טאקי געלט: שקלים, אקציעס, חברות פערשיעדענע... און נאך אזוינע זאכען, דער גוטער יאהר וויים זיי, נו מהיכי-תיתא, לאזען זיך די ציוניסטען, ווי מען רופט זיי דארט, זיך מטפל זיין מיט דעם, דאס איז זייער עסק, און מיר ווילען בעסער שמיעסען — וועגען דרייפוס'ן... עס קאסט דאך קיין געלט ניט, און אזוי אינטערעסאנט...

קוקט זיך נור צו אויפ'ן וואקזאל. פראסטע יודעליך אין דריטען קלאס זשומען, מע רעדט געשמאק וועגין דרייפוס'ן, מע פיהרט א ברייטען שמיעס אויף וואס די וועלט שטעהט, און דארט אביסעלע ווייטער אין זאל פינ'ם ערשטען קלאס, זיצען זיך עטליכע פריצים ביים טיש, און עסען מיט פערגניגען דעם אונטערגעווארעמטען אנבייסען, קאטלעטען פערבלייבענע פון נעכטען, פון איי-נעכטען, זיי עסען עס מיט גרויס חשק, מיט טעם, מיט כונה, ריכטיג ווי אמת'ע געבווירענע פריצים. אין אייער לעבענסטאג וואלט איהר קיין מאל געזאגט דאס עס זענען גלופסקער אדער יעהופיצער פריצים, וואס זייער זיידענס זיידע און באבענס באבע האבען אוודאי גאר ניט געהאט קיין בעגריף פון אזוינע מיני אנבייסענס. אט די גרויסע פריצים, זאג איך דיר בנאמנות, אז סוף סוף, ווי ניט ווילענדיג, וועלען זיי, בין קאטלעט לקאטלעט, צווישען איין קאטלעט און דעם אנדערען, חאפען א שמיעס וועגען דרייפוס'ן, און אז דו וועסט עס נור דערהערען, וידעת היום, זאלסטו עס טאקי וויסען, והשיבות אל לבבך, זאלסטו בעטראכטען אין דיין הערצען, אז דאס זענען „אחינו בני ישראל", גאר פראסטע „בשר-ודם"-ען, פשוטע יודעליך ווי מיר אלע, און מעגסט זיי זיכער צוטראגען א ברייטען שלום-עליכם, און אויך אריינמישען זיך אין שמיעס. דען וואו יודען זאלען זיך ניט צוזאמענקומען מוז ווערען א שמיעס וועגען דעם ענין, אנדערש קען ניט זיין.

היינט אז איך מיט דיר, אזוינע צוויי כשר'ע יודען, ווי מיר ביידע, ליבער לעזער, האבען זיך צוזאמען געטראפען אין אזא כשר'ע „יודישע אכסניא" ווי אונזער צייטונג „דער יוד", בודאי וועלען מיר זיך דורכשמיעסען וועגען דעם ענין.

ווי אזוי דען ניט, זענען מיר ניט קיין יודען?

נור איך מיין ניט נעהמען דערצעהלען נייעס וועגען דעם דאזיגען פראצעס. ניין. פיעל פון אונזערע לעזער האבען שוין זיכער איבערגעלעזט דעם „הינדערטען" טהייל פון דעם אונענדליכען ראמאן „קאפיטאן דרייפוס" און וויסען שוין פון פייגיל-מילך, וויסען אפילו דאס וואס דרייפוס אליין און אלע פאריזער צייטונגען וויסען ניט. ברוך-השם, א יוד איז קלאר אין דעם גאנצען עסק, איך רעכען אפשר קלערער ווי אין „אשרי"...

מיט איין ווארט גערעדט, ניט נייעס וויל איך דערצעהלען, נור איך וויל עטוואס אויפקלערען אין דעם שרעקליכען פערפלאנטעטען ענין.

די מעשה איז אזוי.

איינע פון די רוסישע צייטונגען האט ענטדעקט גאר א נייע אמעריקא, אז דער גאנצער פראצעס פון דרייפוס'ן איז נור א אויסגעטראכטע זאך — און אויסגעטראכט האבען עס טאקי נור יודען. מען האט איינגירעדט דרייפוס'ן, אז ער זאל אויף זיך נעהמען דעם בלבול פון א שפיאן: די אנטיסעמיטען וועלען עס דערהערען וועלען זיי מאכען א רעש, און מען וועט איהם פערמשפט'ן, דערנאך וועלען יודען בעווייזען קלאר ווי דער טאג, אז דרייפוס איז אונ-שולדיג, און די אנטיסעמיטען וועלען... זיך שעמען.

נו, ווי געפעלט אייך די ליעבע המצאה?

איך וויים ניט ווי אייך, נור מיר געפעלט זי שטארק. נעהמען און אויס-טראכטען א דרייפוס'ן, דאס איז ווירקליך א קאפ-שטיק!

באמת רעדענדיג, אויסטראכטען א „דרייפוס'ן" האט מען טאקי געדארפט. אבער ניט פאר זיי, פאר די „גוים", זיי זאלען זיך שעמען... דאכט זיך זיי שעמען זיך ניט אזוי שטארק... נור גאר פאר זיך אליין טאקי. קיין בעסערע המצאה ווי אזוי צו ברענגען א יודען צו'ם „חשבון הנפש", ער זאל זיך אומ-קוקען אביסעל און בערעכענען: „וואס ער איז געווען און וואס ער איז", קיין בעסערע המצאה ווי משפט-דרייפוס דארף מען גאר ניט.—

בעטראכט נור גוט.—

עס איז געווען אין פאריז א יוד, א רייכער, א געלערינטער... א אפיציער. א רייכער יוד אליין איז דאך שוין א גרויסער מיוחס, א געלערינטער -- נאך מעהרער, דערצו נאך א אפיציער... דארף מען נאך עפעס גרעסערס? — ער איז געווען א פראנצויז פון גאנצען הארצען, אין א יוד.. נור מיט'ן נאמען. די יודישע וועלט האט איהם גאנ'ן ווינציג אינטערעסירט.— מע שמיעסט אז זיינע קינדער וויסען נאך ער היום ניט אז זיי זענען יודישע קינדער. פערשטעהט איהר שוין ווי ווי ער האט געהאלטען זיין יודישקייט. דאך האט עס איהם ניט געהאלפען. די שונאי-ישראל האבען נישט געוואלט וויסען ווי ווייט ער אליין האלט זיך פאר א יודען, זיי האבען איהם געהאלטען פאר א יודען, און האבען זיך אזוי שרעקליך אפגערעכינט מיט איהם, פאר זיין „וויסטע" יודישקייט.—

דאס איז די שרעקליכע געשיכטע פון דעם גרויסען דרייפוס'ן.

אבער אויסער דעם „גרויסען דרייפוס" געפינען זיך א סך, זעהר א סך קליינע דרייפוסליך; דרייפוסליך פון אלע סארטען, פון אלע מדרגות, דרייפוסליך וואס אין זייערע גוטע יאהרען, איז ביי זיי נישטא קיין סימן פון יודישקייט און זיי ווילען גאר ניט וויסען פון זייער פאלק, נאר מען דערמאנט זיי וועגען דעם אויף להכעיס...

אומעטום אין יעדער שטאדט, און אפילו אין יעדער שטעטיל, געפינען זיך אזוינע לייט, דוקא נישט קיין אפיציערען נור גלאט אריסטאקראטען, וואס זענען כלומרשט מחותנים מיט די אומות-העולם, קומען אין זייער קאמפניע, געהען אין זייערע קלובען, טאנצען מיט זיי און עסען און טרינקען צוזאמען, גיבען גרויסע נדבות אויף „זייערע חברות". פון ווייטען ווייזט אויס אז זיי זענען מיט זיי טאקי נור איין לייב און איין נשמה. עס פערשטעהט זיך פון זעלבסט, אז אזעלכע „גרויסע פריצים" זענען ווייט פון דער יודישער וועלט, און עס שטעהט זיי גאר ניט אן, האבען עפיס א שייכות מיט יודען.

על פי רוב, איז דער סוף פון זיי ווי פונ'ם פאריזער דרייפוס, דאס הייסט, מען פערשיקט זיי חלילה ניט אויפ'ן „טייוויל'ס אינזעל", נור מען שטופט זיי פראסטע ארויס פון חברה, פון קלוב. מע מאכט זיי ניט קיין פראצעסען, מע רייסט זיי ניט אראפ די עפאליעטען, וועלכע זיי האבען קיינמאל ניט געהאט, נור מען... שנעלט זיי אין נאז... אפגעזאגט פון חברה, ארויסגעשטיפט פון קאן אין אויס מאכערס, אויס פיינע בריות...

געוויס, ליעבע לעזער, האט איהר בעגעגענט אזוינע דרייפוסליך נישט ווינציג אין אייערע מקומות.

און ווען מען וואלט אונז איבערגעגעבען די אלע טרויעריגע געשיכטען פון די קליינע „דרייפוסליך", אך, וואס פאר אינטערעסאנטע טרויעריגע געשיכטען וואלט עס געווען! אפשר נאך פיעל אינטערעסאנטער פונ'ם גרויסען ראמאן פון גרויסען דרייפוס...

עס וואלט פיליכט געווען א שטיק היסטאריע אונזערע אין די לעצטע צעהנדליגע יאהרען... דער דרייפוס-פראצעס האט אונז בעוויזען ווי אזוי „עס ווערט געמאכט היסטאריע" און וואס פאר א ראליע אזוינע ענינים שפילען אין דער געשיכטע.

יא, ליעבע לעזער, מיר האבען זיך, ברוך השם, נישט צו שעמען מיט אונזער גלופסק, יעהופעץ, בויבעריק און נאך אלע אנדערע קהילות גרויסע און קליינע. וואס עס קומט פאר אין דער גרויסער וועלט פעהלט ביי אונז אויך נישט, נישט-קשה, מיר האבען אויך א אייגענע וועלט מיט קליינע וועלטעליך, נישט צו פערזינדיגען.

פון אונזער וועלט מיט וועלטעליך וועלען מיר נאך נישט איינמאל שמיעסען. ס'איז דא גענוג פון וואס צו שמיעסען, אוי איז דא!

א. ל. לעווינסקי.

Verlag „Achiasaf" Verantwortlicher Red. M. Berkowicz. — Herausgeber u. Buchdrucker Josef Fischer, Krakau.

געזעללשאַפֿט „כרמל“

אויסשליסליכער פֿערקויף פֿון נאַטירליכען וויין און קאָניאַק פֿון די וויינגערטנער אין די יודישע קאָלאָניעס אין „ארץ ישראל“.

עכטע און נאַטירליכע וויינען און קאָניאַקען איז שוין לאַנג געוואָרען איינס פֿון דיא זעלטענהייטען וואָס איז שווער צו בעקומען אפילו פֿאַר איין טהייערן פרייז. ווער עס האט אבער פּראָביערט די ארץ ישראל וויינען און קאָניאַק פֿון דער פֿירמאַ „כרמל“ האט זיך געוויס איבערצייגט אַז מען קען אויך האָבען פֿיר איין מיטעלמעסיגען פרייז דען פֿיינסטען אמת נאַטירליכען וויין וועלכער שטעהט ניט נידעריגער מיט זיין פֿאַרטרעפֿליכען געשמאַק און אויסגעצייכענטען אַראָמאַט פֿון דיא בעסטע פֿראַנצעזישע און הישפּאַנישע וויינען.

אויף די וויינען און קאָניאַקען פֿון דער פֿירמאַ „כרמל“ האבען אייך עדות געזאָגט דיא מעדיצינישע בעהאָרדע (וואַרשעווער אופיאַווע — ראַדאַ לעקאַרסקאַ) אין וואַרשויא (6 טען יוני 1896 נומער 2733), אויך דער בעריהמטער פּאַריזער פּראָפֿעסאָר פּושע. זיי פֿערזיכערין דאס לייט דיא חעמישע אַנאַליזען וואָס זייא האָבען געמאַכט אויף די וויינען און קאָניאַק פֿון „כרמל“ זענען אַלע סאָרטען ריין, נאַטירליך און פֿיין און קוואַליטעט וויא דיא בעסטע פֿראַנצאָזישע און שפּאַנישע סאָרטען.

דיא זעלבע וויינען און קאָניאַקען האָבען זיך אויך אויסגעצייכענט אויף דער אויסשטעלונג אין האַמבורג, און זיי האָבען בעקומען דען גרעסטען מעדאַל. דיא גאַנצע וועלט האָט אַלזאָ עפֿענטליך ערקענט דאָס דער וויין פֿון די יודישע קאָלאָניעס אין ארץ ישראל איז איינער פֿון די בעסטע וועלטבעריהמטע וויינען. —

אויסער די אַלע מעלות האָבען נאָך די וויינען „י ח ו ס - א ב ו ת“, דיא וויינען און קאָניאַקין כרמל איז הורתם ולידתם אין ארץ ישראל, אין דעם לאַנד וואָס איז יעדען יוד אַזוי טהייער און הייליג, פֿון דעם לאַנד וואָס איז אַמאָל געוועען איין ארץ זבת חלב ודבש. און נאָכדעם ווי דאָס לאַנד איז שוין באַלד 2000 יאָהר געוועען פֿערוויסטעט האָבען עס אונזערע ברידער די קאָלאָניסטען דורך בלוטיגען שוויים און שווערע ארבייט ווידער אויפֿגעלעבט און אויפֿגעפֿרישט.— „הזורעים בדמעה ברנה יקצרו“, דער פסוק איז ווירקליך מקוים געוואָרען אויף אונזערע ברידער אין ארץ ישראל. מיט טרערין האָבען זיי געזייעט, מיט שוויים און טרערין האָבען זיי בעגאָסען די יונגע ביימעליך. פֿיל, זייער פֿיל האָבען דיזע יודישע העלדען נעליטען דהקות. פֿיל זענען זיי אָבגעקומען ביז זיי האָבען געבראַכט דערצו אַז זיי קענען מיט שטאָלץ הערויספֿיהרען זייער וויין אויף די גרעסטע פּלעצער אין דער וועלט, און ניט נור די קאָלאָניסטען אַליין נור אַלע יודישע הערצער מאָגען זיך פֿרייען מיט דעם וויין וועלכער איז ווירקליך יודישער וויין. דען אַלע ארבייטען בייא דעם וויין אין ארץ ישראל ווערען געטהון נור דורך יודישע הענד: יודען אַקערען און גראָבען דיא ערד, יודען פֿלאַנצען די וויינשטאָקע, היטען דיא גערטנער, קלויבען דיא טרויבען, פֿיהרען די טרויבען אין די קעללערין, און אויך אין דיא קעללערין ביים מאַכען דיא וויין אַרבייטען נור יודען, זאָגאַר דיא פֿאָססער צום וויין מאַכען יודען, מיט איינעם וואָרט: אַלעס פֿון אַנפֿאַנג ביז ענדע ווערט געמאַכט מיט יודישע הענד. דאַצו נאָך על טהרת הקדש בתרומה ומעשרות כדת וכדין.

עס איז דאָהער איין חוב אויף יעדער יודישע פֿאַמיליע צו גערענקען אַז ווען עס קומט אַ יום־טוב, אַ חתונה, אַ פֿאַמיליען-שמחה אדער איין אַנדער געלעגענהייט ווען מען טרינקט אַ פלאַש וויין אדער קאָניאַק, פֿיר געזונטע וואָס ווילען זיך פֿערגניגען מאַכען אונ פֿיר שוואַכע וואָס ווילען שטאַרקען זייערע קראַפֿטען, זאָלל מען פֿאָדערן דען וויין פֿון דיזער פֿירמאַ אונ נור אין פלאשען מיט דעם זיגעל אונ דער פֿלאָמבע „כרמל“ דען נור פֿיר דיזען וויין אונ קאָניאַק גאַראַנטירט די פֿירמאַ אַז ער איז עכט, ריין, נאַטירליך, פֿון די גראָסטע דאָקטוירים אלס קרעפֿטיגענד היגיעניש עמפפֿאָהלען. וויר האָפֿפֿען דאסס יעדער ווער עס ווירד נור איינמאל פּראָבירען אונזער וויין אונ קאָניאַק וועט שאָן בלייבען פֿיר אללע מאל אונזער קונדע, דענן ער ווירד זיך איבערצייגען דאס כרמל וויין איז דער איינציגער עכטער און ריינער וויין וואס מען קען בעקאָממען פֿיר איין זא בילליגען פרייז.

☛ כדי צו בעוואָרענען כרמל־וויין פֿון נאָכגעפֿעלשטע, פֿערקויפֿען מיר אונזערע וויינען אונ קאָניאַקען נור אין פֿלעשער פֿערזיגעלט מיט אונזער סטעמפּעל און פֿערקניפּט מיט דער פלאָמבע פֿון „כרמל“.

צו בעציעהען דורך אללע גרעסטע וויינהאַנדלען.

הויפּטקאַנטאָר אין וואַרשוי: נאַלעווקי № 21 טעלעפֿאָן № 1433

אדרעס אויף בריעף: Варшава Товаричество Кармелъ.

טעלעגראַם-אדרעס: Кармелъ Варшава.

מאַגאַזינען אין וואַרשאַ:

Гусья Nr. 11. Граничная 2. Крак. Предм. 85.

Gęsia 11. Graniczna 2. Krak. Przedm. 85.

אבטיילונג פֿיר זיד־רוססלאַנד אין אדעססאַ: רישעלעווסקאַ גאַס הויז ה׳ באַראַבאַש.

אדרעס אויף בריעף: Товарищество Кармелъ Одесса

טעלעגראַם אדרעס: Одесса Кармелъ.